

CEP ÜNİVERSİTESİ

Kastrasyon Kompleksi

ANDRE GREEN

İletişim Yayınları • Presses Universitaires de France

CEP ÜNİVERSİTESİ

Kastrasyon Kompleksi

Le complexe de castration

ANDRE GREEN

Çeviren
LEVENT KAYAALP

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayıtı
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gülsoy, Ahmet İnsel, Erkan Kayıtı, Ümit Kıvanç

Tuğrul Paşaoğlu, Metin Tunçay

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan
Dizgi: Maraton Dizgievi
Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A.Ş. • Cep Üniversitesi 83 • ISBN 975-470-235-7

1. Basım: İletişim Yayınları, Temmuz 1992
Haziran 1990 tarihli 1. baskısından çevrilmiştir.

© Que sais-je? Presses Universitaires de France, 1990
108, Boulevard Sain-Germain, 75006, Paris - France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1992
Klodfarer Cad. İletişim Han No 7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel. 516 22 60 - 61 - 62

YAZARIN DİĞER ESERLERİ

Le discours vivant. la conception psychanalytique de l'affect, PUF.
Un oeil en trop0 le complexe d'Oedipe dans la tragédie, Minuit. •
L'enfant de Ça: pour introduire la psychose blanche, Minuit.
Narcissisme de vie. Narcissisme de mort, Minuit.
Hamlet et Hamlet, Belland.
Le langage dans la psychanalyse, Belles-Lettres.

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere sesienebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

GİRİŞ 7

I. KISIM
Kastrasyon Kompleksinin Konumu 12

I. BÖLÜM
Gerçek Kastrasyon Görünümleri:
Biyoloji ve Antropoloji 12
Biyolojik Cinsel Determinizm 13
Hayvanda Kastrasyonla İlgili
Kısa Açıklamalar 14
İnsanda Ritüel Niteliği Olmayan
Gerçek Kastrasyon 15
Biyolojik Gerçek Kastrasyonla
İlgili Açıklamalar 19
Cinsel Psikopatolojiyle ilgili Açıklamalar 20
Ritüel Cerrahi 21
"Doğal" Kastrasyon ve Kültürel Kastrasyon 23

II. BÖLÜM
Kompleks, Kastrasyon Kompleksi,
Oidipus Kompleksi: Terimbilimsel
Açıklamalar 25

III. BÖLÜM
Doğa ve Kültür: Ensest Yasağı
ve Oidipus Kompleksi 30
Doğal ve Toplumsallaşmış Cinsellik 31
Simgesel Yaralar ve Biseksüellik 34

II. KISIM
Freud'de Kastrasyon Kompleksi 38
Kastrasyonun İmgeseli 38
Çocuklukta Kastrasyon Kompleksine
İlişkin İlk Anlayışlar 40

Yetişkin ve Kastrasyon: Kastrasyon Karşısında Nevrotik, Psiko ik, Sanatçı ve "Vahşi" ... 42
Dönemeç: Kurtlu Adam ve Negatif Oidipus Kompleksi ... 44
Kastrasyonun "Gerçekliği" ve Kadınlar ... 50
İlkel Sürü Babası: Temel Efsane ve Diğer Efsanevi Veriler ... 52
Kuramın Serpilme Dönemi: Oidipus Kompleksi ve Kas rasyon Kompleksi ... 55
Mazoşizmin Devreye Girişi ve Tedaviye Olumsuz Cevap ... 59
Kastrasyon Anksiyetesi ve Öncüleri ... 61
Kız Çocuğu ve Kadın ... 69
Son Sözler: Kuramın Kayası ... 71

III. KISIM
Çağdaş Bakış Açıları ... 74

I. BÖLÜM
Psikanalitik Kuramlaştırmanın Kaynakları ... 75

II. BÖLÜM
Melanie Klein'da İmgesel Arkeoloji ... 79
Kız Çocuğunun Cinsel Gelişimi ... 80
Erkek Çocuğunun Cinsel Gelişmi ... 85

III. BÖLÜM
Erken Genital Evre ve Fallik Evre: Roiphe ve Galenson'un Gözlemleri ... 92
Gelişimin İtici Gücü Olarak Çocuk Cinselliği ... 93
Cinsel Kimliğin Doğuşu ... 94
Fallik Evre ... 100
Çocuk Mastürbasyonu ... 101

IV. BÖLÜM
J. Lacan'ın Fallik Mantığı ... 103

V. BÖLÜM
Kadın Cinselliği ve Kastrasyon Kompleksi ... 110

VI. BÖLÜM,
Kastrasyon Kompleksinin Anlamı ... 120

BİBLİYOGRAFYA ... 127

GİRİŞ

Seks (cinsiyet, cinsel organ) Latince *secare, sexion*'dan (kesim, kesme eylemi) gelir. Daha isim bile bir kesimin, iki cinsi birbirinden ayıran ve efsanevi bir hermafroditliğe gönderen kesimin izini taşımaktadır. Ama *sexion*, kastrasyon aynı zamanda da cinsel organı bedenden ayıran eylemdir. İnsan cinselliği karmaşık belirlemelerin eşgüdümlü etkilerinin egemenliği altındadır. Değişik biyolojik, toplumsal ve tarihsel, ahlaki, ailevi ve ruhsal belirleyenlerin etkileri birbirini adım adım izler. Örneğin yalnızca biyolojik düzeyde bile, kromozom aktarımına, embriyon gelişmesine ve gelişimin değişik evrelerinde devreye giren hormonal salgılara bağlı olan kademeli etkinlik aşamalarını hesaba katmak gerekir. Gelişimse, (fizyolojik olarak) döllenmeden ergenliğe ve ergenlikten de cinsel yaşam değişikliklerine konu olabilen (heteroseksüellikten homoseksüelliğe dönme) yetişkin yaşamının geç dönemlerine kadar sürer. Sözkonusu düzeylerden ya da zaman içinde devreye giren evrelerden herhangi birinin zarar görmesinin, cinsel yaşamın ortaya çıkması için gerekli süreçlerin seyrini durdurabileceği kolaylıkla anlaşılmaktadır; tabii bu durum bir kastrasyonla eş tutulabilir.

Bununla birlikte kastrasyon kelime anlamıyla, üreme araçlarından yoksun bırakma demektir. Dolayısıyla da cinselliğin sekonder ve "nihai" organlarına uygulanır. Anatomik ve fizyolojik ya da yalnızca fizyolojik olabilir; istem dışı (patoloji veya kaza sonucu) ya da kasıtlı nedenlerin (kendi kendini kastre edenlerle isteğe bağlı, hadımlarda istek dışı) sonucu olarak ortaya çıkabilir. Ritüel niteliğindeki cerrahi müdahelelerse kısmı sakatlamalarla, çoğunlukla da üreme işlevlerine dokunmayan simgesel

yaralarla (sünnet, alt kesi,(*) klitorisin çıkarılması) yetinirler. Kastrasyonun insan yanında, hatta ondan daha da fazla hayvanı konu aldığını belirtmekte yarar vardır; hatırlanamayacak kadar eski dönemlerden başlayarak, bazı türleri ehlileştirmek ya da tüketime daha elverişli hale getirmek için kastrasyona başvurulmuştur. Deneysel bir çalışmaya konu olmadığı sürece bu noktaya pek değinmeyeceğiz. Cinsiyetin çok biçimli belirlenişi, zararın cinsel aygıtın en organik öğelerini etkilediği ölçüde sonuçların ruhsal alanda belirgin olacağını düşündürmemelidir. Gerçek kastrasyonun doğrudan cinsel olmayan etkileri cinsel etkilerinden fazladır.

Freud'un *kastrasyon kompleksi* olarak tanımladığıysa tamamen yeni ve bambaşka bir şeydir; çocuk cinselliğinin gelişiminden, bu gelişimin yolaçtığı arzudan ve çocuğun imgelemi üzerindeki etkilerinden doğmuş ruhsal bir oluşum sözkonusudur. Bu bazen -özellikle de geçmişte görüldüğü üzere- çocuğu korkutmak ve otoerotik hazdan vazgeçirmek amacıyla anne ya da yerini tutan kişiler (dadı, mürebbiye) tarafından dile getirilen bir *tehdidi* izler. Bununla birlikte her ne kadar tehdit kadınlardan gelirse de cezanın uygulayıcısı olarak erkekler anılır: baba, doktor, v.b. Çocukta cinsiyet farklılığı bilinci esas olarak belirli bir anda, penisin (erkek çocuğunda) varlığının veya (kız çocuğunda) yokluğunun fark edilmesiyle yerleşir ve bu anatomik farklılığa bir açıklama arayan çocuğun cinsel merakının (çocukların doğumu temasıyla birlikte) en önemli konusu haline gelir. Erkek çocuğu bunu bir *çocuk cinsel kuramıyla*, yani babanın kadınlarını kastre ettiği kuramıyla açıklar. Anne, daha az öneme sahip kadınlardan farklı olarak istisnai şekilde penisli olarak tasarla-

(*) Alt kesi: Üretranın, penisin alt bölümünden başlayarak yukarıya doğru 2-3 cm. açılmasına ve bu şekilde ortaya çıkan yaranın muhafaza edilmesine dayanan bir sünnet biçimi. Orta Avustralya kabileleri arasında yaygın olan bu geleneğin en çarpıcı sonuçları, bu şekilde sünnet edilmiş erkeklerin, idrar akımınınyol değiştirmesi nedeniyle kadınlar gibi çömelerek işemek zorunda kalmaları ve açık bırakılan yaranın menstrüasyonu taklid eder tarzda, belirli aralıklarla kanatılmasıdır.(ç.n)

nır. Ama bir süre sonra onun da penisi olmadığı sonucuna varılır. Kız kardeşin ya da kız kardeşlerin cinsel organları, ileride orada bir penis çıkacağı düşüncesi sayesinde duygudan arınmış olarak algılanır. Orada hiçbir zaman penis çıkmayacağını kabul etmek için zaman gerekecektir. Önce reddedilen ya da meydan okunan kastrasyon tehdidinin Oidipus evresinde somutluk kazanması, bu çocuk cinsel kuramının sonucudur, çünkü çocuk aynı cezanın kendisine de uygulanacağından korkar. Bu tehdit -az önce görüldüğü gibi- kardeşleri, anneyi ve babayı işin içine sokan Oidipus ilişkileri çerçevesinde yeraldığından da, Oidipus kompleksine sıkı sıkıya bağlı olan bir kastrasyon kompleksi oluşur. Çoğu zaman, bilinçdışına atma mekanizmasına yenik düşecek olan Oidipus kompleksinin aşıldığına, daha doğrusu *tahrip edildiğine* tanık olunacaktır. Bu evre, kastrasyon kompleksinin ve etkilerinin yerine geçecek olan Süperego'nun doğuşuna katkıda bulunacaktır. Kastrasyon tehdidi etkisini gösterdiğinde, sonuçları, Süperegonun katılık derecesine göre az veya çok patojen olabilecek bir *kastrasyon anksiyetesine* yolaçacaktır. Başka bir deyişle bu tehdidi üstlenmek ve bilinçdışı bir yoldan Ego'ya baskı yapmak Süperego'ya düşmektedir. Yasak arzuların sürmesi halinde, yasağı çiğneme girişimlerinin yeniden canlanabileceği her fırsatta kastrasyon anksiyetesi caydırıcı işaret işlevini yerine getirecektir. Bu durumda, anksiyete hissedilirken, bunun nedeninin ya da sonucunun kastrasyonu ilgilendirdiğinin bilincinde olunamayacağını belirtmek gerekir. Yalnızca analiz bu anksiyeteyi, yeniden canlanan bu çocuksu içeriğe bağlama olanağı verir. Deplasmanın (kaydırma) temel nitelikteki rolü gözönüne alındığında, uzantılarının kastrasyon anksiyetesine çok geniş bir etki alanı açtıkları ve nevroz ve esas olarak da perversiyon (cinsel sapıklık) düzeyinde sayısız semptom ve inhibisyonun doğuşundan sorumlu olabilecekleri görülür. Kastrasyon anksiyetesi diğer durumlarda da mevcuttur, ancak oynadığı rolü gölgeleyen başka anksiyeteler tarafından örtülmüştür.

Freud tarafından bulunan ve belirli bir göreecelik koşuluyla dahi olsa, psikanalistlerin büyük bir çoğunluğu

tarafından kabul edilen bu temel sorunsal, günümüzde birçok açıklamaya gerek göstermektedir. Her şeyden önce, kastrasyon sorunsalını ancak onu çocuk cinselliğine bağlayan tarihsel ve genetik tanıtma aracılığıyla ele alabilmiş olmamız dikkat çekicidir. Daha sonra kastrasyonun şebeke halinde örgütlenmiş, tamamen imgesel bir yapım olduğunu belirtmek gerekir. *Tehdit, anksiyete* ve kastrasyon *kompleksi* arasındaki bağları ortaya çıkarmak için bu şebekenin öğelerinden sözetmek zorunda kaldık.

Bununla birlikte bu tanıtma bazı sorular uyandırmaktadır. Bir yandan, çocuk cinselliğinin kız ve erkek çocuğundaki gelişiminin farklılıkları sorunu ortaya çıkar. Buna göre, Freud'un, erkek çocuğunun durumundan biraz fazla etkilenmiş olan düşünceleri, kastrasyon sorunsalının ancak dolaylı olarak ilgilendirdiği kız çocuğunun özgül yönlerini yeterince gözönüne almamaktadır.

Öte yandan, kastrasyonun anksiyetesinin nevrozla olan ayrıcalıklı bağı, kastrasyon kompleksinin, psikanalizin tedavi alanına giren ya da girmeyen diğer klinik tablolardaki yeri ve işlevini sorgulamaya yöneltmektedir. Bu durumda sadece genital öncesi saplanmaları ya da kastrasyon kompleksinin (oral ve anal) "öncüleri"ni devreye sokmakla mı yetinmeli, yoksa tamamen değişik paradigmalar mı tasarlamalı? İkinci yol seçildiğinde bu paradigmaların kastrasyon kompleksiyle ilişkileri nasıl olacaktır?

Son olarak da, bu kastrasyon fantezisinin anlambilimsel yönünü sorgulamak uygun düşecektir. Kastrasyon kompleksini gerçek anlamıyla muhafaza mı etmeli, yoksa Freud'un betimlediği bu kavrama, kastrasyona, örneğin ayrılık, yetersizlik veya eksiklik gibi birbirinden farklı durumları içine alacak daha geniş bir kategorinin imleyeni haline getiren metaforik, hatta antropolojik bir kapsam mı vermeli? Benzer şekilde, kastrasyon anksiyetesi, daha eski, daha derin ve daha yaygın anksiyetelerin en farklılaşmış biçimi, başka bir deyişle bunların geç ortaya çıkan ve daha dar kapsamlı bir ürünü olarak mı, yoksa, insan arzusunun, her tür anksiyeteyi sonradan açıklayan temel bir öğesi olarak mı ele alınmalıdır? Bu durumda *simgesel* kastrasyondan sözedilebilir mi? Çağdaş bir yeni-

den değerlendirme, bu sorulara, Freud'un buluşunu, onu izleyenlerin bu buluşa sağladıkları gelişmelerle karşılaştırarak cevap vermek zorunda kalacaktır.

Bu girişin şöyle bir okunması bile gerçek kastrasyon sorunsalının görünümlerini Freud'un bulduğu görünümlerden ayıran mesafeyi ölçmeye olanak vermektedir. Aradaki farkın, üreme organlarının anatomik ve fizyolojik olarak tutulmalarının sonuçlarını, Freud'un makalelerinden birinde başlık olarak kullandığı ifadeyle, *cinsiyetler arasındaki anatomik farklılığın ruhsal sonuçları*'ndan ayıran farktan ibaret olmadığını da belirtelim, çünkü psikanalizin özgünlüğü daha çok bilinçdışı nitelikte olan ruhsal yaşamın tanıklığına başvurmasından gelir.

BİRİNCİ KISIM
KASTRASYON KOMPLEKSİNİN KONUMU

BİRİNCİ BÖLÜM
GERÇEK KASTRASYON GÖRÜNÜMLERİ: BİYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ

Kastrasyon, Freud'un konuya değinmesinden evvel, her şeyden önce *gerçek* bir olgudur ve İlk Çağ'ın en eski dönemlerinden beri hayvanları evcilleştirmek üzere uygulanmaktadır.[1] Bazı toplumlar, kadınları emanet ettikleri erkekleri hadımlaştırarak, kastrasyonu kadınların iffetini korumayı hedefleyen bir önlem haline getirmişlerdir. Bilimsel bilginin gelişme çağında da, hayvanlarda üreme organlarının deneysel olarak çıkarılmasının yolaçtığı değişiklikler üzerinde çalışılmaktadır. İnsandaysa bazı patolojik durumlar bir tür kendiliğinden deneye yolaçmaktadır; şöyle ki, kastrasyon ya doğrudan üreme organlarının tutulması sonucunda ortaya çıkmakta, ya da tedavi gereği vazgeçilmez bir önlem olmaktadır. Genetik anomaliler de kastrasyonla eşdeğer bozukluklara yolaçarlar, ancak tablo çok daha karmaşıktır.

Bir hayvan ne kadar insana yakın bir türe aitse cinsiyetin belirlenmesi o kadar karmaşıklaşır ve hayvanla insan arasındaki mesafe, aradaki temel ve birbirine indirgenemez farklılıkları gözler önüne sererek, gerçek kastrasyonların sonuçlarının yorumlanmasını son derece zorlaştırır.

İrade dışı bir kastrasyona yolaçabilecek durumlara

(1) Bu bakımdan, Pavlov'un koşullu reflekslere ilişkin deneylerinin, çoğunlukla "özgürlük refleksi"nin sakıncalarını azaltmak üzere daha önceden kastre edilmiş köpekler üzerinde yapıldığını da hatırlatalım. Bildiğim kadarıyla bu koşullanmadan pek fazla bilimsel ve ideolojik sonuç çıkarılmadı.

yalnızca insan türüne vergi olan bir diğerini, doğanın bir hatası olduklarına ve gerçekte kendilerinin olmayan cinsiyeti taşıdıklarına *kesinkes* inanan erkek ve kadın *transseksüeller*in iradi ve şiddetle arzulanan kastrasyonlarını da eklemek gerekir. Ancak bu durumda mesele kastrasyonla bitmez, sahip olunan cinsiyetin anatomik takılarından kurtulma isteğine, sahip olunmayan cinsiyetinkilere kavuşma arzusu da eşlik eder. Bu kişilerde kastrasyon, doğanın attığı hatalı adımın insan tarafından düzeltilmesini sağlayacak cinsiyet değişikliğinin *pozitif* zamanının gerçekleşmesi için gerekli ama yeterli olmayan negatif zamandan başka bir şey değildir. Ortaya çıkardıkları ruhsal, yasal ve ahlaki sorunlar bu kişilerin farklı bir yere konmalarına neden olmaktadır.

I. Biyolojik Cinsel Determinizm

Psikanalizin sözünü ettiği imgesel bir kastrasyondur. Aradaki farkı iyice ortaya koymak için, değindiğimiz soruna ilişkin biyolojik verileri çok kısaca da olsa bir hatırlayalım. Başlangıçta bir *kromozom cinsiyeti* vardır; xY erkek kromozom çifti xx dişi kromozom çiftiyle birleşir ve her bir çiftin bir öğesinin atılmasıyla bireyin cinsiyetini belirleyen xY veya xx çifti oluşur. Bunun yanında, xY kromozomlu kadınlar, xx kromozomlu erkekler ve xx kromozomlu gerçek hermafroditlere ilişkin nadir anomalilerin bildirildiğini de belirtelim. Ama yine de sözkonusu anomaliler, xx kromozomlu erkeklerde bile, Y kromozomundan gelen DNA parçacıklarının varlığını gösteren ve Y kromozomunun belirleyici rolünü ön plana çıkaran yorumlara açıktırlar.

İntrauterin dönemde kastre edilen fötüs dişi cinsiyetiyle doğacaktır. Gonadların oluşmasından sorumlu cinsiyet kromozomu, bunları, over ve testis yönünde farklılaşmaya sevk eder (gonad cinsiyeti). Gonadın östradiol salgılaması (normal durum), ya da bireyin gonadlarının olmaması (patolojik durum) halinde gelişim dişi cinsiyet yönündedir. Erkek cinsiyetin oluşması için ilk aylardan sonra testisin erkekleştirici etkisi gereklidir (hormonal

cinsiyet). Testisin salgıladığı testosteron dişi cinsel traktus taslağının gelişmesini engelleyerek, erkek cinsiyetinin anatomik yapılarının büyümesini başlatır (anatomik cinsiyet). Bu durumda feminist diyecektir ki, ilk cinsiyet dişiliktir, erkeklik ise ondan türeyen ikincil bir daldan başka bir şey değildir. Maço da, kadın eksik bir varlıktır, erkek ise, evrimi, dişiliğin bastırılmasıyla devam eden ve erkekliğe ulaşılmasıyla tamamlanan varlıktır, diyecektir. Bunlar, dilsiz bir gerçekliği kendilerine göre yorumlayan projektif fantezilerden başka bir şey değildirler. Erkek cinsiyetinin gelişmesi için mutlaka testosteron gereklidir. Oysa dişilik östradiol olmadan da gelişebilir. Doğumda hekimler ve anne baba çocuğun cinsiyetini *tanırlar* ve nüfusa kaydettirerek de ona bir cinsiyet *verirler*. Çocukluk boyunca, çocuk, bedeni ve kimliğiyle olan yaşantısından hareketle kendini erkek veya kız olarak kabul ettiği gibi başkaları tarafından da böyle kabul edilir. Doğumu izleyen ilk dönemlerden sonra hormon salgısı ergenliğe dek (ikincil cinsel karakterler) durur. Bununla birlikte, davranış, beynin hormonlarla işaretlenmesi aracılığıyla cinsellik kazanır.

II. Hayvanda Kastrasyonla İlgili Kısa Açıklamalar

Beynin testosteronla işaretlenmesi durumunda, beyne erkekleştirme yönünde etki etmeden önce, bu hormon östradiole dönüşmek zorundadır. Kedilerde kastrasyon, uygulandığı yaşa bağlı olarak değişik sonuçlar vermektedir. Ergenlikten önce uygulandığında ancak cinsel davranış taslaklarına imkan bırakır. Oysa erişkinlikte kastre edilen kedi işlemden çok sonra dahi ereksiyon yanında aşma ve ejakülasyonun eşlik ettiği çiftleşme davranışları göstermeye devam edecek, ancak bunların sıklığı giderek azalacaktır. Bu çiftleşme davranışları, androjenlerin salgılanmasından sorumlu böbreküstü korteksinin çıkarılmasından sonra bile sürecektir.

Kastre edilmiş kediye androjen verilmesi davranışın kastrasyon öncesindeki normal durumuna dönmesine yolaçar. Kastre edilmemiş kedideyse, cinsel davranış üze-

rinde etkisiz kalacağı gibi (feedback yoluyla) ters yönde bir etkiye de neden olabilir.[2]

Erkeklik ve dişilik hormonlarının gebe ve yeni doğan hayvanlar üzerindeki etkilerini araştırmak üzere ayrıntılı bir deneysel çalışma yapılmıştır. Buna göre, dişi yavrulara erkeklik hormonu verildiğinde merkezi sinir sisteminde *bariz değişiklikler* gösteren yalancı hermafroditler elde edilmektedir. Kritik dönemlerde özel bir duyarlılık gözlenmektedir. "Hormonal ortam" belirli bazı dönemlerde değişikliğe uğratılırsa, olgunlaşma iki farklı doğrultuda gelişebilmektedir. Örneğin doğumda kastre edilen erkek yavru fare, östrojen ve progesteron verildiğinde dişi cinsel tepkileri, androjen verildiğinde de erkek cinsel tepkileri gösterecektir. Fakat kastrasyon doğumdan on gün sonra gerçekleştirilmişse, dişilik kapasitelerinin ortadan kalkışına tanık olunacaktır.

Her bireyde bir erkek, bir de dişi merkezi sinir sistemi bulunduğunu savunanlar (Stoller'e göre Young ve ark.) olmuştur. Buna karşılık olarak, uyku sırasında, rüyaya eşlik eden paradoksal evrenin göstergesi REM (Rapid Eye Movements) evresinin başlangıç ve sonuna kişilerin yüzde 95'inde ereksiyonun eşlik ettiğini hatırlatalım. Hayvan deneylerine başvurma, bu düzeyde bile, en azından nisbeten basit bir cinsel davranışı belirleyen etkileşimlerin karmaşıklığını göstermesi açısından değerlidir. Tüm ciddi araştırmacılar hayvan-insan farkını gözardı etme kolaylığının çekiciliği karşısında temkinli olunmasını salık vermektedirler. Buna rağmen çoğunlukla sözkonusu olan, bilim adamlarının ifade edilmemiş *inanışlarını* gizleme amacı güden güzel sözler ve himayeci hükümlerden ibarettir.

III. İnsanda Ritüel Niteliği Olmayan GerçekKastrasyon

1. Patoloji- Patolojik durumlar, lezyonun yerine göre

(2) J.-M. Vidal, *Encyclopédie de La Pléiade, Psychologie*, (Pléiade Ansiklopedisi, Psikoloji), 1987, s. 160-228.

kastrasyonun özellikle erkekteki, bir ölçüde de kadındaki temel etkilerini inceleme olanağı veren bir tür doğal deney ortamı oluştururlar.

Erkekte Hipogonadizm ve Tümörler- a) Cinsiyet kromozomu düzeyinde kastrasyon elbette mümkün değildir ve cinsiyetsiz doğan kimse yoktur. Buna karşılık hipogonadizme (Klinefelter sendromu, xxY trizomisi veya xYY gonozom anomalisi) yolaçabilecek *ara cinsiyet durumları* vardır. "Kadın aşırı yüklülüğü" (xxY) durumunda ortalama IQ 55-84 arasındadır ve inhibisyon, asteni ve edilgenlikle birlikte depresif duygulanım tabloya hakimdir. "Erkek aşırı yüklülüğü" durumlarındaysa özellikle antisosyal davranışlar dikkati çekmektedir.

Görüldüğü gibi, cinsellik, kişiliğin bütününe göre özel olarak daha fazla etkilenmemektedir.

b) Ergenlik öncesi bir kastrasyon ortamı yaratan, gonad agenezisine bağlı *primer hipogonadizm* durumlarında, büyüme gecikmesinin ve testislerin gelişmemesinden kaynaklanan ikincil cinsel karakter yokluğunun eşlik ettiği bir *hadımlık* tablosu mevcuttur. Ruhsal alandaysa tabloya hakim olan yine, apati, uysallık, çocuksuluk ve cinselliğe gerçek ilgi duyulmaması gibi kişilik belirtileridir. Androjen verilmesi yalnızca "yapay" bir cinselliğe yolaçmakta ve "kişi, gerçek doyum imkanları olmaksızın fantezilere sığınmakta ve anksiyete ve intihar tepkileri göstermektedir".[3]

c) Testislerin libido ve üremeyle ilgili işlevlerini hızlandıran uyarıcı maddelerin yetersizliğine (hipogonadotrofik önikoidizm) bağlı olan ve ergenlik belirtilerinin görülmediği *sekonder hipogonadizm* durumlarında tablo primer hipogonadizmlerdekinin aynıdır. Daha seyrek olarak da, ergenlik gecikmesi özellikle çocuksu bir karakterin sürüp gitmesiyle kendini gösterir.

d) *Birleşik ya da sekonder hipogonadotrofik hipogo-*

(3) F. Pelgne, P. Mazet, Troubles Mentaux et Glandes Sexuelles, *Encyclopédie Médicochirurgicale, Psychiatrie*, cilt. II, 37640 K.10 (Ruhsal Bozukluklar ve Cinsel Salgı Bezleri, Tıbbi-Cerrahi Ansiklopedi, Psikiyatri). Patoloji bölümünü yazarken bu kaynaklan çok yararlandık.

*nadizmler*deyse (gonadotrofin salgısı yetersizliği) enfantilizm tabloya hakimdir. Örnek olarak, genital enfantilizme kadınsı tipte obezitenin eşlik ettiği klasik adipozogenital sendromu hatırlatalım.

e) *Testis tümörleri*nin yıkıcı etkileri, erişkinde "erkek özelliklerini yitirme" durumlarına yolaçarken çocukta erken bir erkekleşmeye neden olurlar. Ruhsal açıdansa, antisosyal belirtilere meydan veren saldırganlığın tersine, cinsellik geri plandadır.

2. Arızi ya da Cerrahi Kastrasyonlar- Bu konuda, cinsel sapıkların ya da hastaların kısırlaşmayı amaçlayan kastrasyonlarının sonuçları akla gelmekteyse de, gözlemler birbirleriyle çelişmekte ve herhangi bir sonuca varılmasına imkan vermemektedir.

Geriye, biraz özel bir durum olan transseksüalizm kalmaktadır. Transseksüalizmin doğurduğu ruhsal sorunların cerrahi müdahale öncesinde varolan psikopatolojik sendromla ilişkili olduğu aşikardır. Transseksüalizmin gerçek sorunları, bireyi cerrahi kastrasyon arayışına yönelten ruhsal durumla ilgilidir. Her ne kadar cerrahi girişim "gerçek" transseksüellerde gerçek bir rahatlama sağlıyorsa da, verilerin değerlendirilmesi kolay değildir. Şöyle ki, bir taraftan transseksüellerin yaşlılığına ilişkin bilgilere sahip olunmazken, bir taraftan da insan cinselliğinin karmaşıklığı paradoksal durumlara yolaçmakta ve erkek transseksüel cerrahi girişimden sonra "kadın" homoseksüalitesine yönelebilmektedir. Uzun sözün kısası, deneyimle görülmüştür ki, cerrahi müdahaleden yarar gören ve neredeyse hezeyanlı türde bir inançla beslenen kemikleşmiş yapılar yamında, transseksüalizmleri yanıltıcı bir gösteriden ibaret olan kişiler de vardır. Sözkonusu kişilerde cerrahi müdahaleyi, anksiyete ve depresyon belirtilerinin intihara kadar gidebilen şiddetlenmesi izleyebilir. Bu da göstermektedir ki, her biri nazik yasal sorunlar yaratan endikasyonlar konusunda ince eleyip sık dokumalıdır.

Transseksüalizmin betimlenmesinde, kendininki olarak yaşanmayan bir cinseyete ait olmaktan doğan hatırı sayılır rahatsızlık özellikle ön plandadır. Her ne kadar karşı cinsin psikolojisi, zevkleri, düşünme tarzı benim-

senmişse de, gerçek anlamda cinsellik fakirdir ve cinsel takılarından kurtulma saplantısı mevcuttur. Erkek çocuk cinsiyet değişikliğinin, halihazırda yoksunluğunu çektiği cinsel doyumları getireceğini umar. Görüldüğü gibi, cerrahi sorunların teknik olarak kısmen çözümlenebilmelerine karşılık, medeni durumla ilgili sorunlar için aynı şey pek söz konusu değildir. Bazı ülkeler medeni durum değişikliğini belirli koşullarda (bekarlık, kısırlık, o ülke tabiyetinde olma) kabul etmekte, diğerleriyse ya sorunu görmemezlikten gelmekte ya da işi hukukçulara bırakmaktadırlar. Ancak ne olursa olsun, cinsiyetin kromozomlar tarafından belirlenmesinin böyle bir talebi geri çevirmeye yeterli olmadığı kabul edilmiştir. Sonuçta, cinsiyet doğa tarafından verilir, anne baba tarafından tanınır ve topluma bildirilir ve bireyin yaşantısı ile onaylanır. Ancak bu son öğe, ilk ikisinin ona tanımadıkları bir güce sahip olabilir. Sonuç olarak bireyin kendi cinsiyetini seçmesinden önce anne baba (genetik müdahele aracılığıyla) çocuğun cinsiyetini seçebilir. Bu durumun yolaçtığı çelişkilerin en hafifi, psikiyatrların transseksüelleri (cinsel sapıklardan çok hezeyanlılar kategorisine giren) hastalar olarak görmelerine karşılık, bu kişilerin kendilerini hiç de bir hastalığa yakalanmış gibi görmemeleridir. Ancak burada sözkonusu olan, "gerçekliğin bastırılması" anlamında hezeyandır. Kuşkusuz, böyle bir iddia karşısında, bu kişilerin tamamen normal bir karakterde oldukları öne sürülecektir. Makroskopik olarak bu doğrudur. Ancak psikiyatri, "kısmi hezeyan" olarak adlandırılan bu tür durumları uzun zamandan beri tanımaktadır.

Kadında Cinsel Niteliği Olmayan Gerçek Kastrasyon- Cinsiyetler arasındaki fark burada tüm enginliğiyle kendini göstermektedir. Bu başlık, sekonder cinsel karakterlerde gözle görülür hiçbir değişikliğe yolaçmayan over kastrasyonuyla sınırlı kalmaktadır. Zaten doğrudan biyolojik etkilerden çok, sıklıkla yaşanan durumun ruhsal etkilerine bağlanan, birbirinden farklı ve tali değişiklikler sözkonusudur. Aynı şekilde, histerektominin yolaçtığı değişiklikler de, bu işlemin ruhsal yapı üzerindeki etkileriyle ilgilidir.

IV. Biyolojik Gerçek Kastrasyonla İlgili Açıklamalar

Patoloji bilgisinin kısaca gözden geçirilmesi, biyolojik nedenselliğin etkileriyle ruhsal nedenselliğin etkileri arasındaki mesafeyi ölçmemize olanak sağlamakla kalmayıp, dikkate değer bazı noktaların ortaya çıkmasını da sağlar.

Bize öyle geliyor ki, bu veriler, Freud'un cinsellikle üreme arasında yaptığı ayrımı doğrulamaktadır. Gerçekten de, hipogonadizmler bir bütün halinde incelendiğinde -*tam anlamıyla*- cinsel sonuçların, kişilik bozukluklarına göre daha az belirgin, daha az özgül ve daha çok "ikincil" oldukları görülmektedir. Bu durumda, cinsel olarak nitelenen bozuklukların, psikanalistlerin üreme adını verdikleri alanı ilgilendirdikleri, kişiliğin karakteristik bozukluklarının ise (apati, durgunluk, uysallık, çocuksuluk, v.b.) nesne libidosunun zayıflaması (cinselliğe ilgi duymama) ile birlikte narsisik libido zayıflamasını dile getirdikleri ve psikanalistlerin cinsellik olarak adlandırdıkları kategoriye girebilecekleri düşünülebilir.

Hipogonadizmlerde görülen ruhsal durumları belirgin bir kastrasyon anksiyetesinden muzdarip kişilik özelliklerine benzetmek sanırız keyfi bir benzetme olmayacaktır. Tabii bundan, kastrasyon anksiyetesinin biyolojik bir bozukluğa bağlı olabileceği sonucu çıkarılamaz, çünkü bunu doğrulayan hiçbir kanıt yoktur. Tam tersine, tamamen ruhsal kaynaklı cinsel inhibisyonun (hatta cinsellik kaybının), hipogonadizmde görülenlere *benzer* ruhsal belirtilere yolaçtığını düşünmek daha mantıklı olacaktır.

Ne olursa olsun, biyolojik cinselliğin etki alanının sınırlarının gerçek anlamda cinselliğin çok ötesine uzandığına dikkati çekelim. Bu da, psikanalistlere borçlu olduğumuz *ruhsal cinsellik* (psikoseksüalite) adlandırmasının ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, kastrasyonun erkek ve dişi libidoları üzerindeki etkilerinin birbirlerinden farklı olduğunu belirtelim. Buna karşılık, üremeye tabi olmamasıyla insan türüne özgü olan cinsel arzudan *her iki cinste* de androjenler sorumludur.

V. Cinsel Psikopatolojiyle İlgili Açıklamalar

Bu bölümde, ara cinsellik durumları, transseksüalizm ve homoseksüellikle ilgili birkaç açıklamayla yetineceğiz.

Cinsiyetin, cinsiyet kromozomlarından *cinsel kimliğin* oluşmasına değin çok aşamalı belirlenişi verimli gözlemlere olanak sağlamıştır. *Ara cinsiyet durumlarında*, Money ve Hampson, daha sonraları da Stoller'den bu yana, cinsel kimliğin yalnızca anne babaların (az çok anatomik gerçekliğe dayanan) inanışlarına ve yaşamın ilk iki yılında çocuğa karşı takındıkları tutuma bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte Stoller, çocuğun (bedensel yaşantısına dayanan) sezgisinin, hem aldatıcı anatomik görünümler, hem de anne babanın, çocuğa yanlış bir cinsiyet verilmesiyle sonuçlanan yaklaşımları karşısında haklı çıktığı (nadir) karşıt örnekler de bildirmiştir.

Transseksüalizm konusundaysa, hiçbir biyolojik verinin, hastanın doğanın bir "hatası" olduğuna ilişkin inancını desteklemediğini hatırlatalım. Transseksüalizmin erkek cinsiyetine özgü olduğunu savunan Stoller, annenin, çocuğunun karşı cinse ait olmasına ilişkin bilinçdışı dileklerinin etkilerinin, anne çocuk arasındaki iç içe ilişkinin uzaması ve annenin kendi cinsel kimlik bozukluğuyla birleşmesinden oluşan özgül bir tablo çizmiştir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar Stoller'in kriterlerini çok sınırlayıcı bulmaktadırlar.

Erkek homoseksüelliğini stresli bir anneyle bağlantılı olarak, fötüs ve yeni doğanda testosteron salgısı eksikliğiyle açıklamaya çalışanlar olmuştur. Nörobiyolojist J. D. Vincent bu iddialara kuşkuyla bakmakta ve cinsel kimlik fikri hipotezine katılmaktadır. Bu araştırmacı, psikanalitik homoseksüalite kavramı konusunda şunları yazmaktadır: "Bildiğimiz kadarıyla günümüzde, çocuğun biseksüalitesiyle affektif çevresi arasındaki etkileşimleri açıklayacak daha doyurucu bir kuram yoktur."[4]

(4) J.-D. Vincent, *Biologie des Bassions* (Tutkuların Biyolojisi), Ed. Odile Jacob, 1986, s. 284.

Çocuğun gözlemlenmesi, daha doğumdan itibaren cinsiyete göre farklı davranıldığı (her anne bunu bilir) düşüncesinin savunulmasına imkan vermektedir. Daha da ilgi çekici olan, tabii doğrulanması kaydıyla, Schaeffer ve Bayley'in gözlemleridir. Buna göre, yaşamın ilk ayları boyunca erkek çocuklarda gözlenen etkinlik miktari doğrudan doğruya annenin çocukla nasıl ilgilendiğine bağlıdır. Oysa kız çocuğu annenin tutumundan çok daha bağımsız olarak gelişmektedir.[5]

Cinsiyetin, *cinsel kimliğin* belirlenmesi yalnızca biyolojik (kromozom, hormon ve beyin düzeyinde) ve ruhsal (anne babaların çocuğun cinsiyetini algılayışı ve -bilinçdışı- arzuları) işleyişin değişik görünümlerini değil, bunların yanında varoluşun değişik evrelerini de (ergenlik öncesi ve ergenlik sonrası) işin içine katan kademeli bir bütünleşmenin sonucu olduğuna göre, gerçek kastrasyon kavramının kademeli, farklılaşmış ve zaman içine yayılmış gerekirlikleri ilgilendirdiğini hatırlatarak konuyu bağlayabiliriz. Aslında, psikanalistlere göre kastrasyonun -ki onlar bunu kastrasyon kompleksi olarak adlandırırlar- gerçek kastrasyon tanımlamalarıyla hiçbir ortak yönü yoktur. Ancak yine de bu, Freud'çu kuramın her tür biyolojik temeli göz ardı ettiği anlamına gelmemektedir. Bu kuramın temeli hâlâ, Freud'un, "bilmediğimiz bir şekilde" ruhsal alanda olmalarına rağmen, bedene sıkıca bağlı olduklarını aralıksız hatırlattığı dürtülere dayanan kuramdır.

VI. Ritüel Cerrahi

Gerçek kastrasyon konusundaki, bilgiden yana zengin bir başka gözlem kaynağı da dinsel amaçlarla uygulanan kastrasyondur. Burada, kastrasyonun simgesel eşdeğerleri olarak kabul edilmek istenen uygulamalardan (sünnet, alt kesi) değil, gerçek anlamda kastrasyondan sözediyoruz. Bu tür bir uygulama tarihte nispeten geç

(5) 15-24'üncü aylar arasında varolan bir erken genital evrenin gözlemlenmesinden elde edilen yeni verilerden daha ileride sözedeceğiz.

olarak ve hiç de "ilkel" olmayan gelişmiş dinler bağlamında ortaya çıkmıştır. Zaten, ilkel olarak adlandırılan toplumlardaki inisiasyon ayinlerinden farklı olarak, burada kendi kendini kastre etme sözkonusudur.

Kendi kendini kastre etmenin, Ana Tanrıçaya tapan kültlerle olan yakın ilişkisini belirtmek, kaynağını muhtemelen Hititler'den aldığını ve onlardan önce Samiler'e, daha sonra da Asya ve Avrupa'ya yayıldığını bildirmekten daha önemlidir. Başlangıçtaki amaç ilaheyi memnun etmekti, dolayısıyla da kuşkusuz her şeyden önce kendini kurban etme niteliğindeydi.[6] Bununla birlikte kastrasyon, dönemin anıtlarında da görüldüğü gibi, Eski Mısır mitolojisinde galiplerin, erkeklik iktidarlarından kesin olarak mahrum etmek üzere mağluplara uyguladıkları cezadır. Ortaçağda ve Germenler'de (Abelard örneği) yeniden ceza niteliği kazanacaktır.

Hadımların yaratılmasının tek amacı yalnızca harem kadınlarına tehlikesizce hizmet edilmesi değil, aynı zamanda da efendilerinin homoseksüel, hatta yamyamlık arzularının doyurulmasıydı (Antiller'de, hadımlar yenmeden önce semizletiliyorlardı). Ana Tanrıçaların, örneğin Hint mitolojisinde ve bazı anaerkil toplumlardaki (özellikle Trobriandlar) hadımlaştırma gerektiren taleplerini açıklamak için kastre edici baba kavramından çok kastre edici anne kavramına başvurmak daha uygun görünmektedir. Kibele rahiplerinde kendi kendini sakatlama, erkekler arasında daha sık görülmesine rağmen her iki cinsi de ilgilendiriyordu. Kendi kendini hadım etme eyleminin, kadınlık yönünde bir cinsiyet değişikliği sanki daha üstün bir haz almaya ulaşma anlamına geliyormuşcasına, bir şölen atmosferi içinde gerçekleşmesi bu bakımdan dikkat çekicidir. Burada, Tiresias efsanesi ve onun, kadın doyumunun erkek doyumundan dokuz kez daha şiddetli olduğunu varsayarak ikisi arasında bulduğu oransızlık akla gelmektedir.

(6) En azından Bettelheim böyle düşünmektedir. Bu bölümün yazılmasında kendisinden çok yararlandık. Bkz. *Les Blessures Symboliques* (Symbolic Wounds, Simgesel Yaralar), Fransızca çeviri, C. Monod, Gallimard, 1971, s. 108-112.

VII. "Doğal" Kastrasyon ve Kültürel Kastrasyon

Patolojik belirtilerin fakirliği karşısında bu antropolojik ve tarihsel verilerin anlambilimsel zenginliği insanı şaşırtmaktadır. Simgesel ve imgeselin tüm derinliği birincileri ikincilerden ayırmaktadır.

Bu anlambilimsel zenginliğe, birçok muammayı tamamen cevapsız değilse de, en azından tek şekilde yorumlanabilecek cevaptan mahrum bırakan bir yorumsal çıkış tekabül etmektedir. Gerçekte, antropolojik, yani ruhsal bir nedensellikle açıklanan davranışlara bağlanıldığı andan itibaren aşikar olanla (manifest) geride gizli olan (latent) arasındaki ilişkiler sorunu gündeme gelmektedir. Ana Tanrıça'yı memnun etmek için hadımlaştırmaya başvurulmasının anlamını kavramak kolay değildir; neden Ana Tanrıça erkekliğin kurban edilmesini istemektedir? Acaba, tamamen kadınlaştırılmış, yani ana kanununa tabi bir evrendeki kadın-anne üstünlüğünü doğrulamak için mi? Kendi kendini sakatlamayı izlediği varsayılan kadıncı şölensi orgazmı hadımlaştırma -yani cinsiyetsizleştirme- ile nasıl bağdaştırmalı? Erkekliğin giderilmesiyle sözkonusu olan *cinsiyetsizleştirme* mi, yoksa *cinsiyeti arttırma* mıdır? Bu Ana Tanrıça kültlerini erkek Tanrı kültlerinin "önceki" evreleri olarak mı, yoksa tamamen farklı kontekstler olarak mı görmek gerekir?

Bu sorular, kastrasyon kompleksinin ortaya çıkardığı klinik sorunsalların sınırlarını hayli aşmakta ve cevaplar bulma macerasına atılmadan önce derinlemesine bir incelemeye gerek göstermektedirler. Ne olursa olsun, görünen odur ki -ister ortadan kaldırılmaları, ister tam tersine gücünün yüceltilmesi sözkonusu olsun- erkeklik organları sorgulamanın canalıcı noktası olarak kalmaktadır.

Bunun yanında, her ne kadar Freud'cu kuram dürtülerin bedenden kaynak alışlarını ve dolayısıyla da biyolojik temellerini hatırlatmaktan hiçbir zaman geri kalmazsa da, bu temellerin tamamlayıcı karşı kutba, yani bireyin kültüre ve özellikle de kültürün dinsel görünümlerine yerleşmişliğine göre daha üstün bir konumda olması söz-

konusu değildir. "Dindar hayvan" olarak insan mı, yoksa daha çok politik hayvan olarak insan mı? İblis ile ilahi aynı gerçekliğin iki farklı görünümü ya da aynı ortak gövdeden çıkan iki dal mı acaba? Kastrasyon kompleksi bu soruların ele alınabilmesi için bulunmaz bir vaka oluşturur.

İKİNCİ BÖLÜM

KOMPLEKS, KASTRASYON KOMPLEKSİ, OİDİPUS KOMPLEKSİ; TERİMBİLİMSEL AÇIKLAMALAR

Kompleks sözcüğünün, kastrasyonla olduğu kadar Oidipusla da birlikte kullanılışına rastladığımıza göre, anlamına açıklık getirmekte yarar vardır. Bu sözcüğün, psikanalizin ilk evrelerindeki kullanımının psikopatoloji alanında, başka dallarda bir bütünü ya da grubu belirleyen terimlerin kullanılmasını gerektiren kaygıya benzer bir kaygıyı dile getirdiği öne sürülebilir.

Bu kullanımın altında yatan genel düşünce şöyle açıklanabilir: kompleksten sözedildiğinde, çizgilerinden sadece birine anıştırmada bulunulsa dahi, bu kısmi, bütünden ayrılmış çizgi ancak kompleksi oluşturan diğer çizgiler bütünüyle ilişkiye konduğunda gerçek bir anlam kazanır, çünkü sözkonusu anlam kompleksi kompleks olarak tanımlayan öğeler bütününden çıkan anlama tabidir.

Buna göre kastrasyon *tehdidi* ya da kastrasyon *anksiyetesi, kastrasyon kompleksi* bütününün parçalarıdır. Kastrasyon kompleksiyse, dişi cinsiyetle ilgili *çocuk cinsellik kuramını* -dolayısıyla da ruhsal sonuçlarıyla birlikte anatomik açıdan tasarlanan cinsiyet farklılığını (anne kastre edilen, baba kastre eden)-, (annenin baba tarafından kastre edildiği sahne olarak) *ilkel sahneyi*, kastrasyon anksiyetesinin yolaçtığı *savunmaları* (bilinç dışına atma, inkar, ayırma) ve az çok doğrudan kastrasyon anksiyetesi etrafında geliştirilmiş ruhsal örgütlenmenin neden olduğu *sendromları* (homoseksüellik, fetişizm, v.b.) biraraya getiren bütündür. Görülmektedir ki, sözkonusu olan, kendi aralarında bağlantılı, *önbilinç ve bilinçdışı düzeyde tasarımlarla bilinçli ya da bilinçdışı affektlerden oluşmuş bir komplekstir*; bunlar aralarında o şekilde bağlanmışlardır ki, içlerinden biri, iç veya dış dünyada harekete geçtiğinde, diğerleri de yakınlık ya da çıkarsama yo-

luyla harekete geçerler ve sürecin ilerlemesini önlemek için tehlike habercisi işaretleri (*haberci anksiyete* ya da dirençlerin pekiştirilmesi) göndermeye başlarlar. Böylece, aşırı yüklenmiş ruhsal dürtülerle bunların bilinç alanına girmelerini önleyen karşıt yatırımlar arasında bir mücadele başlar.

Kastrasyonla ilgili kontekstlerin (kastrasyon tehdidi, kastrasyon anksiyetesi), *kastrasyon kompleksi* olarak adlandırılan bütünün ışığında yorumlanması gerektiğini daha önce de belirtmiştik.

Kompleksler karşılıklı olarak birbirlerini çekerler ve aralarında bağlar kurarlar. Bazıları üst üste gelip ortak bir alanı paylaşabilirken, diğerleri daha büyük bütünlerin alt gruplarından ibaret kalabilirler. Buna göre kastrasyon kompleksi Oidipus kompleksinin parçası olarak kabul edilebilir. Gerçekte insan yavrusunun uzun süren *bağımlılığı* çocuğun ilk nesnelerine *bağlanmasını* kolaylaştırır, hatta kaçınılmaz hale getirir; -bastırılmış veya engellenmiş dahi olsa- anne babaların cinselliğinde karşılığını bulan çocuk cinselliğinin ilk uyanışı nedeniyle bu bağlanma kaçınılmaz olarak cinsel niteliktedir. *Fiksasyon* (saplanma), her biri, psikanalizin tanımladığı gelişme evreleriyle (oral, anal, fallik) bağlantılı yatırım nesneleri olan erojen bölgelerden sağlanan doyumlara cevap verir. Bunlar, yerlerini gelişim sırası içinde kendilerini izleyenlere bırakmak üzere tedrici olarak terk edilirler. Herhangi bir travma vuku bulduğunda ya da çatışma çok şiddetli bir biçim aldığında *regresyon* (gerileme) çatışmanın yasakladığı doyumların yerini tutacak ikame doyumlar bulmak üzere libidoyu geçmiş fiksasyonlara geri dönmeye zorlar. Gerçekten de libido birbirini izleyen dalgalar halinde ilerler ve her bir erojen bölgeye bağlı tabaka, bir lav akıntısında olduğu gibi kendinden öncekilerin üzerine yerleşir.

Oidipus kompleksi çocuk cinselliğinin doruk noktasıdır ve tam anlamıyla oluşmuş nesneleri konu alır; anne baba, bir zamanlar sahip oldukları kısmi nesnelik, yani erojen bölgelere bağlı olma, dolayısıyla da özneden tamamen bağımsız olmama özelliklerini yitirmişlerdir. Artık

birbirinden farklı olarak algılanmaktadırlar, ama bu sözcüğün tam anlamıyla kadın ve erkek olarak algılandıkları anlamına gelmez, çünkü cinsiyetleri penise ve vajinaya göre değil, penisin varolup olmamasına göre belirlenmektedir. Şimdilik daha fazla ayrıntıya girmeden, Oidipus'un son derece zengin bir yapıya sahip olduğunu hatırlatalım. Şöyle ki, anne babadan karşı cinsten olan sevecen bir bağlanmaya konu iken, aynı cinsten olan, arzuların gerçekleşmesini engellediği için düşmanca duygulara hedeftir; bu, Oidipus'un *pozitif görünümü*dür. *Negatif görünümü*ndeyse tersine, sevecen bağlanmayı uyandıran anne babadan aynı cinsten olanıdır; karşı cinsten olanıysa rekabete ve düşmanca duygulara maruz kalır. Bununla birlikte bu iki görünüm birbirini dengelemez, çünkü kompleksin normal gelişimi heteroseksüellik, yani pozitif kompleks doğrultusundadır. Genetik terimlerle ifade etmek gerekirse, kompleksin biri dominant (baskın), diğeri resesif (çekinik) iki görünüm taşıdığı söylenebilir.

Bu durumda, son halini almış şekliyle kompleks, pozitif (veya heteroseksüel) ve negatif (homoseksüel) iki görünümle bunların karşılıklı güçlerinden oluşmuştur. Normal durumda pozitif ve negatif yanlar bastırma aracılığıyla "tahrip edilmişlerdir" ve yalnızca bunların bazı kalıntıları varlıklarını sürdürür ve kolayca anlaşılacağı gibi, varoluş nedenleri de açıklamasız kalır, çünkü anlam verilebilmesi için tablonun tamamına, dolayısıyla da bütünün bastırmadan kurtulmasına gerek vardır.

Buna göre kastrasyon kompleksi Oidipus kompleksinin içinde yeralır ve onun parçasıdır; ensest ve babayı öldürme fantezilerini cezalandıran, her tür ihlal girişimini yasaklayan ve oidipal arzuları gerçekleştirme eğiliminin önce bastırılmasına, sonra da terk edilmesine yolaçan pozitif kompleksin olduğu kadar, erkek çocuğunda homoseksüel istekleri doyurmak için imgesel kastrasyonu gerekli kılan, kız çocuğundaysa, babanın penisini alamamadan doğan kastrasyon duygusunu anneye fiksasyonla ödünleyen negatif kompleksin de sonucudur.

Böyle olmakla birlikte, genelde komplekse, özelde de Oidipus kompleksine ilişkin açıklamalarda pek fazla ön

plana çıkarılmayan bir cephe daha mevcutur. Kompleks yalnızca, öğeleri bağımsız biçimde birbirine eklemlenen eşzamanlı bir şebeke değildir; klasik olarak zaman içinde belirli bir noktada yeralır ve çocuk cinselliğinin bir evresi olarak kabul edilir. Ortaya çıkış tarihinin sürekli olarak tartışılmasına rağmen kronolojik olarak tanımlanan bu görünüm, çocuk cinselliğinin zamansallıkla olan ilişkisi sorununu gündeme getirmektedir. Bir yandan, Oidipus kompleksinin libido gelişiminin belirli bir evresinde ortaya çıktığı gayet açıktır. Ancak öte yandan, kastrasyonun öncüsü olan Oidipus öncesi evreler (oral ve anal evreler) de mevcuttur. Başta Freud olmak üzere, psikanalistler libido gelişmesinin değişik evreleri arasındaki ilişkileri kavramak için çok kafa yormuşlar ve hâlâ da yormaktadırlar. Örneğin, kastrasyon kompleksiyle sfenkter terbiyesinin sonuçları arasında benzerlik bulunabileceğinin belirtilmesinde gecikilmemiş ve anal kastrasyondan sözedilmiştir. Ayrıca Freud iki kavramı birbirine bağlamak için "vücuttan ayrılabilen küçük şey" düşüncesini ortaya atmıştır. Aynı şekilde, oralite ile analite arasındaki ilişkiler, kısmi nesne ilişkileri çerçevesinde kesişme noktaları göstermektedirler. Son olarak da, analizlerden elde edilen materyallerdeki oral-genital alanlar arası deplasmanların sıklığını örnek verelim. Tüm bu ilişkiler eşzamanlı olmakla kalmayıp, artzamanlı bir bakış açısının, libidonun değişik evreleri arasındaki karşılıklılıkları ortaya çıkardığını da düşündürmektedir. Bu evrelerin ortak paydasında şunlar yeralmaktadır: 1) vücutta yeralan bir erojen bölge; 2) erojen bölgeyle nesnesini, ya da başka bir deyişle içeriyle dışarıyı ilişkiye sokan bir haz arayışı; 3) önce kısmi sonra da tam bir dürtü nesnesi. Bununla birlikte, kastrasyonun özgüllüğü -Freud'a göre- fallik evreye sıkı sıkıya bağlıdır ve doğrudan penisin kaderiyle bağlantılıdır, aynen Oidipus'un özgüllüğünün, çocuk cinselliğini bir dönüşüme maruz bırakan üçgenleme olması gibi; bu dönüşüm sonucunda çocuk cinselliği önceki özelliklerini, anne baba imgelerinin farklılaşmasıyla yeniden biçimlenmiş olarak sürdürür.

Kompleksin aşılması, ensest ve babayı ortadan kal-

dırma arzusundan vazgeçmeye, aynı cinsten rakiple özdeşleşmeye ve sonunda da, aranılan doyumların erişkinliğe ertelenmesine götürür; tabii bunun için, Süperegonun isteklerine boyun eğme ve ikame nesnelerine deplasman gereklidir, ancak bastırma nedeniyle bilinç bunların ikame özelliklerini farketmez.

Oidipus kompleksini *çifte farklılık* kompleksi olarak adlandırmayı uygun gördük, çünkü *cinsiyet farklılığının* dönüşümleriyle *kuşak farklılığının* dönüşümlerini sonuçlarında biraraya getirmektedir. İnsan arzusunun örgütlenmesindeki hem tarihsel, hem de yapısal önemi bundan gelmektedir. Bu basitleştirilmiş ve şemalaştırılmış tanımlar, kompleks sözcüğünün, gündelik dilde yüklendiği anlamla hiçbir ilişkisi bulunmayan ve Freud'u da kullammını çok dar bir alanla sınırlamaya yönelten gerçek anlanını ve doğrulanmasını kavramaya yardımcı olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞA VE KÜLTÜR: ENSEST YASAĞI VE OİDİPUS KOMPLEKSİ

Her ne kadar psikanaliz, kastrasyon kompleksinin belirtilerini ve bunların Oidipusla olan bağlantılarını klinik deneyimde defalarca yeniden bulmuşsa da, bir aydınlatma gerekli görünmektedir. Freud'çu görüş, varlığı uzun süre reddedildikten sonra, ya patolojiyle ya da doğuşunun tarihsel ve coğrafi koşullarıyla sınırlandırılarak dar bir alana sıkıştırılmak istenmiştir. Buna karşılık, Freud, tüm güçlüklere rağmen buluşunun evrenselliğini savunmaya devam etmiştir. Kalıtsal olarak geçen filojenetik şemalara (ki genetik buna kesinlikle karşı çıkmaktadır) dayanması nedeniyle bu buluş artık yeniliğini yitirmişse de, günümüzde, kuşkusuz daha çok zımni olan bir kültürel aktarım konusunda giderek daha çok kafa yorulmaktadır.

I. Doğal ve Toplumsallaşmış Cinsellik

C. Lévi-Strauss'un, kurallar kuralı ve doğa ile kültür arasındaki farklılaşmanın temeli olarak ensest yasağı hipotezi önemli bir adımın atılmasına olanak vermiştir. Bununla birlikte böyle bir hipotezin, Freud'çu psikanalistleri, antropolog (W. H. Rivers, Seligman, B. Malinowski, R. Benedict, M. Mead, A. Kardiner)[7] ya da onların tezlerine katılan analistlerin (K. Horney, C. Thompson, E. Fromm) temsil ettiği kültüralistlerle karşı karşıya getiren eski bir tartışmanın yerini aldığını hatırlatalım. Oidipusa bağla-

(7) Bu yazar Freud ile yaptığı analizi "Freud ile Analizim" başlıklı son derece ilginç bir kitapta anlatır. Bu yapıta şu alt başlık da verilebilirdi: "Dahi bir analist, bir zamanlar ateşli bir psikanaliz taraftarı olan analizantını, transfer aşkını hayal kırıklığınauğratarak nasıl psikanaliz muhalifi haline getirdi."

nabilecek davranışların, antropologlar tarafından incelenen ilkel kabilelere harfiyen uygulanması, bu antropologların çoğunu, örneğin babada bastırıcı çizgilerin yokluğu gibi nedenlerden bazı durumlarda Oidipusun varolmadığı sonucuna götürmüştür. Kompleksin bu şekilde "psikolojizasyonu" yanlış anlaşılmalar üzerine temellenen bir tartışma başlatıyordu. Lévi-Strauss ile birlikte kısır ve bulanık ihtilaf son buluyordu; artık daha iyi bir alan üzerinde bulunuluyordu, çünkü Oidipus bir psikolojik tutum meselesi olmaktan çıkmış ve ensest yasağıyla birlikte akrabalık ilişkilerini kuran bir yapıya bağlanmıştı. Lévi-Strauss'un 1949'da açıkladığı tezlerin, ensest amaçlı cinselliğin her tür "doğal" tatmininin baba yasağınca engellendiği, arzu ile yasayı birbirine bağlayan bir Oidipus kompleksi öneren J. Lacan'ı derin bir şekilde etkilediğine kuşku yoktur. Ayrıca Lacan, Oidipusun çocuk cinselliğinin bir evresi olarak yorumlanmasına karşı çıkıyor ve onda, insan yavrusunun doğumundan itibaren işleyen ve dünyaya gelişiyle içine gömüldüğü dil aracılığıyla aktarılan bir yapı görüyordu.[8]

Daha yakın zamanlarda antropologlar (M. Godelier, F. Héritier, B. Juillerat) tartışmayı farklı temellerde yeniden canlandırdılar. Godelier'ye göre ensest yasağı varoluş nedenlerini mübadeleyi düzenleyici işlevinde ve akrabalık ilişkileri yaratma amacında bulmamaktadır; bunlar ensest yasağının nedenleri değil, sonuçlarıdır. Godelier, insanın hayvan türleriyle olan bağlarını yeniden ele almış ve bazı türlerdeki ensest yasağı taslaklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, annelerle oğullar arasındaki cinsel ilişkilerin erkekler tarafından yasaklanması, erkeklerin dişilere gösterdikleri ilgiyle birlikte ele alınmalıdır; dolayısıyla da yalnızca bir değil, iki özellikle bağlantı kurmak gerekmektedir. Bu durumun nedenlerini sorgulayan Godelier, Freud tarafından daha 1930'da belirtilen (*Das Unbehagen in der Kultur, Medeniyette Rahatsızlık*)

(8) Daha sonra Lacan Oidipus kompleksine göndermenin kalıcılığı konusunda şüpheci davranacaktır. Bkz. Subversion de Sujet et Dialectique du Désir, *Ecrits*. (Öznenin Alt Üst Oluşu ve Arzunun Diyalektiği, Yazmalar).

ve J. D. Vincent sayesinde yeniden güncellik kazanan iki önemli olguyla karşılaşmaktadır: kadında cinsel arzuyu östrüsden bağımsızlaştıran ve kalıcı kılan biyolojik dönüşüm ile insan yavrusunun uzun bağımlılık dönemi. Bu gözlemlere mantıksal olarak, anne çocuk ilişkisinin cinselleşmesinin de katılması gerektiğini belirtelim. Annede (her ne kadar bastırılmışsa da) varolduğu kuşku götürmez olan bu cinselleşme, çocuk cinselliğinden dolayı çocukta da mevcuttur. O halde bu verileri, insani çerçeveyi (anne sevgisi) ve simgesel işlevi de gözönüne alarak, etolojide tanımlanan *işaretleme* (K. Lorenz) düzeyinde bir olgunun devreye sokulmasıyla tamamlamak gerekmektedir.

Ne olursa olsun Godelier ensest yasağının, cinselliğin -yani doğanın- bir toplumsal kargaşa öğesine dönüşmesi karşısında, birliği ve ortak görevlerin gerçekleştirilmesini hedefleyen ilişkilerin kurtarılması amacıyla *ilan edildiğini* haklı olarak öne sürmektedir. Böyle olunca, insana özgü haliyle ensest yasağı hayvanlarda rastlanabilen bazı yasak taslaklarıyla karşılaştırılamaz. İnsan beyninin simgeleştirme yetenekleri ensest yasağını somut etkinliklere dayanak olabilecek *soyut* bir kural haline getirmektedir. Ancak bu noktada Godelier'in hipotezi, insan beyninin sadece neokorteksten oluşmadığının, filogenetik olarak daha eski yapıları da içerdiğinin hatırlatılmasına gerek göstermektedir. Beyin üç bölümlüdür ve yalnızca akli yapıların gözönüne alınması, aklilikle farklı bir ilişkileri olan affektif ve dürtüsel yapıların payını küçümseyen idealize edilmiş bir beyin imgesi vermektedir. Beyin etkinliğini karşılıklı olarak etkileşen ve çatışan bileşenlerin kararsız denge halindeki bileşkesi olarak görmek daha uygundur.

Ama yine de ensest yasağının önemi, *ilişkilerin ilişkisi* olarak akrabalık ilişkileri sistemini kurmasından gelmektedir. Godelier, nesne tasarımları sistemine karşıt olarak sözcük tasarımları sistemini tanımlamak için burada yine, Freud tarafından daha önce sözü edilen (1915) bir deyime başvurmaktadır.

Böylece *biyolojik* çoğalma ensest yasağıyla düzene konmuştur (başka bir deyişle meşrulaştırılmıştır). Bu ya-

sak, çifte farklılık olarak adlandırdığım (Oidipusu tanımlayan en belirgin özellik budur) cinsiyet ve kuşak farklılığı tarafından tanımlanan ilişkiler sistemi aracılığıyla *toplumsal* çoğalmayı yaratan ya da "doğuran" akrabalık ilişkilerini ortaya çıkarır. O halde, akrabalık ilişkileri sistemi sınırlı alıp vermeden genelleşmiş alıp vermeye geçtiğinde, yani evlilik bir emirden çok, kısıtlayıcı bir önleme boyun eğen bir seçimin sonucu olduğunda, yasaklanmış endogamik boyutun taşıdığı yükün önemli ölçüde arttığı öne sürülebilir. Artık yasak dayatılan birleşmenin nesnesini, yani evlenilmesi gereken kişiyi belirtmez, tersine *olumsuz* ama bununla birlikte çok anlamlı bir şekilde bilinçdışı arzu nesnesine işaret eder.

Sonuç olarak ensest yasağı, olası her ihlal girişimine karşı bir tehdit ve bir de, bizzat yasak cinsel doyum organını yani penisi hedef alan yaptırım gerektirir. Bu da, Ferenczi'ye göre, bir kez oluştuktan sonra anneyle her tür birleşmeyi yasaklayan kastrasyon tehdidir. Açıkça görülmektedir ki, bir kez daha erkek çocuğunun durumu açıklanması en inandırıcı olandır, çünkü kız çocuğununki başka incelemelere gerek göstermektedir. Kız çocuğunda kastrasyon sonradan anlam kazanır; şöyle ki zaten gerçekleşmiş olduğu varsayıldığından fallus taşıyan dölleyici babaya yönelme gerekli ve kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durumda kastrasyon anksiyetesi çocuğun başına gelebilecek felaketlere kaydırılacaktır.

Akrabalık ilişkileri konusunda ileri sürülenlerin kastrasyon kompleksi için de geçerli olduğu söylenebilir; akrabalık ilişkileri toplumsal çoğalmayı sağlarken, kastrasyon kompleksi de *ruhsal* çoğalmayı sağlayacaktır. Artık, gerçek ve simgesel sakatlamaları kapsayan inisyasyon veya geçiş ayinleri bölümünü ele alma zamanı gelmiştir. Bu da demektir ki, söz konusu dönüşümler gerçek olmadıkları ölçüde simgesel de değildirler, ancak gerçekteki uygulanışları yorumu zaten tartışmalı olan simgesel bir anlama bağımlıdır.

II. Simgesel Yaralar ve Biseksüellik

Antropoloji psikanalistler için tükenmez bir düşünce kaynağı olmuştur. Antropologlarla psikanalistler arasındaki tartışmayı besleyen sadece Oidipus kompleksi değil ama, kastrasyon kompleksinin kendisidir. Genelde, Freud'çu kuramın gözlemleriyle çelişen şu ya da bu noktasına karşı çıkanlar antropologlardır. Ancak psikanalistlerin, Freud'çu kuramın yeniden gözden geçirilmesini kabul ettirmek için antropolojik verileri kullandıkları da vakidir.

1954'de Bruno Bettelheim *Simgesel Yaralar*'ı (Symbolic Wounds) yayınlar. Bir yandan zengin bir antropoloji literatürüne, diğer yandan da yönettiği kurumda tedavi edilen (çoğunluğu psikotik) hastalardan elde edilmiş malzemeye dayanan Bettelheim, Freud'unkilerden son derece farklı sonuçlara varmaktadır.

Antropolojik açıdan, Bettelheim özellikle inisiyasyon ayinlerini, sünneti ve alt kesiyi yeniden yorumlamaktadır. Freud'a göre sünnet kastrasyonun bir eşdeğeri olarak anlaşılmalıdır. Nunberg ve Fenichel simgesel kastrasyondan sözeder, ama kuşkusuz, aynı deyimi kullanan Lacan'nın yüklediğinden hayli uzak bir anlamda. Bettelheim bu ayinlerin kendilerine özgü antropolojik bağlamlar içinde yorumlanmaları gerektiğini düşünmektedir. Ona göre sözkonusu ayinleri "toplumun buyurduğu cinsel rolün tam olarak kabulünü teşvik etmeye ve simgeleştirmeye"[9] yönelik eylemler olarak görmek gerekir. Bununla birlikte, Freud ile olan anlaşmazlığının temelinde, Bettelheim'ın *her cinsiyetin diğer cinsiyete imrendiği, her cinsiyetin sahip olmadığı cinsel özelliklere sahip olmak istediği* hipotezi yatar. Kadınların penise imrenmelerine erkeklerin vajinaya imrenmeleri denk düşmektedir. Geçiş ayinleri (sünnet, alt kesi) bu bilinçdışı dileğe cevap vermekteydiler. Buna göre, erkeklerin vajinaya sahip olma ve aynı kadınlar gibi çocuk doğurma arzularını tam anlamıyla görmesini engelleyen "erkek merkezçi bir perde" Freud'un basiretini bağlamıştı.

(9) *Les blessures Symboliques*, s. 53.

Bu arada, Freud'un kendi klinik deneyiminde değilse de, *Schreber'in Hatıraları* (Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken) üzerinde çalışırken bu arzuyla karşılaştığını belirtelim. Ancak bu tür bilinçdışı dileklerin su yüzüne çıkması için psikotik regresyona ve libidonun yüceleştirilmiş homoseksüellikten narsisizme kadar gerilemesinin sonucu olan hezeyana gerek vardır. Ama yine de Freud'un kasıtlı bir fallus merkezci konumu olduğu tartışılmaz ve bu konum onu, hangi cinsiyette ortaya çıkarsa çıksın, libidonun özünde eril olduğu düşüncesine kadar götürür. Bu garip önyargı, cinsel arzunun -her iki cinste de- androjen salgısına bağlı olduğu hatırlandığında daha da anlaşılmaz hale gelmektedir. Bettelheim'ın tezi, her iki cinste eşit ağırlığa sahip bir biseksüelliğe dayandığı için daha tarafsız ve eşitlikçi olma iddiasındadır. Bunun yanında, Bettelheim'ın bir araya getirdiği malzemenin, Freud'un tezlerinin tek yanlılığı üzerinde yeniden düşünmeye zorladığı inkar edilemez.

Bettelheim'ın düşüncelerine ayırdığınız tartışmada, hakkaniyetli bir biseksüellik kaygısının aslında nasıl kadınlığa aşırı değer verilmesine dönüştüğünü gösterdik. Bettelheim, Freud'un erkek merkezciliğiyle mücadele etmeye çalışırken gerçekte kadın merkezciliğe[10] doğru kayabilmektedir. Bir bakıma Freud da, Ahdi Atiğin (ilkel kabile babasının mirasçısı) baba Tanrısına dayanmakla Ana Tanrıça'ya imrenmiş ve onu bastırmış olabilir. Bettelheim'a göre kadiri mutlakiyetin kaynağı fallustan çok vajina-uterus bütünüdür. Antropoloji alanı terk edilip ontogenez alanına yönelindiğinde de, anne taraftarlarıyla baba taraftarları arasındaki tartışmanın hala sürdüğü görülür.

Gerçekte, olguların yorumlanmasının rolü küçümsenmemelidir; burada, olguların -en azından şimdiye kadar- kendi kendilerini açıklamadığı bir alandayız. Dolayısıyla tartışma taraflardan her ikisinin de aynı derecede haklı bulunmasıyla sonuçlanabilir.

(10) *Bettelheim'ın adı geçen yapıtının Fransızca çevirisinin sonunda yeralan tartışmanın başlığı buradan gelir:* Biseksüellikten kadın-merkezciliğe, a.g.y. s. 213-234.

Görünürdeki benzerliklere rağmen Freud ve Bettelheim farklı yollar izlerler. Bettelheim, (ister alan çalışmasından elde edilsin, ister psikiyatrik bir tedavi kurumundaki popülasyona uygulansın) gözlemin ortaya koyduklarının manifest anlamından kolayca etkilenirken, Freud latentin haklarını hatırlatmaktan bir an bile geri kalmaz; latente ulaşmanın tek yoluysa yorumdur. Burada Bettelheim'ın tabiriyle, manifestin ya da gözlemlenebilenin oluşturduğu perdeden sözedilebilir. "Anında çeviri" psikanalizde yeri olan bir uygulama değildir. Bu açıdan, ergenlik belirtilerinin hareket noktası olarak alınmasıyla, ergenliğin *çocuk cinselliğini* maruz bıraktığı değişikliklerin etkileri gözardı edilmiş olur. Antropolojik açıdansa Bettelheim'ın görüşleri, analitik zenginliği bize göre, *Sembolik Yaralar*'ın yazarından çok daha öteye gitme imkanı veren, psikanalist ve antropolog Roheim'ın görüşleriyle çelişmektedir. Roheim, aynen bilinçdışı oluşumlarda olduğu gibi, içinde karşıt durumları barındıran, *ritüelin iki cepheliliği* kavramı üzerinde durmaktadır. Ayin, kah ensest kokan ve regresif bir anlam taşır, kah son derece katı yasakları yansıtır. Aynı şekilde, alt kesinin erkeklere vajinaya sahip olma imkanı verdiği olgusunu ön plana çıkarırken Bettelheim doğru söylüyorsa da, bu tür bir uygulama kişiyi yolaçtığı penis kaptivus (tutsak penis) kaygılarına bağlı kastrasyon anksiyetesinden kurtarmamaktadır. Bu yapma vajina aynı zamanda, hacmi müdahele sonrası ödem nedeniyle hayli artmış bir penis de olabilmektedir. Roheim'ın incelediği Avustralya yerlileri için kadın vajinası bir yara olarak kalmakta ve erkeklerin alt kesi yoluyla elde ettikleri "vajina" penis olma özelliğini yitirmemektedir. Her şeye rağmen, yara bir bağış, bir diyet olarak kalmaktadır.

Bettelheim'ın kitabının sonunda yeralan ve burada ana hatlarına değindiğim tartışmada Leroi-Gourhan'ın tespitlerini hatırlatıyordum; eğer ilkel toplumlar, Freud'un da önceden fark ettiği gibi, tarihsiz toplumlar değilseler ve bu halleriyle bizi, tarih öncesi zamanların günümüzdeki yansıması olabileceklerine inandıramayacaklarına göre, tarihöncesi çağlar uzmanlarının gözlemleri,

ne kadar kısmi olurlarsa olsunlar, önemlerini korumaya devam etmektedirler. Bu gözlemlere göre yontmataş devri sanatı cinsellik karşısında son derece ihtiyatlıdır. Hayvan veya insan çiftleşmesini betimlemekten kaçınır; aynı şekilde, duvar resimlerindeki işaretler birbirlerine bağlanırlar ama eşleşmezler. Öte yandan dişilik işareti ve yara, aynı yaranın kadın cinsel simgesinin simgesel eşdeğeri oluşu gibi, birbirlerinin yerlerine geçebilen simgelerdir. Gerçekten bunu doğrulamak için tarihöncesi çağlar uzmanının tanıklığına başvurmak mı gerekiyordu? Bugün bile, büyüsel güçler vererek dahi olsa kim menstrüasyonun simgesel yankılarını bu denli bastırabilir? Karşıtların bilinçdışında birbirlerine hiç de karşıt olmadıkları unutuluyor muydu?

Geriye, eskilik ile üstünlük arasındaki ilişkiyi netleştirmek, yani *üstün* olana kıyasla *ilk* olanın (baba tanrılara ve monoteizme kıyasla ana tanrıçalar, çocuk için annenin rolüne kıyasla babanın rolü) gücünü daha iyi göstermek kalmaktadır. Ayrıca bunların birbirlerine eklemlenmelerini de daha iyi kavramak gerekecektir.

Sonuç olarak biseksüellik her cinsiyeti kendi sorunsalıyla karşı karşıya getiren mihenk taşı olayıdır. Ayrıca günümüzde fallik gururun, her belirtisinin buram buram kadın orgazmına imrenme kokması nedeniyle, pek fazla kimseyi kandıramadığı da doğrudur. Burada, Freud'un *Sonlu ve Sonsuz Analiz* (Die Endliche und die Unendliche Analyse) başlıklı makalesinde ulaştığı sonuçları, her iki cinste de ortak olarak penise aşırı değer verilmesini ve kadınlığın reddedilmesini hatırlamamak elde değil. Ancak Freud'un mazoşizme ilişkin son tezleri kastrasyondan haz da alınabileceğini göstermiştir. Kastrasyon, ensest yasağının çiğnenmesinin cezası konumundadır; dolayısıyla hadım eden artık baba değil, yasadır. Ama aslında yasa hadım etmez; cezalandırır, hatta öldürebilir, ama hadım ettiği günümüzde çok nadirdir. Demek ki, sonuçta kastrasyon ruhsal gerçeklikten, cinsiyet kuramlarından ve imgeselden kaynak almaktadır.

İKİNCİ KISIM
FREUD'DE KASTRASYON KOMPLEKSİ

Freud tartışmasız kastrasyon kompleksinin kaşifi olduğunu iddia edebilir. İleride kuramı oluşturacak olan öğeleri tüm eseri boyunca tek tek bulmak mümkündür.

I. Kastrasyonun İmgeseli

Kastrasyon kompleksinin ilk kez *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'de ortaya çıkacağı düşünülürse de, öyle olmaz. Kastrasyon kompleksi kendini Freud'a önce imgesel oluşumlarda gösterir. Kuşkusuz rüya sırasında sansürün kalkışı kastrasyonun simgesel betimlenişini (kellik, saç kesimi, dişlerin dökülmesi, boynun vurulması, v.b.) kolaylaştırmaktadır (*Rüyaların Yorumu*'nda 1899-1900 sorun ilk kez olarak ele alınmaktadır).[11] Kastrasyonun ya bir eksiklikle, ya da tam tersine fallik öğenin ısrarla ön plana çıkmasıyla (penislerin sayısının artması) betimlenmesi dikkat çekicidir. Henüz bu evrede bile Freud, cinsel organları adlandırırken dilin kullandığı mecazi anlamı vurgular: ufaklıklar ya da ufaklık, daha sonraları önereceği "vücuttan ayrılabilen küçük şey" kavramının habercisidir. Daha açık bir deyişle, ufaklık küçük kardeş, yani çocuktur. Kısacası şimdiden penis tüm bir beden tasarımı olarak simgeleştirilmektedir. Daha sıradan olan küçük hayvan simgeseli de (salyangoz, fare ve özellikle de yılan) aynı anlamı taşır. Kastrasyonun kurama bu şekilde rüya yoluyla girmesi, her şeyden önce, gerçek kastrasyondan hayli farklı bir *kastrasyon fantezisi*nin

(11) Jean Laplanche, bu yapıtta bariz bir şekilde kastrasyona gönderen bir rüyaya değinir. Bkz. *Problématiques II* (Sorunsallar II), PUF, 1980, s. 14-15.

sözkonusu olduğunu göstermektedir.[12]

Kastrasyonun kurama resmen girişiyse 1908'de, yine fantezi niteliğindeki bir etkinlik, "Çocukların cinsel kuramları" vesilesiyle olur. Kastrasyon, tüm canlıların penise sahip olduğu fantezisinin gerçeklikle karşılaşmasından çıkarsanmıştır. Burada Freud'un, erkek çocuğuna özgü bir fanteziden her iki cinsi kapsayan bir açıklamaya kaydığını belirtelim. Ancak, bu andan itibaren penise birincil otoerotik nesne ve birinci derecede önemli erojen bölge rolü yüklediğini de unutmayalım. Öyle ki, erkek çocuğunun kız çocuğunda penis bulunmayışına getirdiği açıklamanın aktarıldığı bölümde, kız çocuğunun cinsel organı adlandırılmamış ve *boşlukla* (... şeklinde) belirtilmiştir.[13] Kadının penisi olduğu inancında ayak direme erişkin düşüncesinde de varlığını sürdürecektir. Homoseksüel bu inanca o denli saplanmıştır ki, bu organa sahip olmadıkları için kadınlara hiçbir çekim duymayacak ve hâlâ korktuğu bir tehdidi hatırlatan kadın cinsel organlarından tiksinecektir. Jean Laplanche'ın da belirttiği gibi, çocuğun kendiliğinden ve kolaylıkla kabul ettiği erkek-dişi ayrımının cinsel temeli yoktur. Bu nedenle de, *cinsiyet* farkıyla (erkek-dişi), tüm insanlar penise sahip olarak tasarlandığına göre, henüz yerleşmemiş olan *cinsel organ* farkının birbirinden ayrılmasını önermektedir.[14] Buna göre ilk farklılaşma fallik-hadım edilmiş ayrımı çerçevesinde gerçekleşecek, erkek-penis ve kadın-vajina ayrımı sonradan gelecektir.

(12) Kastrasyon *Rüyaların Yorumu*'na ilk kez mitoloji yoluyla girer ve bir dil sürçmesinin ürünüdür; Freud Zeus ile Kronos'u birbirine karıştırır *ve Kronos'un Zeus tarafından kastre edilmesinden sözeder.* Aslında oğlu Kronos tarafından (Kronos Zeus'un babasıdır) kastre edilen Uranus'tur. Freud, bu hatayı *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi*'nin *x. bölümünde* uzun uzadıya analiz edecektir.

(13) Les Théories Sexuelles Infantiles, *La Vie Sexuelle*, içinde (Çocuk Cinsel Kuramları, Cinsel Yaşam'da), Fransızca çeviri J. Laplanche ve ark. s. 19. Görünüşe bakılırsa çocuk cinsel kuramlarına ilişkin malzeme Küçük Hans'ın analizinden elde edilmiştir. Bu makale Küçük Hans'ın analizinden sonra, ancak bizzat bu analizi konu alan makaleden önce yazılmıştır.

(14) J. Laplanche, *Problématiques III: Castration et Symbolisations* (Sorunsallar: *kastrasyon ve simgeleştirmeler*) PUF, 1980, s. 36.

Diğer cinsel kuramlar kastrasyonu daha dolaylı bir şekilde işin içine sokan kloak yoluyla doğum kuramı ve sadist cinsel birleşme kavramıyla ilgilidir; kastrasyon burada da eksik kalmamaktadır.

II. Çocuklukta Kastrasyon Kompleksine İlişkin İlk Anlayışlar

Evet, cinsel "kuramlar" (etiolojik değeri olan fantaziler), ama özellikle de *çocuksu* kuramlar. Daha sonraları Küçük Hans takma adıyla tanınacak olan 5 yaşındaki bir erkek çocuğunun fobisinin analizi (1905, yayınlanış tarihi 1909) Freud'e düşüncelerini doğrulama imkanı verecektir. Kastrasyon kompleksi özelinde, Freud'un düşüncesinin evrimi adım adım izlenebilir. 1883'den 1900'e kadar kaynağı yetişkin hastaların tedavisidir. 1899-1900 ile 1901 arasında bu kaynak normal yetişkinlerin bilinçdışı oluşumları (rüya ve gündelik yaşamın psikopatolojisi) tarafına doğru kayacaktır. 1905'den itibarense, (önce normal, sonra patolojik) çocukluğun incelenmesi sayesinde yeni bir damar bulunmuş olacaktır. Küçük Hans'da kastrasyon tehdidi çocuk mastürbasyonuyla ilgilidir, ama o an hiç bilinmiyor gibi görünmesine rağmen sonradan yürürlüğü girer ve ancak dışlaştırıldıktan uzun süre sonra gerçekten kaygı verici hale gelir. Aslında anksiyeteyi doğuran, kız çocuğunun ya da annenin cinsel organının görülmesi ile kastrasyon tehdidinin birbirine bağlanmasıdır. Bu tehdidi açığa vuran annedir, ancak uygulaması bir erkeğe, genellikle de babaya düşer.

Kastrasyon kompleksinin sonuçlarından biri de, biseksüellik ve ona bağlı daha birçok konuya ilişkin sorulara duyulan meraktır. Günümüz ahlâkının annelere, her iki cinsten yetişkinlerin cinsel yapıları konusunda daha az rahatsız edici ve daha ayrıntılı açıklamalarda bulunma olanağı sunduğu düşünülebilir. Roiphe ve Galenson,[15]

(15) H. Roiphe et E. Galenson, *La Naissance de l'Identité Sexuelle* (Cinsel Kimliğin Doğuşu), Fransızca çeviri M. Pollak-Cornillot, PUF, 1987.

annelerin kızlarına, cinsel organlarını belirtmede kullanılacak belirli bir sözcüğü ancak bunların, cinsel organı çok erken bir dönemde adlandırılan erkek çocuklarıyla olan farklılıklarına yoğun bir cinsel merak göstermelerinden sonra verdiklerini bildirmektedirler. Oysa sfenkter işlevlerini ve makatı belirtmede kullanılan sözcükler için böyle bir şey sözkonusu değildir. Yazarlar, kızların erkeklere göre farklı muamele görmesinin annelerdeki kastrasyon kompleksinin belirtisi olduğu sonucuna varmaktadırlar. Öte yandan tecrübe, annelerin kaçamak cevaplarının sonuçta çocukların ısrarlı sorularını haklı çıkardıklarını göstermektedir; çoğunlukla bu tür cevaplar çocukların kafasındaki belirsizliğin sürmesine neden olmaktadır. Ayrıca, en anlaşılır açıklamalar getirildiğinde dahi, eğer anksiyete uyandırıyorlarsa ya da kendi cinsel kuramlarına çok ters düşüyorlarsa çocuk bunları anlamamayı tercih edebilir. Bu konuda Melanie Klein hayli eğlendirici bir örnek vermektedir; oğlu, Klein'ın çocukların doğumuna ilişkin sorulara getirdiği biraz fazla gerçekçi açıklamaları reddedip, komşu kadının, leylek hikayesine dayanan geleneksel açıklamalarını tercih eder. Tabii bu durum, her ne kadar psikanalist dahi olsa anneyi yaralamaktan geri kalmaz. Kastrasyonla ilgili, teselli edici nitelikte bir cinsel kurama değinmeden Küçük Hans'tan ayrılamayacağız; şöyle ki, erkek çocuk yine cinsel organından mahrum bırakılabileceğini düşünür, ama bunun, yerine daha büyüğünün konmasını amaçladığı konusundaki umudunu da korur. İşte, penise imrenmenin erkek çocuklarının da meselesi olduğunun kanıtı, tabii ille de kanıt gerekiyorsa. Küçük Hans'ın zihinsel uğraşının yararı, kastrasyonla ilgili sorgulamaların dışkılamayı ve doğuma ilişkin cinsel kuramı da işin içine kattıklarını göstermesidir. Erkek çocuğunun gözüyle kadınlık sorununu ortaya koymadan erkekliğin yitimini kavramak imkansızdır.

III. Yetişkin ve Kastrasyon: Kastrasyon Karşısında Nevrotik, Psikotik, Sanatçı ve "Vahşi"

Freud, Fareli Adam'da(*) kastrasyon kompleksiyle tekrar karşılaşır, ancak bu vaka ona, kastrasyonun regresif yönünü, yani sadist anal biçimini kavrama yolunu açar. Böylece "anal" kastrasyon sorunu, başka bir deyişle, penisin kesilmesinin etkileriyle dışkının yitirilmesi veya memeden kesilme arasındaki benzerliği temel alan, kastrasyonun öncüleri sorunu üstü kapalı bir biçimde ortaya konmuş olur. Ancak Freud'un, sadist anal regresyonunun anal kılıklara bürünüşünün (regresif yoğunlaştırma ve kaydırmalar) ardında genital ifadelerin aranması gerektiğini savunduğunu da belirtelim.

Düşüncesinin gelişimi Freud'u, Leonardo da Vinci gibi dehaları dünyaca kabul edilmiş yetişkinlerde dahi kastrasyon kompleksinin varlığını göstermeye yöneltecektir; durumları, yüceltme ya da yaranma kaygısı gütmeksizin incelendiğinde kastrasyon kompleksinden kaçamadıkları ve herkes gibi ona tabi oldukları görülmektedir.[16] Başka bir deyişle, kastrasyon kompleksinin kapsamını patolojiyi ilgilendiren olgularla sınırlamak kesinlikle sözkonusu olamaz. Leonardo da Vinci'de bu kompleks, epistemoloji düşkünlüğü düzeyine yüceltilmiş yoğun bir gözetlemecilikten geçer; cinsellikse, özellikle heteroseksüel boyutta sıkı bir inhibisyon altındadır. Freud için, bir zamanlar düşünüldüğü gibi, dahinin gözden düşürülmesi değil, cinsel organları ve cinselliği aşağılamaya yönelik kültürel eğilimle mücadele sözkonusudur. Sonuçta Leonardo da Vinci'nin kendi de bu suçlamaya maruz kalabilirdi (1910).

"Başkan Schreber'in Hatıraları"nın, tezlerine getirdi-

(*) Fransız literatüründe Fareli Adam adıyla anılan makalenin orijinal başlığı Bemerkungen über Einen Fall von Zwangsneurose. (ç.n)

(16) Freud'un Leonardo da Vinci'ye ilişkin kuramlarından kimileri geçerliliğini yitirmişse de sözkonusu saptama sağlam temellere dayanır görünmektedir. İlk anatomi çizimlerinin incelenmesi bu eşsiz ressamın kadın cinsel organları desenlerindeki terslikleri ortaya koymaktadır.

ği doğrulama bir anlamda Freud'u geride bırakacaktır; bu hukukçu, ana temalarından biri erkekliğinden kurtulma özlemi olan hezeyanlı bir paranoyaya tutulmuştu; ardından kadına dönüşmek suretiyle, yeni bir insan ırkı yaratmak üzere Tanrıyla evlenebilecekti (1911). Görüldüğü gibi, kastrasyon kompleksi, en azından bu konuda, ne bir bastırmaya, ne de anksiyeteye yolaçmaktadır, dahası kastrasyon hastanın dilekleri arasında yeralmaktadır. Freud, açık bir şekilde arzulanan bu kastrasyonu, ilk kez olmak üzere *baba kompleksi* adını verdiği olguya, yani Oidipus'a bağlayacaktır. Kuşkusuz daha önce de ve özellikle Küçük Hans'ın analizinde bu bağlantı yoğun bir biçimde telkin edilmişti. Ama burada, psikotik regresyonun ve libidonun egoya geri dönüşünün göstergesi olan hezeyanın ulaştığı boyutlar, kastrasyon kompleksinin, henüz Oidipus kompleksi olarak adlandırılmayan olguyla olan bağını daha iyi anlama imkanı veriyordu. Schreber olgusu sayesinde, kastrasyon düşünceye de bağlanmış oluyordu (Freud, mastürbasyonu izleyen akıl kaybına karşı savunma olarak düşünme kompülsiyonu, şeklinde belirtmektedir). Bu kompülsiyonun belki başka açıklamaları da vardır: örneğin, kastrasyona veya ruhsal yatırımın geri çekilmesi olarak da adlandırılan libido çekilmesine zihinsel düzeyde tekabül eden düşünce boşluğuna karşı bir savunma sözkonusu olabilir. Kastrasyon kompleksinin, penisin çıkarılıp alınmasının uyandırdığı endişelerle sınırlı kalmadığı ve ruhsal yaşamın doğrudan cinsel olmayan görünümlerini de ilgilendirebileceği düşüncesi daha şimdiden kendini göstermektedir. Sözkonusu olan basit bir kaydırma mı, yoksa penisin imlediği simgesel bir kastrasyonun belirtileri midir? Ya da penisin Fallusa açılımı mıdır bu? (Lacan). Kastrasyon kompleksi yalnızca (analiz edilebilir) nevrozda değil, (analiz edilemez) psikozda da görülebiliyorsa, yalnızca patolojik bir regresif sürece tutulmuş bireylerde değil, daha izleri taşıyan kişilerde de görülebiliyorsa, bu denli geniş bir uygulama alanına çok genel bir temel bulmak gerekirdi. Jung'un efsaneler ve simgelerle ilgilenmeye başladığı sırada, sanki en iyi öğrencisinin "maneviyatçı" bir sapmaya kapılmasın-

dan korkuyormuş gibi, Freud de antropolojiye yöneliyordu. Daha önceden, Yunan mitolojisinde ve rüya simgeselinde kastrasyon izlerini görmüştü (Yunan mitolojisinde oğul babayı kastre ettiği için kastrasyon kompleksi tersine dönmüştür) ancak bu imgesel ürünlerin kaynağını çocuk cinselliğinin "biyolojik" temellerinde görüyordu. İlgisini vahşilere yöneltmesinin ardında, filogenetik bir kaynak arayışı yatıyordu, çünkü ilkel topluluklar bir ölçüde, uygarlığın geride bıraktığı evrelerin yaşayan kalıntılarıydılar. Vahşilerde kastrasyon kompleksinin izlerini ortaya çıkarmak, bu toplumların da bir tarihi olduğunu kabul etmeyi gerektirse dahi, sözkonusu komplekse, ontogenezin yolaçtığı dönüşümleri kat kat aşan tarihsel bir temel sağlamak anlamına gelecekti. Bununla birlikte, uygar toplumlara özgü tarihsel sürecin değişim hızı gözönüne alındığında, vahşilerin incelenmesi insanlık ufkuna açılan küçücük bir pencereydi. Modern antropologlar, "vahşiler", nevrotikler ve çocuklar arasındaki bu aşırıya kaçan benzetmeleri çok eleştirmişlerdir. Ancak Freud onların savlarına kulak asmaz ve sonuç *Totem ve Tabu*'dur (1913). Bundan böyle, (bu tarihe kadar mastürbasyonun dolaysız sonucu olarak kabul edilen) kastrasyon kompleksi ve Oidipus kompleksi birbirine bağlanmış oluyordu -bu aynı zamanda, mastürbasyonun bilinçdışı nesnesinin ensest nesnesi olduğu anlamına gelebilir. Öte yandan antropolojik araştırma kastrasyonun simgesel bir kastrasyon olarak yorumlanmasına imkan verecektir.[17]

IV. Dönemeç:Kurtlu Adam(*) ve Negatif Oidipus Kompleksi

Klinik deneyimi Freud'e, kastrasyon kompleksinin ışığını değişik durumlara yayma imkanı verecekti. Bunların en şaşırtıcılarından biri Kurtlu Adam gözlemidir (1914). Psikanalitik literatürde hâlâ sayısız tartışmalar

(17) B. Bettelheim bu sorunsalı, "simgesel yaralar" çerçevesinde ele alarak yeniden gündeme getirmeyi deneyecektir. Bkz. a.g.y.

(*) Fransız literatüründe Kurtlu Adam adıyla tanınan makalenin orijinal başlığı Aus der Geschichte Einer Infantilen Neurose. (ç.n).

doğuran bu olgunun en önemli yönlerinden biri, *negatif* Oidipus kompleksinin (anne babadan aynı cinsten olana bağlanma ve karşı cinsten olana düşmanlık duyma) erkek çocuğunu kastrasyon kompleksinden kurtarmadığını ve anal erotizm düzeyinde güçlü bir fiksasyonu belirttiğini göstermesidir. Öte yandan, her ne kadar bu Freud tarafından tam olarak fark edilememişse de, Kurtlu Adam, daha sonraları "borderline" ya da sınır olgu olarak adlandırılan hastaların ruhsal organizasyonlarının daha iyi anlaşılmasına olanak vermiştir. Bu olguda kastrasyon, bastırılmış bilinçdışı bir fanteziden çok, kesilmiş parmak hallüsinasyonu anısında simgeleşmektedir.

Narsisizmin kurama sokulmasıyla birlikte kastrasyon, diğerlerinin yanında bir de *narsisik* bütünlüğün zarar görmesi anlamını kazanacaktır. Freud, libidinal nesne dürtülerinin toplu halde etki ettikleri, bu nedenle de narsisik yatırımlar biçiminde kendini gösteren diğer dürtülerden ayrılamadıkları bir döneme başvurmaktadır. Aslında yaptığı, birkaç yıl önce özellikle Leonardo da Vinci olgusunda gerçekleştirdiği bir gözleme kuramsal dayanak getirmekten başka bir şey değildir. *Totem ve Tabu*'nun, Jung ile olan düşünce ayrılığının ifadesi olmasına karşılık, erkekçe karşı çıkış hipotezinin reddedilmesiyle burada hedeflenen Adler'dir.

Schreber olgusunun ardından, Jung'dan ayrılmasından sonra da -uzaktan dahi olsa- Freud psikotiklerle ilgilenmeye devam eder. Bu sayededir ki, bilinçdışına ilişkin makalesinde, hastanın (Freud'e göre cinsel organını çağrıştıran) burnundaki "siyah nokta"ların sıkılmasından sonra yerlerinde kalan deliklerle marazi bir meşguliyete dayanan narsisik ve hipokondriak bir semptomatolojinin ardında kastrasyon kompleksini bulmasını sağlayan gözlemi aktarır. Ancak Freud burada biçimsel boyutu daha çok gözönüne alır. Nevrozlunun kastrasyon anksiyetesini bu denli doğrudan ifade etmeyeceğini belirtir ve narsisik nevroz olarak psikoz ile nesne yatırımlarının kaybedilmesinin işareti olan semptomun "kelimesi kelimesine"liği (delik deliktir) arasındaki bağları vurgular; sanki, kelimelerin sağladığının dışında gerçekle başka bağ kalma-

mıştır. Narsisik regresyon hipotezinin tutarlılığı, otizm kavramına tüm anlamını veren (sözcükle nesne arasında bağ olmamasının yolaçtığı) kelimeler arası kısa devrede kavranmaktadır.

Bundan sonra Freud, o tarihe kadar ihmal ettiği daha genel sorunlara yönelecektir. Bunların en başında, kız çocuğunun cinsel gelişimi ve kastrasyon kompleksinin burada oynadığı (ya da oynamadığı) rol sorunu gelmektedir. Mastürbasyona eşlik eden ensest fantezileri nedeniyle, kastrasyon tehdidi giderek daha çok Oidipus kompleksiyle bağlantılı olarak yorumlanır. Yavaş yavaş ve özellikle de Kurtlu Adamın analizinden sonra kastrasyon, hemen her zaman anal birleşmeyi çağrıştıran, genel olarak babaya yönelik sadizm projeksiyonlarının eşlik ettiği *more ferradum* (vahşi hayvanlarınki gibi) bir sahne olan ilkel sahneyle birleştirilir. Kastrasyonun "etiolojisi" işte buradadır: babanın fallik girişi nedeniyle kastrasyona maruz kalan annedir. Baba annenin penisini keser ve anal yoldan girer. Giderek Freud, insanlığın ilk dönemlerinde, ilkel kabile babasının çocuklarına kastrasyonu gerçekten uyguladığına kanaat getirir. Bugün çocuklarımızda kendilerini gösteren etkiler de filogenetik şemaların aktarılmasının sonucudur. Kahtam konusunda bildiklerimizin tümüne ters düşen bu hipotez (edinsel karakterlerin aktarılması sözkonusu değildir) günümüzde, bilimin verileriyle bağdaşabilecek başka açıklamalar arayan (ve de bulan) psikanalistlerin büyük çoğunluğu tarafından reddedilmektedir.

Tartışmayı açıklığa kavuşturmaya çalışalım. Kanımızca, Freud'un birleştirdiği iki görünümü birbirinden ayırmak gerekir. Bunların ilki, analitik tedavide, bireysel hikayelerin sonsuz çeşitliliğiyle çelişen bir sıklıkta boy gösteren bazı fantezilerin sürekliliğini açıklama gerekliliğine cevap vermektedir. Bunlara örnek olarak, (psikanalizin doğuşuyla çağdaş olan) *baştan çıkarma* fantezileri, *kastrasyon* fantezileri (yalnızca erkek çocuğuna uygulanmasıyla, kız çocuğuna da genellenmesi arasında gidip gelen Freud karar vermekte bariz bir sıkıntı çekmiştir - bunu açıkça söylemenin yeridir) ve son olarak da, (Kurtlu

Adamın analiziyle fanteziden çok gerçek bir olay olduğu ortaya çıkan) *ilkel sahne* fantezisi gösterilebilir. Daha sonra Freud bu üçlüye *Oidipus kompleksi*ni de ekleyecektir.

Biraz derinlemesine düşünüldüğünde, bu ağsı bütünün -kısaca bu kompleksin- değişik temalar arasında bağlantılar kurduğu ve onları sıkı bir şekilde birbirine düğümlediği anlaşılacaktır. Tekil yazgıların ve bunların maceralarını belirleyen rastlantısal olayların çok çeşitliliğinin gerisinde, Freud tarafından *ilkel* olarak nitelenen fantezilerin örgütleyici ve düzenleyici işlevi göz önüne serilebilir. Bu yaklaşım, kategori veya kategori sınıflandırıcısı rolü oynayan şemaların varoluş nedenine bir açıklama bulma çabasındadır.

İlkel fantezilerin örgütleyici işlevi pek tartışma götürmezse de, filogenetik kökenlerinin işlevi için aynı şey sözkonusu değildir. Bu nedenle birinciyi korumayı ve ikinciye ilişkin her tür yargıyı da ertelemeyi öneriyorum. Her ne kadar filogenetik izlerin varlığını doğrulayan hiçbir kanıt yoksa da, bazı algısal biçimlere davranışı "başlatıcı" rol yükleyen IRM'leri (etiolojideki doğuştan başlatma mekanizmaları) hatırlatmadan edemeyeceğiz. Ne olursa olsun, bu genetik kökenin lehinde ya da aleyhinde mücadele etmek kesinkes gerekli değildir. Buna karşılık, daha iyi bir hipotez yerlerine geçmeden bu ruhsal gerçeklik örgütleyicilerinden vakitsiz bir şekilde kurtularak kurunun yanında yaşı da yakmak yazık olacaktır, çünkü bu *ilkel* fantezilerin en önemli yönlerinden biri, kökenlerle ilgili olmakla kalmayıp, ikincil fantezilere hareket noktası da oluşturmalarıdır. Yine burada da, Ur (ilkel) bir kavramla türemiş şekli arasındaki kuramsal işlev benzerliği dikkati çekmektedir. Bu iki yönlülük, sözkonusu fantaziler için olduğu kadar, bastırma için de geçerlidir. Burada ilkelin betimlenebilirlikle olan ilişkisinin sorunları gündeme gelmektedir.

Freud'u, filogenetik şemalar düşüncesini savunmaya iten kuşkusuz, kastrasyon kompleksinin, bireysel tarihin cilvelerinin kişiyi negatif bir Oidipus kompleksi oluşturmaya yönelttiğinde yüklendiği, temelde örgütleyici, anahtar konumu açıklama gerekliliği olmuştur. Erkekte, baba

sevgisi arayışına ve onun karşısında cinsel boyun eğişe götüren -edilgenliğin etkenliğin yerini alması- bu tür bir tersine dönüş babanın kastre edici olarak kalmasını hiç mi hiç engellememektedir. Pozitif Oidipus kompleksine eşlik eden aynı kastrasyon fantezilerine negatif Oidipus kompleksinde de rastlanmaktadır.

Freud'u bu sorun üzerinde düşünmeye en çok itenin Kurtlu Adamın analizi olduğuna hiç kuşku yoktur.[18] Bu düşünsel etkinlik birbirine karışan birçok hedefi içermektedir: 1) çocuk cinselliğinin dönüşümlerinin sonucu olan çocukluk nevrozunun varlığının kanıtlanması; 2) Oidipus kompleksinin, nevrozların çekirdek kompleksi oluşunun geçerliliğinin gösterilmesi; 3) çocukluk travmalarının etkisi. Bu travmaların, psikanalizin ilk dönemlerinde ortaya atılan, yetişkin tarafından baştan çıkarılma deneyimleri gibi istisnai bir özelliği yoktur, tümü değilse de çocukların çoğu tarafından yaşanmıştır. Örneğin ilkel sahne böyle bir konuma sahiptir. Bu açık hedefler, sonuçları bakımından son derece önemli olan başka kazançlara yolaçmıştır.

a) *Anal Erotizmin Rolü ve Kastrasyon Kompleksi Üzerindeki Etkisi*- Böylece, Oidipus ve kastrasyon kompleksleri arasındaki ilişkiler sorunu, diğer taraftan da kastrasyon kompleksinin genital öncesi evrelerdeki öncüleri meselesi ortaya konmuş oluyordu. Benzerlikler farklılıklardan daha ağır basmaktadır. Libido gelişiminin evreleri, beklenenden daha az doğrusal bir evrim ortaya koymakta ve kuşkusuz yapılandırıcı bir güce sahip olan benzerlikler göstermektedirler.

b) *Kastrasyon Kompleksinin Etkisi de, Freud'un Ortaya Çıkardığı Yeni Bir Savunma Mekanizmaları Kategorisine Tabidir*- Bu kategoride, *bilinçdışına atma* (*Verdrangung*) artık eşsiz ve tek anlamlı bir tür değil, Freud'un betimledikleriyle yetinirsek, Lacan tarafından onun metinlerinde bulunup çıkartılan *ıskat* (forclusion, *Verwerfung*) ile birlikte, *inkar veya bölmeyi* (*Verleugnung*) ve

(18) Bu makalede diğerlerinin hiçbirinde olmadığı kadar çok, kastrasyon kompleksine göndermede bulunulmaktadır.

reddetmeyi (*Verneinung*) içeren bir dizinin prototipidir. Bu dizinin öğelerinin, *olumsuz kategorisini oluşturan birincil savunmalar* adı altında biraraya getirilmesini önerdim. Bunların özelliği, evet veya hayır cevabıyla, ya da ruhsal yapıda eşdeğer anlamı olan biçimlerle karar verme zorunluluğu taşıyan bir aidiyet yargısına göndermede bulunmalarıdır. Bu özellik birincil mekanizmaları diğer savunmalardan ayıracaktır.

Tüm bu yeni düşüncelerin 1920 dönemecini hazırladıkları tartışma götürmez. Bu dönemeci aşağıdaki iki öğe belirler:

1) *Dürtüler Kuramının, Yaşam Dürtüleriyle Ölüm Dürtülerini Karşı Karşıya Getiren Son Şekli-* Kurtlu Adam, *tedaviye olumsuz cevabı* ortaya koymaya olanak veren en önemli deneyim olarak kabul edilebilir.

2) İd, Ego ve Süperego Üçlüsünün, Bilinçdışı-Önbilinç-Bilinç'ten Oluşan Eski Bölümlemenin Yerini Almasıyla Gerçekleşen *Ruhsal Aygıtın İkinci Topiği-* Buradaki en önemli değişiklik, *Egonun kendi dirençlerine ilişkin bilinçsizliğ*inin ortaya çıkarılmasıdır. Bundan böyle, (kastrasyon) *tehdid* (in) in ne Egoyu ürkütmeye, ne de kişiyi karşı koymaya, aşmaya ya da çiğnemeye teşvik etmeye yeterli olduğu söylenebilir. Bu tehdit daha etkili bir güç, (ahlakın ve etkilerinin) red (di) sayesinde aşılabilir. Kastrasyonun reddi, Oidipus'ta gözlenen, tehlikeli bir mücadeledeki meydan okuma olarak redden farklıdır. Aslında red, redde başvuran kişi reddin nedenini bilmediği ve dolayısıyla da redde dokunmadığı ölçüde, paradoksal bir biçimde kastrasyonu pekiştirir. Kastrasyon kompleksinin varlığını kabul etmek, sonuçlarını sınırlama olanaklarına sahip olmanın ilk aşamasıdır, çünkü kastrasyon tehdidini reddetmek, kastrasyon kompleksinin tüm örgütlenmesini reddetmek, dolayısıyla da, bireyi birey olarak ona karşı durmaya ve cinsel kimliğinin özgül yanlarını kendine ve diğer cinse ifade etmeye zorlayan yapılandırıcı etkisini reddetmek demektir. Görülmektedir ki, sözkonusu red, neredeyse kaçınılmaz bir şekilde cinsiyet farklılığının reddine varmaktadır.

V. Kastrasyonun "Gerçekliği" ve Kadınlar

Neden böyle bir red, sorusu sorulduğunda akla iki cevap gelebilir. Bunlardan birincisi, anksiyetenin yoğunluğu, "böyle yaşama"yı imkansız hale getirecek bir narsisik yaralanma olarak hissedilecek bu tür bir cezanın simgeleyeceği şeyin akla sığmama özelliğidir. İkincisiyse bundan daha önemsiz değildir ve kanımca burada bizzat gerçekleştirilmiş ya da çok daha genel olarak maruz kalınmış bir baştan çıkarma deneyimine bağlı olan yasak dürtü doyumundan vazgeçme imkansızlığıdır. Çocuk cinselliğinin, Egonun bağlantı kurma olanaklarını ve Süperegonun yasaklarını aşan bu vakitsiz uyanışı muhakemeyi altüst eder.

Gelişimin bu aşamasında, Freud birçok kez kastrasyonun "gerçekliği" konusunda ısrar eder; bu da belirsizliğe neden olur, çünkü sonuçta sözkonusu olan, çocuksu bir cinsel kuramdan, etiolojik bir fanteziden ibarettir. Aslında bu şekilde vurgulamak istediği şey, ruhsal yaşamda çok uç noktalara kadar götürülen, cinsiyet farklılığının gerçekliğini gözönüne almanın reddidir. Burada penise (Marie Bonapart'a mektubunda "devasa" olarak niteledi̇ği) aşırı yatırımın etkisi görülebilir. Bu tür bir aşırı yatırım sadece, penise "nesnel" ve evrensel bir değer verme iddiasındaki erkek cinsinden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa, "kadınca karşı çıkış" olarak nitelendirilebilecek tavır alışların gerisinde, kadınlar tarafından da mı paylaşılmaktadır? Erkeklerin üstünlüklerini ısrarla sergilemelerinin ardında, sadece kastrasyon anksiyetesinin, dolayısıyla da erkekliğini yitirme korkusunun değil, ama aynı zamanda, anneyi çağrıştıran kadınlık karşısındaki korkunun da bulunduğunu tasavvur etmemek elde midir? Ne olursa olsun tekrar hatırlatalım, kastrasyonun "gerçekliği" ancak çocuksu bir cinsel kuramın gerçekliği kadardır. Bu nedenle de gücü, akılcı olmaktan çok akla uydurucu bir "açıklama" sağlamasından gelmektedir. Buna karşılık son derece gerçek olan bir şey varsa, o da, penis yokluğuyla vajina varlığının kadındaki çifte etkisidir.

Freud'un düşüncelerine ilişkin feminist karşı çıkışlar

sıklıkla kadınların, kendi cinsiyetlerinin özgüllüğünü ön plana çıkarmak üzere farklılıklarının kabul edilmesi için mücadele vermekten çok, istemeden kadın "maçoluğu"nun varlığını doğruladıkları izlenimini uyandırmaktadır. Eşitlik ve farklı olma hakkı için sürdürdükleri mücadelenin ardında, karşı çıktıkları ve aralarında Freud'un penise imrenmeye ilişkin görüşünün de bulunduğu yaklaşımların ekmeğine yağ süren yeni bir fallik ve kastre edici hak arama biçimi fark edilmektedir. İster erkeğe, ister kadına uygulansın, kadında işin içine giren başka verilerle pek reddedilemeyecek bir özgünlük kazansa dahi, kastrasyon kompleksi bilinçdışıdır, tekrar belirtmeye gerek var mı?

Bunun yanında, Kurtlu Adamın analizinin erkekliğe halel getirici "yaradılış" olarak nitelendirdiklerinin tümü, kadınlığa uygulandığında olumlu değerler haline gelebilir. "Özellikle anal erotizmde dürtülerin yer değiştirmesi üzerine" başlıklı makaledeki açıklamada penis-bebek-dışkı eşdeğerliğinin, normal kadın cinselliğinin değişimlerini aydınlattığı savunulur; oysa aynı eşdeğerlik Kurtlu Adamda ciddi bir patolojinin ağırlığıyla ezilir. Bu sırada Freud, Bekaret Tabusunu yazarak aşk yaşamının psikopatolojisi dizisini tamamlar. Bundan böyle erkeğin kastrasyon kompleksi sadece yolaçtığı iktidarsızlık açısından değil, kadının erkeği kastre ederek edineceği iktidar açısından da ele alınmaktadır. Böylece kastre edici baba etkisinden kastre edici kadın etkisine geçilmektedir. Baba kastre edişi karşılığında, egemen gücünün korunması dışında başka bir şey kazanmaz; oysa kadın, erkeğe ait olan ve kendi yararına ele geçirdiği bir şeye sahip çıkacaktır. Babadan kaynaklanan kastrasyon anksiyetesi, cinselliğin ensestli bir kapalı devre içindeki aşırılıklarını engellemeyi amaçlayan bir regülatördür. Sınırlarının kadının rolünü de (annenin değil!) içine almasıyla, kastrasyon kompleksi artık cinselliği düzenlemekten çıkar ve cinsel birleşmeyi korkutucu hale getirir, hatta imkansız kılar. Kastrasyon kompleksinin Freud'un yapıtındaki evrimi giderek daha çok artan bir şekilde narsisik sonuçlarının (beden bütünlüğün ve self imgesinin maruz bırakıl-

dığı yaralanma) üzerinde durma eğilimi göstermektedir. Buna göre kastrasyon kompleksi aynı zamanda, psikoza kadar gidebilen bir narsisik regresyon (nesneden çekinme, özgelikten kaçınma, negatif Oidipus kompleksine eğilim) uyarıcısıdır. Bu değişikliğin, kadındaki penise imrenmenin kuramda gittikçe daha çok vurgulanmasıyla çakıştığını belirtmekte yarar vardır.

VI. İlkel Sürü Babası: Temel Efsane ve Diğer Efsanevi Veriler

Freud bu doğrultuda daha fazla ileri gidemezdi; hepsi aynı noktaya yönelen bir kanıtlar demeti, iki evrede gerçekleşecek olan kökten bir değişikliği gerekli kılıyordu. Böylece, önce "Haz ilkesinin ötesinde" ile birlikte (1920) ölüm dürtüsünü ortaya attı. Bu çalışmada kastrasyon kompleksine hiç mi hiç değinilmemektedir; kısa süre sonra bu kavram, "Kitlelerin psikolojisi ve ego analizi"nde (1921) yeniden boy gösterecektir. Egoyu ve işleyişini, kastrasyon tehdidinin dürtüsel yaşamı etkileyişine benzer şekilde etkileyen mekanizmalara verdiği önem Freud'u "*Yabansı*"da (Das Unheimliche)(*) (1919) regresyonun egoyu etkileyebilecek görünümlerini aramaya yöneltecekti. Böylece (babayla ilgili) canlı/ölü sorunsalı, (anneyle ilgili) fallik/kastre sorunsalına eklemleniyordu. "Yokolmaya karşı korunmak için yaratılan bu tür bir Ego çiftleşmesinin karşılığı, kastrasyonu, genital simgenin çiftleşmesi ya da sayısının daha da artmasıyla ifade etmeye yatkın olan rüya dilinde bulunur".[19] Demek ki bundan böyle animizm, büyü ve büyücülük, düşüncenin kadiri mutlakiyeti ve regresyon, kastrasyonunkine paralel bir

(*) Das Unheimliche'nin bir kaç anlam içermesi Fransızcaya çevirilmesinde güçlükler yaratmış ve makalenin 1985'de yayınlanan ikinci ve yeni çevirisinde daha çok bir tanım olan "L'inquiétante étrangeté" (Endişe verici gariplik) terimi benimsenmiştir. Türkçedeki yabansı sözcüğünün, hem yabancı, el, bilinmedik anlamını, hem de bundan duyulan ürküntü anlamını taşıması nedeniyle, Das Unheimliche'ye kısmen denk düştüğü düşünülebilir. (ç n)

(19) *L'inquiétante Etrangeté*, Fransızca çeviri B.Féron, Gallimard, 1985, s.237.

bağlamda yeralacaklardır. Başka bir deyişle sorunsal, iktidar ve güç doğrultusunda Egodan yana genişlemekte ve sınırlılık ile sınırsız arasındaki karşıtlığa gelip dayanmaktadır. Bu iki dizide ortak olan bir etkeni aramak için işte en azından bir gerekçe.

Ortak bir etken mi, yoksa aşkın bir etken mi? Belki de Freud'un tarihöncesi bir efsaneye, ilkel sürü ve başındaki baba efsanesine başvuruşunu bu doğrultuda anlamak gerekir. Bu baba tüm kadınlara sahiptir, kendine rakip oğullarını kastrasyonla tehdit eder, sürünün diğer üyelerinin çok üzerinde bir yeri vardır, neredeyse ölümsüz olduğu sanılır ve sonunda oğulları tarafından öldürülür. Daha sonra bunlar, şiddet eylemleri döngüsünün sürüp gitmemesi bir anlaşmayla, annenin içlerinden hiçbirine ait olmayacağına karar verirler. Ruhsal düzenin, bireyler arası ailevi ve toplumsal ilişkilerin örgütleyicisi olan bir korkunun ve tabunun aktarımını açıklamak için Freud'un bu hayli efsanevi gerçekliğe ihtiyacı vardı. Betimlediği durumun "gerçekliği"ne tam anlamıyla inanmış olduğunu sanmıyorum; tarihöncesine ilişkin görüşler konusunda, insanlığın bu şekilde örgütlenmiş tek *bir* sürü ile başladığına inanmayacak kadar bilgi sahibi olmalıydı. Sürüler (çoğul) halinde yaşayan insanımsı gruplarının varlığının tasarlandığını gayet iyi bilmeliydi. O halde büyük bir olasılıkla model işlevi gören efsane sözkonusudur, ama hangi model? Belki, insanlığın, insanla insansı maymun arasındaki ayrımın henüz net bir şekilde yerleşmediği anlamda, ilkel bir durumunun modeli. Bu en azından, ilkel sürü efsanesinin içeriğine değilse de, kuramsal işlevine ilişkin kabul edilebilir bir hipotezdir.

Sürü ailenin öncüsüdür. Aile de, ilkönce daha geniş topluluklarda (sürüler) doğan yasaklarla yönetilecek olan *grup*tur. Bu, daha da büyük toplulukların (kitleler) gözönüne alınmasını gündeme getirir. Analizden, bir yandan kastrasyon tehdidinin liderin toplumsal görüntüsü üzerindeki etkilerini temellendiren ve buna karşı koymanın özgül yollarını (Ego idealinin yerine sevgi nesnesinin geçmesi ve Egoların kendi aralarında özdeşleşmeleri) ortaya çıkaran ve bir yandan da Egonun özdeşleşme açısından

analizine giderek daha çok önem veren *Kitle Psikolojisi*ne doğru kaymanın nedeni burada yatmaktadır. Efsanevi bir tarihöncesinden geçen bu dolambaçlı yol sayesinde Oidipus kompleksi artık gün ışığına çıkabilir. Freud bu kompleksi kuramına, ontogenetik gelişimin basit bir cilvesi olarak sokmamanın yolunu nihayet bulmuştur; bunu insan türünün geçmişine yerleştirir ve zamanının egemen görüşüyle değilse de, kendi kendisiyle tutarlı olarak, kalıtımsal geçişini savunur.

Freud, ancak 1940'da yayınlanacak olan, bildik mitolojik temayı işleyen "Medüza başı"nı yine bu dönemde (1922) yazar. Bir buçuk sayfalık bu kısa makale kastrasyon sorununa önemli bir katkıdır, çünkü bir dizi veriyi birleştirir: boyun vurma-kastrasyon eşdeğerliği, o ana kadar buna inanmayı reddeden erkek çocuğunun bundan duyduğu *dehşet*, yılan simgeseline bürünmüş mesajı, penisin (daha doğrusu penis*lerin*) yatıştırıcı betimiyle dehşetin etkisinin hafiflemesi, sayı artışının eksikliğin reddi olarak anlam kazanması. Ayrıca başka düşünceler de burada ilk kez olarak sergilenmiştir. Örneğin korkunun sonucu olarak taşlaşma, tehdit altındaki ereksiyonu kendi bedeninde yeniden bulmayı sağlar. Medüza başıyla - kalkanında medüza başı figürü bulunan- Athena arasındaki bağlantı bu tanrıçayı, Ana'nın cinsel organlarını göstermesi nedeniyle, yaklaşılamayacak ve her tür cinsel arzu ifadesini caydıracak bir kadın haline getirmektedir. O halde betim düşmanı korkutmaya da yarayabilir; dolayısıyla penisin teşhir edilmesi aynı rolü oynayabilir, ama bu kez güvence olarak. Freud bu düşüncelerden bazılarını 1931'de, "Ateşin ele geçirilmesi üzerine"[20] başlıklı makalesinde yeniden ele alacaktır.

(20) In *Résultats, Idées, Problèmes*, (Sonuçlar, Düşünceler, Sonuçlar), Fransızca çeviri j. Laplanche ve J. Sedat, PUF, 1985.

VII. Kuramın Serpilme Dönemi: Oidipus Kompleksi ve Kastrasyon Kompleksi (1923-1926)

Etkisi, *Beş Psikanaliz*'de(*) hissedilen Oidipus kompleksi bundan böyle Freud'çu kuram içinde -en ön sıradaki- yerini alacaktır. Freud'un yapıtında başından beri varolan, kastrasyon tehdidiyle kastrasyon korkusu arasındaki bağlar nihayet, çocuk cinselliği nesnelerine bağlanma sayesinde doğrulanacak ve açıklanacaklardır. Burada sözkonusu olan yalnızca otoerotizm ya da penisin narsisik değeri değil, ama ilk nesne, yani annedir. Sadece nesne değiştirme (anneden babaya geçiş) değil, ama daha sonra babadan da vazgeçme durumunda kalan kız çocuğunun cinselliğini karmaşıklaştıran nedenlerden biri de budur.

Kastrasyon kompleksinin kelimenin tam anlamıyla, yani kompleks olarak Freud'un yapıtında en eksiksiz olarak gerçekleştiği dönem 1923-1926 arasına yerleştirilebilir. Bu sürecin üç aşaması vardır:

1) 1923'de, "Ego ve İd"de Oidipus kompleksinin tam olarak betimlenmesi.

2) 1923-1925 arasında, adı geçen yapıtta öne sürülen düşüncelerin uzantısı olan çok sayıda kısa makale.

3) Nihayet 1926'da, kastrasyon anksiyetesi sorunsalının geliştirildiği *inhibisyon, semptom, anksiyete.*

"Ego ve İd" Freud'e, ruhsal aygıta ilişkin yeni anlayışını tekrar biçimlendirme fırsatı verir ve Freud, Oidipus kompleksinin pozitif ve negatif görünümlerini bu yeni çerçeve içinde betimler. Freud'un, *baba kompleksi* veya *nevrozların çekirdek kompleksi* olarak da adlandırılan Oidipus kompleksini, ancak Süperegonun ne olacağına ilişkin düşüncelerini açıklığa kavuşturduktan sonra betimle-

(*) Freud'un beş ayrı olguyu konu alan makalelerinin Fransızca çevirileri "Beş psikanaliz" adı altında tek bir kitap olarak yayınlanmıştır. Bu makalelerin orijinal başlıkları sırasıyla şöyledir: Bruchstück Einer Hysterieanalyse (Dora), Analyse der Phobie Eines Fünfjahrigen Knaben (Küçük Hans), Bemerkungen Über Einen Fall von Zwangsneurose (Fareli Adam), Psychoanalytische Bemerkungen Über Einen Autobiographisch Beschriebenen Fall von Paranoia (Başkan Schreber), Aus der Geschichte Einer Infantilen Neurose (Kurtlu Adam). (ç.n).

diği düşünülebilir. Ona göre kastrasyon korkusu, her bir kişinin özel deneyimlerinin veya bireysel hikayesinin değişikliklerini hayli aşarak ilkel baba figürüne gelip dayanıyordu. Aslında "Ego ve İd"de kastrasyon tehdidinden çok az sözedilir ya da bu konu, Kurtlu Adam'ın analizinin bu vesileyle kendini hatırlattığını düşündürecek şekilde, sadece erkek çocuğunun baba karşısındaki kadınca özdeşleşmesi açısından ele alınır.

Freud, "Cinsellik kuramına eklenmek üzere" alt başlığını taşıyan "Çocuk genital örgütlenmesi" makalesinde bu konuya tekrar değinecektir. Bu yazıda, çocuklukta *sadece bir tek* genital organ -varolan veya olmayan- penis, başka bir deyişle (genital değil) *fallik öncelik* bulunduğu vurgulanır ki, bu da iki olasılığa yer verir: fallik veya kastre. Bununla birlikte, Freud'un üzerinde durduğu ve kadın cinsel organının görülmesiyle doğrulanan kastrasyonun *gerçekliği* hiç de mutlak bir kural değildir, çünkü çocuk her zaman penisin eksikliği algısını *inkar etme* olanağına sahiptir. Burada, ayırma (clivage) adıyla da anılan ve fetişizm konusunda Freud'un önemli bir rol yükleyeceği inkar kavramı devreye sokulmaktadır. Fakat esas olan şunu hatırda tutmaktır: *"Kastrasyon kompleksinin anlamına ancak, fallusun önceliği evresinde vuku bulduğu hesaba katıldığında gerçek değeri biçilebilir."*[21] Demek ki kadın cinsel organının penisten yoksun olarak algılanmasının etkileri, fallik evrenin gelişiminden önce hiçbir endişeye neden olmamakta ve kayda değer hiçbir tepkiye yolaçmamaktadır. Başka bir deyişle algılama tek başına kastrasyon kompleksinden sorumlu tutulamaz; bunun için babanın gerçekleştirdiği bir kastrasyonun belirtisi olarak penis yokluğu tasarımı ile birleştirilmiş olması gerekir.

Bununla birlikte, kastrasyonun "gerçekliği" fikrinden hemen Freud'un -kadın=kastre denklemini ortaya koyarak ruhsal gerçekliğe yüklediği- çocuksu bir cinsel kuramı savunduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Başlangıçta yal-

(21) L'organisation génitale infantile, *La Vie Sexuelle* içinde (Çocuk Cinsel Örgütlenmesi, Cinsel Yaşam içinde), Fransızca çeviri B. Berger, J. aplanche ve ark. PUF, 1969, s.115

nızca toplumun alt tabakalarındaki kadınlar kastredir, ailedeki kadınlar ve özellikle de anne penisli olarak tasarlanır. Bu, annenin dahi kastre olduğu düşüncesiyle kompleks tam olarak gelişene dek böyle sürer. Kadın cinsel organının keşfedilmesine daha çok vardır. Sonuç olarak, maddi gerçekliğin tanınmasının vajinanın tanınmasıyla birlikte yerleşmesi için ana babadan "tam zihinsel ayrılmanın" gerçekleşmesini beklemek gerekir. *Genelde* (gerçeklik ilkesinin egemenliği dönemine oranla) gerçeklik ilkesinin yerleştiği dönemle, özelde vajinanın tanınması dönemi arasındaki önemli süre farkı karşısında şaşırmamak elde değildir.

Aynı dönemde ve sözkonusu makaleden kısa bir süre sonra Freud, Oidipus kompleksinin ortadan kalkışı konusunu sorgular ve bunun nedenini temel olarak, caydırıcı gücü herhangi başka bir etkenden çok daha etkili olan kastrasyon tehdidinde görür.[22] Kastrasyon öncülerinin bir önceki çalışmada değinilen rolü burada yeniden ele alınmıştır, ancak şu farkla ki, amaç, sadece kaygı özellikle penisi ilgilendirdiğinde kastrasyondan sözedilebileceğini doğrulamaktır. Ardından Freud, öne sürülen geçmiş deneyimlerin (memeden kesilme ve sfenkter eğitimi) pek önemli bir roloynar görünmediklerini ekler. Biz de "en azından bu dönemde" diye ekleyelim. Bu vesileyle, (Lacan'ın da belirttiği gibi) Freud'un bakış açısının ne denli genetikten çok yapısal olduğunu saptayabiliriz. Ona göre hiçbir şey önem açısından kastrasyon imleyeninin önüne geçemezdi. Kastrasyon kompleksinin ortaya çıkışından önce vuku bulmuş deneyimlerden hiçbir kanıt çıkarılamazdı. Bu bağlamda Freud'un konumu modern bakış açılarıyla çelişmektedir.

Ontognetik yaklaşımlarla sınırlı kalmayan bu önceliğin yine de hayli tarihsel olduğu doğrudur, çünkü sonuçta filogenetik şemalara dayanmaktadır. Bireyde gözlenen yapı türün biriktirdiği tarihin tekil ifadesidir. Başlangıçta kastrasyon tehdidini açıklamak için öne sürülen ne-

(22) La Disparition du Complexe d'Oedipe, (Oidipus Kompleksinin Kayboluşu), a.g.y., s. 117-122.

densel bakış açısı bundan böyle genişlemektedir. Buna göre Freud'un bir zamanlar üzerinde o kadar ısrarla durduğu mastürbasyon şimdi, rolü mastürbasyon yoluyla cinsel boşalmayı kat kat aşan Oidipus kompleksine göre daha önemsiz bir işleve sahiptir. Freud üstü kapalı bir biçimde ağırlığı eylemden (mastürbasyon) fantezilere (Oidipal) kaydırmaktadır. Kastrasyon kompleksinin sonucu olarak Oidipus kompleksinin terk edilmesi özdeşleşmelere ve yüceltmelere ortam hazırlar. Ancak Freud gerçek anlamda kompleks üzerine eğildikçe bunun olası varyantlarını keşfeder. Bastırmadan, farklı bir biçim olan inkardan sonra, bir başka durum olarak kompleksin "kaybolması" kavramını ortaya atar. Bu arada kız çocuğunun -karanlık kalan- cinselliği sorunu da giderek daha çok kendini hissettirmektedir.

1925'de, "Cinsiyetler arasındaki anatomik farklılığın bazı ruhsal sonuçları" makalesinde Freud tekrar aynı konuya dönecektir.[23] Erkek çocuğunun durumu Freud'un düşüncesini neredeyse tekeline aldığından, farklılığı gözönüne alan ayırımsal bir ruhsal cinsellik sorunu gittikçe daha çok ağırlık kazanmaktadır. Kız çocuğunda, mastürbasyonun altında belirli belirsiz, babadan bir çocuk sahibi olma arzusu yatar. Kız çocuğu da fallik evrenin önceliğine tabidir, dolayısıyla erkek çocuğunun cinsel organının incelenmesi penise imrenmeyi doğurur. "Kız bunu görür, kendisinde olmadığını bilir ve buna sahip olmak ister".[24] Eğer inkar ağır basmazsa kız çocuğu bunu bir aşağılık duygusu, narsisik bir yaralanma olarak içinde saklayabilir. Çoğunlukla kastrasyon anneye, yani anneden kaynaklanan bir eyleme bağlanır. Erkek çocuğundan farklı olarak kız çocuğu, "penise imrenmeye bağlı olan narsisik aşağılanma"[25] nedeniyle mastürbasyonu ondan daha kötü yaşar. Sonuç olarak, "erkek çocuğunun Oidipus kompleksi kastrasyon kompleksinin etkisiyle kaybolurken, kız

(23) Quelques Conséquences Psychologiques de la Différence Anatomique Entre les Sexes (Cinsiyetler Arasındaki Anatomik Farklılığın Bazı Sonuçları) a.g.y., s. 127
(24) a.g.y., s.129
(25) a.g.y. s.129

çocuğununki kastrasyon kompleksi sayesinde mümkündür ve onun tarafından başlatılır".[26] Freud'un saptadığı bu ve başka farklılıklar bize, her iki cinste de varolan biseksüelliği unutturmamalıdır.

VIII. Mazoşizmin DevreyeGirişi ve Tedaviye Olumsuz Cevap

Freud'un, bir önceki bölümde değindiğimiz üçlemeyi oluşturan makalelerden ilk ikisinin arasında kaleme aldığı bir çalışmayı bunlardan ayrı tuttuk. Bu, sözkonusu üçlemeye aynı laytmotif ile bağlanan ve kanımca onun dördüncü parçası sayılması gereken "Mazoşizmin ekonomik sorunu" başlıklı makaledir (1924). Freud (erkekteki) mazoşizmi kişiyi kadın konumuna oturtan bir regresyon olarak yorumlar. Mazoşist fanteziler "kastre edilme, cinsel birleşme eylemine maruz kalma ya da çocuk doğurma" anlamını taşımaktadırlar.[27] Çocuk cinselliğinin fallik evreye ulaşması -ayrıca bir inkara da konu olan- kastrasyonun mazoşist fanteziler arasında katılmasına olanak verir. Birkaç yıl geride, "Ego ve İd"in kaleme alınmasından (dolayısıyla da mazoşizmin yıkım dürtülerinin ışığında yeniden yorumlanmasından) önce Freud "Bir çocuk dövülecek" (Ein Kind Wird Geschlagen 1919) başlıklı makalede, cinsel sapıklıkların (perversion) oluşumuna bir katkı olarak gördüğü sadomazoşist fantezileri ayrıntılı bir biçimde incelemişti. 1924 tarihli makaleyse, sürekli olarak cezalandırılma, yani kastre edilme isteyen bilinçdışı suçluluk duygusuna bağlı tedaviye olumsuz cevabın hatırlatılmasıyla son bulur. "Ahlaki mazoşizmle birlikte ahlak yeniden cinsel özellik kazanmış, Oidipus kompleksi yeniden canlandırılmış, ahlaktan Oidipus kompleksine giden regresif bir yolaçılmıştır".[28] Freud'e göre kastras-

(26) a.g.y. s.130

(27) Le Problème Economique du Masochisme (Mazoşizmin Ekonomik Sorunu) *Névrose, Psychose, Perversion* içinde (Nevroz, Psikoz, Cinsel Sapıklık içinde) Fransızca çeviri J. Laplanche, PUF, 1973, s. 290.

(28) a.g.y. s.296

yon anksiyetesinden kadın mazoşizmine veya ahlaki mazoşizme geçiş, ister istemez mazoşizmde ölüm dürtüsünün işin içine girmesiyle sonuçlanmaktadır.

Kurama sokulduğundan beri bu dürtünün tartışmaya katılan soyut, spekülatif bir kanıt olmakla kalmayıp, aynı zamanda klinik bir değerlendirme öğesi de olduğu gayet iyi hissedilmektedir. Bu dönemde, mazoşizmle ilgili hipotezler yanında, nevrozla psikoz arasındaki ilişkiler de yeniden değerlendirilmiştir. Freud tarafından özel olarak ifade edilmese de, mazoşizmin, kastrasyon kompleksinin psikozdaki rolünü üstü kapalı bir biçimde tartışma konusu haline getirip getirmediği, ya da psikoza ilişkin materyalin, gerçekliğin bastırılması ve (Ego'da gerçekliği temsil eden düşünce ve yargıların da bastırılmasıyla) Ego bütünlüğünün bundan gördüğü zarar gibi başka parametrelere de tabi tutulup tutulmaması gerekliliği soruları sorulabilir. Sonuç olarak, kastrasyon tehdidinin cinselliği sakatlamasına benzer bir biçimde Ego'yu sakatlayacak bir şey sözkonusudur. Freud her halükarda iki tür (nevroz ve psikoz) arasındaki ayırımın gerekliliğinde ısrar etmektedir.[29]

Freud'un 1924'deki bu tutumu, 1937'de "Sonlu ve sonsuz analiz" makalesiyle yeni bir gelişmeye konu olacaktır. Bu çalışmada, iyileşmeye karşı koyan iki tür direnç birbirinden ayrılacaktır: bilinçdışı güçlü bir suçluluk duygusuna bağlı olumsuz cevabın ortaya koyulabildiği direnç ve ruhsal aygıtın *tüm* alanlarına yayılmış (oysa birincisi özellikle Süperego'nun sadizmi-Ego'nun mazoşizmi ilişkisiyle ilgilidir) yüzer gezer tahribkarlığın söz konusu olduğu direnç. Birinci tür direnç (Süperego'ya) bağlı bir tahribkarlıktan, ikinci tür dirençse üç merciin (Ego/Süperego/İd) tümüne işleyen serbest bir tahribkarlıktan kaynaklanmaktadır. Bu ayırım "Psikanaliz Özeti"nde de teyid edilecektir.

(29) a.g.y. s.285, 286

IX. KastrasyonAnksiyetesive Öncüleri

Analitik durumun karşılaştığı bir tür sınır olgu olan ve Freud'un ileride tekrar değineceği mazoşizm sorununa bu girişten sonra yine Freud'un, şimdiye dek geniş bir şekilde işlenmiş olan anksiyete sorunuyla ilgili olarak geliştirdiği yeni görüşlerin etkilerini incelemek uygun olacaktır. Bu anlamda *inhibisyon, semptom, anksiyete*, ilginç yeni görüş açıları içermesine rağmen aslında, Otto Rank'ın doğum travmasıyla ilgili düşüncelerinin yaygınlık kazanması ölçüsünde gerekli olan bir tekrar ve geçmişe bakış (Küçük Hans'a ve Kurtlu Adam'a geri dönüş) gibi görünmektedir. Ve Freud bunu yaşamının son döneminde, psikanalizin o ana dek ihmal ettiği konulara girişmeden önce yapar. Ona göre psikanalitik tedavinin pek az ulaşabildiği açık psikoz değilse de, en azından, etki alanı kesin psikotik durumlarla sınırlı olmayan psikotik mekanizmalar ve yanı sıra, analisti intihardaki kadar köktenci olmasa da, en azından ondaki kadar amansız bir özyıkıcılığın esrarıyla karşı karşıya bırakan olumsuz tedavi cevabı bu konular arasında yeralır. Hem zaten bu ikisi arasında az çok aşikar bir bağ yok mudur?

Kastrasyon kompleksi -Küçük Hans'tan Kurtlu Adam'a dek- analizde karşılaşılan yapıların tümünün kilit taşı olmaya devam edecektir. Bununla birlikte, ters Oidipuslu yapılarda kompleksin bu görünümleriyle tedavinin gücünün sınırları arasında yakın bağlar görüldüğü de gözden kaçmamaktadır. Her ne olursa olsun, kastrasyon korkusuyla anksiyete arasında hemen hemen eşanlamlılıkla nitelendirilebilecek bağlar vardır. Ancak 1908'den beri durum değişmiştir. Kastrasyon anksiyetesine ikili bir çatışma karşılık düşmektedir: kastrasyon korkusuna bağlı çatışma ve kastrasyon *arzusu*na bağlı çatışma. O zaman kastrasyonun yarattığı dehşet nerede kalmaktadır? İşte bu noktada, kastrasyon arzusuyla ters Oidipus'a temel oluşturan ve yıkıcı dürtülerin ifadesi olan olumsuz tedavi cevabı mazoşizmine giden temel bir koşaç devreye girer ve nevrozların klasik sorunsalıyla günümüzdeki sınır olgular arasındaki bağlantıyı sağlar. Kanı-

mızca, *inhibisyon, semptom, anksiyete*'nin Freud tarafından fark edilmeyen ve onun bu geriye bakışını açıklayan ve belki de "Sonlu ve sonsuz analiz"in habercisi olan gerçek kozu da burada yatmaktadır.

Anksiyete ile mazoşizm arasında ne fark vardır. Anksiyete bilinçdışına atma mekanizmasını harekete geçirir, dolayısıyla da kastrasyon tehlikesini haber veren bir uyarıdır. Ahlaka yeniden cinsellik kazandıran mazoşizmdeyse böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca Freud'un düşüncesi, *transfer nevrozları*ndaki, yani sözcüğün yaygın anlamıyla, nevrozlardaki (histeri, fobi, obsesyonel nevroz) kastrasyon anksiyetesinin incelenmesine dayanmaktadır, oysa tedaviye olumsuz cevaplardaki mazoşizm karakter nevrozlarını ve hatta nevrotik olmayan yapıları (sınır olgular, narsistik yapılar, vb.) ilgilendirmektedir. Freud, transfer nevrozları dışındaki durumlarda başka etyolojik faktörlerin roloynayabileceğini kabul eder. Zaten bunlar, daha psikanalizin ilk dönemlerinde, ruhsal nedenlerden kaynaklanmayan *güncel nevrozlar*dan ayrılmamış mıydı? Güncel nevroza en iyi örnek, somatizasyon mekanizmaları anksiyete ya da konversiyon histerisinin simgeselliğine riayet etmeyen *anksiyete nevrozu* değil miydi? Daha sonra, narsisik nevrozlar kategorisi kastrasyon anksiyetesinin bu durumda farklı bir görünüme bürünmesini (Schreber olgusunu hatırlayalım) varsaymaz mı? Son olarak da, "Haz ilkesinin ötesinde" başlıklı makalede, travmatik nevrozlar örneğin, transfer psikonevrozu başlığı altına sokulamayacak klinik kategorilerin payını büyütmez mi? Burada, transfer psikonevrozlarından -transferli psikonevrozlar da denilebilir- nesne libidosu transferlerinin neden olduğu ve transfere uygun nesnelere aktarılma eğilimi gösteren psikoz ve nevrozlardan sözedildiğini belirtelim.

Kastrasyon anksiyetesi bu tür nevrozlarda temel bir role sahip olarak ele alınabiliyorsa bu, Oidipus'a çok sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Oidipus da nevrozların *çekirdek* kompleksidir. Böyle bir ifade üzerinde düşünüldüğünde, Freud'un burada, nevrozu geniş, yani tüm klinik kategorileri kapsayan bir anlamda mı aldığı, yoksa sözcüğün tam anlamıyla nevrozları, yani transfer psiko-

nevrozlarını mı kastettiği sorusu sorulabilir. Aslında sorgulanacak olan kastrasyon kompleksidir. Kastrasyon kompleksinin, tüm psikanalitik kliniğin çekirdek kompleksi olduğu söylenebilinir mi? Soru, şu ya da bu doğrultuda, aceleci bir cevabı kaldıramaz. Bir bakıma, dile getirdiğimiz bu soru ile, gerçek anlamda kastrasyonun kastrasyon öncüleriyle olan ilişkileri sorunu arasında mantıksal bir bağ vardır.

"Narsisizme giriş için"de Freud, kastrasyon kompleksinin bulunmadığı olgulardan sözeder. Buna şaşırmak gerekir mi? Psikoz deneyimi burada da (bazen bir hezeyanın temalarında hiç kılık değiştirmemiş bir halde) kastrasyona rastlanabileceğini, ancak bundan kastrasyonun bilinçdışı organizasyona hükmettiği sonucunun çıkarılamayacağını göstermez mi? Bizzat Freud'e dayanarak, patolojik mekanizmayı Ego düzeyine yerleştirmek ve bir nevrozda kastrasyon kaygısına yüklenebilecekleri burada parçalanma kaygısına yüklemek hiç de zor olmayacaktır. Bu durumda sorun dönüp dolaşıp yine kastrasyon kompleksinin karşılıklarının ya da türevlerinin araştırmasına gelecektir. Örneğin, parçalanma sorunsalını, kastrasyon anksiyetesi gibi daha dar kapsamlı, daha sınırlı ve daha simgesel anksiyete biçimlerine temel olarak görecek ikili bir zamansal nedenselliğe başvurmak yerine, Freud'un düşüncesine uygun olarak kastrasyonu düzenleyici bir konuma yerleştirip, başka alanlarda ona tekabül edenleri aramayı tercih ediyoruz.

Şimdi örneklemek için tekrar narsisizm konusuna dönelim. Dağınık otoerotik dürtüleri, kendine veya kendi imgesine duyulan sevginin bir yerde toplanması anlamında narsisizme dönüştüren bu ileri adım birleştirici bir bütünleşme içinde gerçekleştiği ölçüde, bu birliğin (yani onda kendi imgesini gören Ego'nun) uğradığı zararlar ona açılmış yaralar olarak anlaşılabilir; narsisik olarak nitelenen bu yaralar sonuçları bakımından kastrasyon kompleksinden hayli farklıdırlar.[30] Bu, Ego'nun yüzeyinde -ya

(30) Sur les Relations Entre Castration et Narcissisme (Kastrasyon ile Narsisizm Arasındaki İlişkilere dair) Bkz. J. Laplanche, a.g.y. s. 62-65

da Freud'un deyişine göre Ego'nun projeksiyonuna tekabül eden yerde- bir yırtılma, ruhsal dokunun sürekliliğinin çözülmesidir; bu da dokunun birçok yerden çatlamasına ve bir hezeyan parçasının gelip çatlağı tıkamasına ve gizlemesine neden olabilir.

Psikoz için doğru olan, başka bir biçimde dahi olsa, onun sınırında yeralan ve sınır-olgu (borderline) adı verilen klinik durumlar için de doğrudur. Girme anksiyetesinin (özellikle kadın cinselliği gözönüne alınırsa) kastrasyon anksiyetesinin karşılığı olduğu kabul edildiği taktirde, sınır olgulara özgü görünen anksiyete çiftinin, yani ayrılma anksiyetesi ve (İd'den gelen dürtüler tarafından) istila edilme anksiyetesinin, semptomların oluşması ve savunmaların ortaya konmasındaki örgütleyici işlevi nevrozların kliniğinde kendini belli eden kastrasyon ve girme anksiyetelerinin -Ego ve sınırları düzeyinde- eşdeğerleri olarak anlaşılabileceklerini gösterdim.

Aynı şekilde bütünleştirici narsisizm Bir'in narsisizmi olarak ele alınıp bunun karşısına parçalanma tehdidindeki ayrıştırıcı narsisizm (otoerotizmin kısmi dürtülerine regresyon) veya yatırımın geri çekilmesi ve uyarılmanın Sıfır düzeyine eğilimle kendini gösteren negatif narsisizm çıkarılabilir.

Kastrasyon kompleksi dizileri ve narsisizm dizileri fallik narsisizm doğrultusunda birbirlerine kavuşabilirler. Pekiyi kadın cinsi sözkonusu olduğunda bu yapı hakkında ne söylenebilir? Görüldüğü gibi kadın cinselliği bir kez daha özel bir araştırma gerektirmektedir.

Rank'ın, doğum travmasının yolaçtığı anksiyetenin birincil ve temel özelliğine ilişkin düşüncelerinin tartışılmasının hazırladığı verimli ortamdan Freud'un *İnhibisyon, Semptom, Anksiyete* yapıtı doğacaktı.[31] Oidipus öncesi evrelerin ağırlığı ve bu evrelere özgü anksiyetelerin etkisi konusundaki *kuramsal* sorun daha bu dönemde bile kendini hissettiriyordu. Bir diğer sorun da "ne kadar "eskide olmuş olanla ilgiliyse o kadar ciddidir" şeklinde ifade

(31) Laplanche Rank'ın düşüncelerine uzun bir tartışma ayırır. a.g.y. s.119

edilebilen denklemdi. Buna, "daha erken dönemlerde olup bitenlere bağlı görünenler analiz edildikçe iyileşme hızlandırılır, bu ne kadar az yapılırsa o kadar çok "entellektüalize" edilir" ifadesi eklenebilirdi. Bu durumda Oidipus kompleksinin analizi, neredeyse, analistin ve onun "yüzeysel" dinleyişinin direnci olarak görülüyordu. Böylece psikanalizin tekniğine ilişkin belirli bir ilgi gelişti; Rank'ın Ferenczi ile işbirliği bu ilginin kanıtıdır. Yine bu çerçevede, iyileşmeye gösterilen dirençler de Oidipus'tan hayli önceki fiksasyon ve travmalara bağlanıyordu. Daha da önemlisi, bu travmalar pek cinsel nitelikte olmadıklarından Ego'ya ulaşmıyorlardı. Bu durumda kastrasyon kompleksi çok sonraları ortaya çıkacaktı. Ferenczi 1928-1932 arasında bu konularla ilişkili olarak yaptığı bir dizi çalışma sayesinde modern psikanalizin babası olacaktır.

Bilindiği gibi Freud'un bu tür düşüncelerin etkisi altında kalmadı. Gerçek ayrılık deneyiminin doğumda değil, memeden kesilmede yaşandığına dikkat çekti; doğumdaki rahim dışı yaşam koşullarının pek az farkla rahim içi yaşam koşullarının devamı olduğunu düşünüyordu. Buna karşılık memenin "yitirilmesi" çoğunlukla travma etkisi yapan dönüştürücü bir deneyimdi. Freud'un burada vurgulamak istediği, belirli bir haz türünün, yani anne memesini emmekten duyulan hazzın sona ermesiydi; böylece, (aynı zamanda beslenme ihtiyacını da karşılamasından kaynaklanan ve) hazza yeni bir gelişim kaydettiren desteklemenin (etayage, anlehnung) ardından bir kesinti doyum yaşantılarına son veriyordu. Günümüzdeyse, memeden kesilmenin *kendi başına* değil de, daha çok anneden ayrılma deneyimiyle olan ilişkisi bağlamında ele alınması gerektiği anlaşılabilir. Kleincılar bile, Melanie Klein'ın benimsediği "meme" deyiminin aslında anneyi belirttiğini kabul etmektedirler. Ne var ki, kısmi nesnelerle tam nesneler arasındaki ilişkilere bağlı sorunsallar bu kadar kolay çözümlenmemektedir.

Aynı şekilde, ayrılık anksiyetesiyle kastrasyon anksiyetesi arasındaki ilişkinin anlaşılması da kolay değildir. Freud bunlardan birincisini (ona göre anksiyetelerin en eskisi olan) nesne kaybı anksiyetesi çerçevesinde ele alır

ve dürtüleri doyuracak hiç kimsenin kalmaması tehlikesiyle ("Beni kim emzirecek?") ilgili anksiyete olarak yorumlar. Sözkonusu olan durum daha çok, nesneye narsisik yatırım ya da özne-nesne belirsizliğiyle ilgili olsa dahi, Freud, libido yatırımını gözönüne almayan nesne yorumunu reddeder.[32] Öte yandan, kastrasyon anksiyetesiyle ayrılık anksiyetesi arasındaki bağı daha o zamanlar kavramıştı. Kastrasyonun sonucu, ona göre, anneyle yeniden birleşmenin kesin olarak imkansızlaşmasıydı. Kastrasyonun öncüleriyse (memeden kesilme ve sfenkter eğitimi), fallik evreden önce vuku bulmalarına rağmen, çocuk cinselliğinin doruk noktası olan fallik öncelikle (genital öncelik ancak ergenlikte işin içine girecektir) aynı zamanda gerçekleşen yoğun narsisik yatırım nedeniyle, Freud gözünde, bizzat penisi ilgilendiren bir anksiyeteyle karşılaştırılabilecek etkiye sahip değildirler.

Freud'a göre çocuk cinselliğine damgasını vuran iki evrelilik özelliğini burada bir kez daha hatırlatalım; fallik evrede vadesi dolan çocuk cinselliğiyle ergenlikte başlayan yetişkin cinselliği arasında devamlılık değil, kesinti vardır.

Günümüzün Kleinci ve Klein sonrası yazarları, şizoparanoid duruma bağlı erken "arkaik" anksiyeteler üzerinde durmuşlardır. Bu anksiyeteler, Ego'nun kötü kısımlarıyla birlikte dışarı atılmış kötü iç nesnelerin perseküsyonuna uğrama korkusundan kaynaklanmaktadırlar. Ego'nun yansıtılmış kısımlarıyla özdeşleşmesinin sonucu olan yansıtmalı özdeşleşme, perseküsyon anksiyetesi, psikotik anksiyete ya da yokolma anksiyetesi olarak anılan anksiyeteleri doğurmaktadır. Winnicott da, çözülme durumlarına yolaçan kıvrandırıcı anksiyeteleri betimlemiştir. Freud, deneyiminin tanıma fırsatı vermediği bu durumlar konusunda sessiz kalmaktadır. Bununla birlikte, dünyanın sonunun geldiği duygusuna eşlik eden anksiyetenin bu durumlarla benzerlik gösterip göstermediği ya da otomatik anksiyete olarak betimlediği şeyin, kısmen

(32) Daha sonra Fairbairn ve nesne ilişkileri kuramı taraftarları böyle bir nesne yorumunu savunacaklardır. Bkz. B. Brusset, *Psychanalyse du Lien*, (Bağın Psikanalizi), Ed. Centurion

dahi olsa bu durumlara uyup uymadığı soruları sorulabilir. Her ne olursa olsun, tüm bu durumlarda, anlamsal işlevini yitirmiş ve çok geç harekete geçen -gafil avlanan da denilebilir- bir affekt tarafından tamamen istila edilen ruhsal yapının bir bütün olarak yenik düşmesiyle, anksiyetenin haberci işlevinin yetersiz kaldığı açıktır. Artık bir tehlikenin önceden sezilmesi değil, korkunç bir felaketin neden olduğu hasarın tespiti sözkonusudur. Otomatik anksiyete, travmatik anksiyete, ruhsalın sınırındaki neredeyse yeniden somatize edilmiş anksiyete, dünyanın sonu değilse de Ego'nun ölümü anksiyetesi; tüm modern psikanalitik klinik, ortak özellikleri yeni doğanın ruhsal çaresizliğiyle *-Hilflosigkeit-* ilgili olan olma anksiyetesi (M. Klein), tasavvur edilmez anksiyete (W. Bion) veya kıvrandırıcı anksiyetenin (Winnicott) önemini vurgular.

Kastrasyon anksiyetesinin, yukarıda değindiğimiz "öncesindeki" karşılıklarının ardından, "sonrasındaki" karşılıklarıyla tablo tamamlanmış olur. Ruhsal aygıtın dönüşümleri kastrasyon anksiyetesine, Süperego karşısında duyulan anksiyeteden başka bir şey olmayan toplumsal bir anksiyete görünümü verir. Süperegonun sadizmine bağlanabilecek olan kendi kendini cezalandırma ihtiyacının kökleri de çoğunlukla burada yatar. Ayrıca Ego'nun mazoşizmini de hesaba katmak gerekir. Mazoşizmde kastrasyon anksiyetesi yerine, kastrasyon arzusunu tatmin eden (bilinçdışı) haz alış vardır. Burada yeni bir düşünce devreye sokulmaktadır; libidonun isteklerine karşı savunma olarak (bu örnekte sadist anal) regresyon düşüncesi. Mazoşist yapıyla, (erotik ve saldırgan dürtüler arasında kısmı bir ayırıma dayanan) savunma amaçlı regresyon arasındaki farkı bir kez daha belirtelim; mazoşist yapıda da yıkım dürtüleri bir ayırıma uğrarlar, ancak bu, *özyıkım* dürtülerine üstünlük sağlayan daha eksiksiz ve *edilgen* anlamda ayırımdır.

Geriye, kadında kastrasyon anksiyetesi sorunu kalmaktadır. Freud, kastrasyon anksiyetesinin, kadında tartışılır olan, ayrıcalıklı rolü konusunda kendi kendini sorgular (erkek merkezci eğiliminin bilincinde olduğunun kanıtıdır bu) ve kadında, (kastrasyonun zaten vuku bul-

duğu varsayıldığına göre) kastrasyon anksiyetesinden çok kastrasyon kompleksinden sözedilebileceğini düşünür.

Böylece, *ekonomik* ve *simgesel* mekanizmalardan kaynaklanan ya da libido gelişmesinin farklı evrelerine ait olan bir dizi anksiyeteyle karşı karşıya kalırız ki, bu da anksiyeteyle mazoşizm arasındaki ilişkilerin gözönüne alınmasını getirir: "Gelişimin belirli her bir dönemine adeta tamı tamına uyan, anksiyete yaratıcı belirli bir durumun denk düştüğü söylenebilir (...) Ruhsal çaresizlik tehlikesi Ego'nun gelişmemişlik dönemine, memeyi yitirme tehlikesi çocuğun ilk yıllarındaki bağımlılığına, kastrasyon tehlikesi fallik evreye ve Süperego karşısındaki anksiyete de latent döneme tekabül eder. Ancak tüm bu tehlikeli durumlar ve anksiyeteyi belirleyen tüm bu koşullar birarada varolmaya devam edebilirler ve Ego'yu, uygun düşen dönemden çok önceki dönemlere ait anksiyeteyle cevap vermeye itebilirler ya da içlerinden birçoğu aynı anda devreye girebilir."[33] Freud tarafından çok iyi düşünülmüş olan bu bağlantılar, kastrasyon kompleksinin kız çocuğundaki sınırları çizilmek istendiğinde yine de yetersiz kalmaktadır.

İnhibisyon, Semptom ve Anksiyete'nin sağladığı önemli bir ilerleme de, bastırma tarafından geçici olarak arka plana itilen eski savunmalar kavramına itibarının iade edilmesidir; bastırmanın, en temel dahi olsa, sonuçta savunmaların bir parçasından ibaret olduğu tartışılmaz hale gelmektedir. İnkar veya ayırmanın karakteristik savunma mekanizması olarak betimlendiği fetişizm analizinin de gösterdiği budur.[34] Böylece kastrasyon anksiyetesi inkar edilebilir ama özellikle de, O. Mannoni'nin "(kadınların penisinin olmadığını) bal gibi biliyorum, ama yine de (buna inanamam)"[35] önermesiyle çok başarılı bir biçimde ifade ettiği, eşine ender rastlanan bir mantığa yolaçabilir. Freud "Savunma sürecinde Ego'nun ayrılma-

(33) *Inhibition, Symptome et Angoisse* (İnhibisyon, Semptom ve Anksiyete), Fransızca çeviri M. Tort, PUF, 1981, s. 66-67

(34) Aslında bu, Freud'un birkaç yıl önce ortaya koyduğu bir sezginin yeniden ele alınmasından başka bir şey değildir.

(35) Parantez içindeki sözcükler bana ait (A.G.)

sı"na (1938) ilişkin kısa ama önemli bir makaleyle yapıtını bu doğrultuda sonuca bağlıyordu; burada yaptığı on bir yıl önce savunduğu bir düşünceyi tekrar ele almaktan başka bir şey değildi. Aslında 1927'deki, fetişizme ilişkin makalesiyle kastrasyon sorununa önemli bir katkıda bulunmuştu. Burada, kadın cinsel organlarının erkek çocuk tarafından algılanmasının rolünün yeni bir görünümünü sergilemekteydi; bu algı, annenin bedeni üzerinde gerçekten penis olmadığının çürütülmez bir biçimde bilincine varılmasını sağlayıcı roloynamadığı gibi, anksiyete yaratıcı etkileri *inkar da edilebilirdi*. Freud, özellikle algıyı ilgilendiren yeni bir mekanizma tanımlıyordu: *inkar* (Verleugung). Oysa *bilinçdışına atma (Verdrangung)* affekti ilgilendiriyordu (affektlerin bastırılmakla kalmayıp bilinçdışına da atıldığının kanıtı). Bununla birlikte inkar penisin yokluğunu örtbas etmeye yeterli olmadığı için, kadın cinsel organlarının az çok yakınında bulunan (jartiyer, çorap, ayakkabı) ya da daha dolambaçlı bir deplasmanla onları temsil eden bir nesne, penisin yerini tutacak ve haz alışı koşullayan nesne, yani fetiş haline gelecektir. Fetişizme ilişkin bu çalışma birçok bakımdan önemlidir çünkü algının inkarı yoluyla gerçekliği (kısmen) inkar etme yöntemini ve simgesel işlevin bir dönüşümünü, yani penis simgesi olarak fetişi tanımlar ve son olarak da, diğer sapıklıklarda yapılandırıcı bir roloynayan fetişizmi aydınlatır. Bir görüşe göre (Rosolato) cinsiyet farklılığının inkarı nedeniyle tüm sapıklıkların temelinde fetişizm yatar. Daha sonra geçiş nesnesiyle (transitional object, Winnicott) fetiş arasındaki ilişkilere ve kadında fetişizm olup olmadığına değin sorular ortaya çıkacaktır.

X. Kız Çocuğu ve Kadın

Görüldüğü gibi, çok değerli birkaç görüşe rağmen (ki ileride bunlar da tartışma konusu olmaktan kurtulamayacaklardır), düşüncesinin gelişimin tüm evrelerinde Freud, kız çocuğunun ruhsal cinsel evriminin net bir şekilde anlaşılması sorununa takılmaktadır. Bu nedenle de

konuya eğilmesi aciliyet kazanmıştır. Çağının önyargılarının esiri olduğu için Freud, biraz işin kolayına kaçılarak, "cinsiyetçilik"le, günümüz deyişiyle "erkek şovenizmi"yle suçlanmıştır. Bazı noktalarda eleştiriden muaf tutulamayacağı doğruysa da, kadın psikolojisinin, Freud'un şöylece bir gözatma fırsatı bulduğu bu alana ışık tutabilecek bazı kavramlar önermesinden önce nasıl bir karanlığa gömülü olduğunun hatırlanması bence daha hakkaniyetli görünmektedir. Freud'un düşüncelerine ilişkin sorunları bir tek sorgulamayla özetleyeceğim: "Kız çocuğunu Oidipus'a *girmeye* itenin kastrasyona ilişkin çocuk cinsel kuramı olduğu doğruysa da, bu bilince varıştan önceki evrelerle sonrakiler arasındaki ilişkiler erkek çocuğundaki kadar homojen olarak mı ortaya çıkmaktadırlar?".

Freud'un kadın cinselliğiyle ilgili iki makalesinden birincisinde *Oidipus öncesi* evre yeniden önem kazanır. Freud bu buluştan doğan şaşkınlığı, Yunan uygarlığının ardında Minos-Miken uygarlığının keşfedilmesinin yarattığı şaşkınlığa benzetir.[36] Yunan uygarlığını karakterize eden fallik öncelik gözönüne alındığında benzetme hiç de öyle sıradan değildir. Kadın cinselliğine özgü bir dönüşüm olan nesne değişiminin eşdeğeri erkek çocukta yoktur. Aynı şekilde, iki erojen bölge (klitoris ve vajina) bulunması da başka bir farklılık yaratır. Feministler, hatta kadın psikanalistler tarafından sürekli olarak eleştirilen penise imrenme kavramının aşırı erkek merkezci olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda Melanie Klein'ın yapıtının sonunda memeye (!) *imrenme* kavramına varması dikkat çekicidir. Her ne olursa olsun, bu düşüncenin genel sonucu, *her iki cinste* de Oidipus öncesi evrelere daha fazla önem vermek olacaktır. Bununla birlikte kadın, biseksüelliği yanında başka özellikler de göstermektedir. Cinselliğin tüm cinsel yaşam boyu kesin olarak sönmesi olasılığı bunlardan biridir.[37] Bu noktaya ileride tekrar değineceğiz. Freud'un kendi buluşlarına ilişkin tatminsizlik

(36) Sur la Sexualité Feminine, *La Vie Sexuelle* içinde (Kadın Cinselliği Üzerine, Cinsel Yaşam İçinde), s. 140

(37) Jones *afanizisi* belirleyerek bu özelliği tekrar ele alacaktır.

duygusu aşikardır. Yandaşlarının soruna ilişkin kuramlarını incelerken, Hélène Deutsch, J. Lampl de Groot ve diğerlerine değinip Melanie Klein'a her tür anıştırmadan kaçınması[38] (1931 ve 1932'de Melanie Klein'ın yayınlanmış çok sayıda çalışması vardı) gözden kaçmamaktadır. Şöyle ya da böyle, 1926'dan itibaren *İnhibisyon, Semptom, Anksiyete* ile başlatılan ve 1931'de tekrarlanan açılış hamlesi, gelecek kuşak analistlerinin ilgisinin daha çok, libidonun Oidipus öncesi olarak anılan evrelerine, anne-çocuk ilişkisine ve kastrasyon öncülerine, hatta, gelişimin libidinal olmayan etkenleri de işin içine karıştıran görünümlerine yöneleceğinin habercisiydi.

Freud ise bu yolda daha ileri gitmeyecek, *baba* kompleksi olarak Oidipus kompleksinin ve kastrasyon kompleksinin temel, çekirdek özelliğine ilişkin görüşünü yineleyecektir. *İnsan, Musa ve tek tanrıcı* din bunun kanıtıdır. Savunduğu ve tartışma konusu olan tarihsel spekülasyonlar bir yana, bu yapıt, nevrozların oluşumuna ilişkin, incelemeye değer bir klinik bölüm ve kuramsal açıklamalar içermektedir. *Totem ve Tabu*'yu bu denli açık bir şekilde devam ettiren yapıtın işlevi kuşkusuz, analistleri Freud'cu kuramın temeli olan efsaneden, ilkel sürü babası ve onun oğulları tarafından öldürülmesi efsanesinden ayrılmamaya çağırmaktır. Üstelik de Freud için efsane sözkonusu olmamasına rağmen; ona göre sünnet uygulaması, babanın çocukları üzerinde gerçekleştirebileceği *gerçek* kastrasyon tehdidinin kanıtıdır.

XI. Son Sözler: Kuramın Kayası

"Sonlu ve sonsuz analiz" Freud klinik vasiyetnamesidir ve sonuç olarak, analiz edilebilirliğin sınırını belirleyen "biyolojik kaya"ya, yani *her iki cinste de* kadınlığın reddedilmesine varır. Aslında erkek çocuğunu olduğu kadar kız çocuğunu da kastrasyon kompleksine götüren budur: insan yavrusunun erkeğinde kastrasyon anksiyetesi,

(38) Buna karşılık Melanie Klein'ın sözcülüğünü üstlenmiş olan Jones'un adı makalenin sonunda geçmektedir.

kızında penise imrenme. Söylenebilecek olan, her halükarda *Freudcu kuramın kayasının*, yani yaratıcısında yalnızca sert değil aynı zamanda da kırılmaz bir çekirdek değeri kazanan kayanın sözkonusu olduğudur.

Konunun fazla derinine girmeden, bu tür bir kayanın, biseksüellik ve son dürtüler kuramının (yaşam ve ölüm dürtüleri) birleşik etkisi altında oluştuğunu belirtelim. Bu, Freud'un yorum konusundaki tercihlerine ilişkin etraflı bir incelemenin yanı sıra, psikanalitik klinik ile Freudcu kuram arasındaki ilişkiler konusunda uzun uzadıya düşünmeye gerek gösterir. Freud sonrası psikanalitik literatürün incelenmesi diğer tercihleri ortaya koyacaktır. Bunlar yalnızca tek tek yazarların tercihlerine değil, bunun yanında bu yazarların ait oldukları ya da bazen örnek temsilcileri olarak ün kazandıkları kültürel bütüne bağlanabilecek özelliklere de boyun eğerler.

Sonuç -Jean Laplanche ile birlikte, Oidipus kompleksinin özgünlüğü üç boyutta ifade edilebilir.

1) Çocuk cinselliğinin zirvesi olarak konumu, ki bu gelişimsel doğrultuda genetik bir bakış açısının gözönüne alınmasını gerektirir. Ayrıca soruna ilişkin Freud sonrası çalışmaları da hesaba katmak gerekecektir.

2) İnsan ilişkilerini anlaşılabilir kılmaya olanak veren bir düzen ilkesi getirdiğine göre, yapısal bir görüşe yaklaştırılabilecek olan (cinsel) "kuram" olarak işlevi.

3) "Dramatize edici yaklaşımı" ya da temalarının, bir yandan heteroseksüelliğe, bir yandan da "kastrasyonu kabul etmenin bağlılaşığı olan bekleyiş ve vaade" yönelen yeni bir "mizansen"e göre yeniden ele alınması".[39]

Daha sonraları Freud tarafından ilkel fanteziler arasına yerleştirilecek olan Oidipus kompleksinin tarih düzeyinde olduğu kadar yapı düzeyinde de en güçlü ruhsal örgütleyici olacağı açıktır. Burada sergilediğimiz Freud yapıtına genel bakış, kastrasyon kompleksine verdiği önemin sürekliliğini gözönüne sermektedir; keşfettiği diğer kavramların (baştan çıkarma kuramı, birbirini izleyen dürtü kuramları, ruhsal aygıta ilişkin ik ayrı topik,

(39) Laplanche, a.g.y. s.108

anksiyete kavramları v.b.) tersine, kastrasyon kompleksi konusundaki görüşü pek az değişikliğe uğramıştır. Bununla birlikte, karanlıkta kalan bazı noktaların ya da çelişkilerin altını çizmek de gerekir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Freud'un *imgesel* bir oluşumun (kastrasyon fantezisi veya çocuk cinsel kuramı) sözkonusu olduğuna ilişkin düşüncesine karşılık, kastrasyonun *gerçekliğinden* sözetmesi; kastrasyon kompleksinin, nispeten kesin bir şekilde *ontogenetik gelişimler*de tarihlendirilmesine karşılık, varsayımsal olarak *filogeneze* yerleştirilmesi, *Oidipus kompleksi*yle ve kendi *öncüleri*yle (memeden kesilme, sfenkter eğitimi) olan sürekli ve kesintili ilişkileri, öncelikli olarak *nevrozların patolojisi*nde gözlemlenmesi ve bunun yanında *vahşiler*de olduğu gibi *büyük yaratıcılar*da da (Leonardo da Vinci) görülmesi; *biseksüellik*le olan ilişkisi ve kastrasyon kuramının kadın cinselliğini açıklamada karşılaştığı güçlükler; *narsisizm* dolayısıyla Ego ile bağlantıları ve gerçeklikle olan ilişkisi; *anksiyete*yle olan yakın ilişkisi ve *mazoşizm*le bağları; 1920 öncesindeki dürtü kuramlarında doğal bir şekilde yeralmasına karşılık, bu tarihten sonra *Ölüm dürtüsü* kavramı ışığında yeniden değerlendirilmesi; son olarak da Freudcu kuramdaki *kaya* konumu.

Freud sonrasındaki psikanalitik araştırmayı, hayli farklı kuramsal tercihlerden esinlenen değişik cevaplar önermeye yönelten işte bu, bazıları verimli, bazıları paradoksal, bazılarıysa anlaşılmaz olmaktan öteye gitmeyen çelişkiler bütünüdür. Her halükarda, bir görünüm, hem de çok önemli olan kadın cinselliği görünümü yeniden bir gözden geçirmeye gerek gösteriyor. Bu konuya özel bir bölüm ayıracağız.

ÜÇÜNCÜ KISIM
ÇAĞDAŞ BAKIŞ AÇILARI

Freud'den bu yana, kastrasyon kompleksi, son derece değişik görüşlerden kaynaklanan düşüncelere konu olmaktan geri kalmadı. Biz, en tipik olan görüş açılarından birkaçını gözönünde tutma yolunu seçtik. Bu anlamda, Melanie Klein'ın yapıtı Freudcu düşüncede köklü bir değişime yolaçmıştır. Dolayısıyla da Kleincı akımın çağdaş psikanalizdeki önemi, bu görüş üzerinde biraz durmamızı haklı çıkarmaktadır. Öte yandan bu akımın uzun süreden beri çok sayıda muhalif topladığı da bilinmektedir. Yöneltilen eleştirilerden biri, spekülasyonlarının, özellikle de Melanie Klein'in bunları yerleştirdiği yaştaki olabilirlik ihtimallerinin çok zayıf olmasıdır. Anna Freud'un ardından, René Spitz ile başlayan ve diğerleri yanında Margaret Mahler ile devam eden genetik psikanaliz akımı, gelişim kuramlarını sistemli bir incelemeye tabi tutan görüşleri yansıtmaktadırlar. Bu çerçeve içinde H. Roiphe ve E. Galenson, Oidipus öncesi kastrasyon reaksiyonlarını betimlemişlerdir. Temel olarak tarihe veya ontogeneze öncelik tanıyan bir bakış açısına dayanan bu görüşlerin karşı kutbunda yeralan Jacques Lacan'ın düşünceleri, yapısal olarak nitelenen ve yapısalcılığa yakın görülen tamamen karşıt bir görüşü yansıtır. Lacan, (bedensel-ruhsal bütünlüğünü kabul etmesine rağmen) cinselliğin organik temelinden kaynak alan her tür çıkarsamadan uzak durmasının yanı sıra, her zaman az çok davranışçılığın izlerini taşıyan gözlemin olduğu kadar, Kleincı imgeselin aldatmacalarına da karşı çıkar.

BİRİNCİ BÖLÜM
PSİKANALİTİK KURAMLAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

1) İlk ve önemli bilgi kaynakları *yetişkinlerin psikanalitik tedavileri*dir. Burada, hafızanın ve dolayısıyla da çocuklukla ilgili bilgilenmenin çarpıtmaları kuşku duyulacak etkenler olarak değil, tersine, psikanalitik çocukluk anlayışının özgünlüğünün, cinselliğin, pozitifizleri yanında fanteziler ve değişik türdeki savunmalarla kurduğu bağlardan da geldiğinin göstergesi olarak ele alınmalıdır. Savunmaların gözönüne alınması, bunların karşı koyduğu dürtüsel etkinliğin değerlendirilmesinin ayrılmaz parçasıdır. Çocuğun *doğrudan* tanınması akımına bağlananların tümü, her şeyden önce, savunmaların araştırmacının bilgilenme sürecinde işlevlerini sürdürmeye devam ettiklerini hatırlamak zorundadırlar; hiçbir şey, "gözlemcinin" kuramını, yani çocuk gelişiminin Freudcu, Kleinci, Winnicottcu, Mahlerci, v.b. açılardan ele alınmasını doğrulayan olguları izleme biçimi kadar çarpıcı değildir. Bu uyarılar her tür indirgemeci görüşten uzak durulmasını gerektirir. Aynı şekilde, her türlü yöntemle çocukta bilinçdışı ve cinsellikle ilgili çizgilerin ortaya çıkarılması, bilimsel çalışma sırasında da etkinliklerini sürdüren gizlemeleri, bilinçdışına atmaları ve akla uydurmaları öğreten gözlemci yetişkinin *kişisel psikanalizini önkoşul* olarak gerekli kılar. Tartışma götürür tarafgirlikler yanında, şemalaştırıcı skotomizasyonların da kaynağı işte buradadır.

2) *Çocuk psikanalizi, ilk halleriyle* (in statu nascendi) ortaya çıkan olaylara tanık olunduğu yanılsamasına kapılmamak kaydıyla (çünkü bu durumun analiste öncelikli bir bilgi sağladığı varsayılır) son derece öğretici bir başka bilgi kaynağıdır. Hiçbir şey, kuramlaştırılmış olguların yorumunun eleştirilmesinin yerini tutamaz; gelişmelerini

tamamlamış ruhsal örgütlenmeler, çocuktaki taslakların anlamını sonradan, erişkindeki gerçekleşmelerinde dışa vururlar.

3) Freud'un da bir zamanlar uyguladığı, anlamlı bir olayın (gelişimin belirli bir evresindeki özel bir davranış: makara oyunu, geçiş nesnesinin betimlenmesi. v.b.) gözlemcinin dikkatini çekmesinden ibaret olan *çocukların doğrudan sistemsiz gözlemlenmesi* her psikanalistin deneyiminin ayrılmaz parçasıdır. Bu konuda Freud yanında Winnicott akla ilk gelen isimdir.

4) Doğumdan çocukluk döneminin sonuna dek ağırlığın gözlemin sürekliliğine, ilişkinin ve geçirdiği dönüşümlerin izlenmesine verildiği, *gelişimin sistemli ve "bilimsel" gözlemlenmesi* günümüzde kayda değer bir yaygınlık kazanmıştır. Burada, bu alandaki bir değişiklikten sözetmek gerekir. İlk denemelerin imgeleme büyük bir yer bırakan zanaatkar yönlerine karşılık, günümüzdeki çalışmaların bazılarının gelişimi, yorumlayıcı imgelem aleyhinde artan bir bilimsellik (daha çok nesnellik, daha çok ölçüm, daha çok rakam) doğrultusunda gerçekleşmektedir -Roiphe ve Galenson'un, klinik zenginliği tartışılmaz olan çalışmalarını bunların dışında tutuyoruz-. Çocukların gözlemlenmesinden sağlanan en verimli düşüncelerden bazılarının ya raslantı sonucu ortaya çıktığını (Freud'un sözünü ettiği makara oyunu) ya da her tür nesnelleştirici çalışmadan mahrum olduğunu (Winnicott'un geçiş nesnesi) tekrar hatırlatmaya gerek var mı? Günümüzde, karmaşık bir deney düzeni ve istatistik ölçümlerle daha kesin bilgilere ulaşılacağı umulmaktadır (D. Stern). Bu, en çok eleştiri toplayan gözlem tipidir. Sözkonusu araştırmacıların "bilimselliği" kendilerini, sonuçları kolaylıkla indirgeyici bir görünüme bürünebilen "kesinlikler" üzerine oturtabilme amacıyla, sık sık, psikanalitik yorumun tahmini hipotezlerinin zenginliğinden vazgeçmeye itmektedir. Yeni edinilen ve davranışların veya kişiler arası ilişkilerin etkileşiminin gözlemi alanına giren gözönüne alınırken, doğrudan ulaşılamayan ve esası gözlemlenmekten çok çıkarsanan ruhsal boyut gözden kaçmaktadır. Üstelik çoğunlukla bu araştırmalar psika-

nalitik kuramı, davranışların gözlemlenmesine dayanan bir psikolojiye yaklaştırmak arzusuyla, yeniden gözden geçirme ve düzeltme iddiasındadırlar. *Ruhsalın tahmini yorumlanmasına (kişiler arası etkileşime* başvurma yerine) *özneler arası etkileşime eklemlenmesi bağlamında* tanınan öncelik konusunda ısrar etmek gerekir, çünkü ne ruhsal eyleme ne de özne kişiye indirgenebilir. Ama psikanaliz bunun için, doğruluğunu tefsir döngüsünün kuşkuculuğu içinde boğacak ve araştırmadan sadece kendi postulatlarına uyan sonuçları çıkaracak yorumsal bir rölativizme düşmez. Değişik yaklaşımların birbirleriyle karşılaştırılması, farklı kuramsal tercihlerin sergilenmesi, Freud'un pratiğiyle karşılaştırma yoluyla kuramsal aygıtın genişletilmesi, tamamen spekülatif bir anlayışa doğru gitme tehlikesine karşı güvence sağlamaya yeterli olmaktadır.

5) Psikanalitik deneyimin ötesinde olan, ama ondan çok da uzaklaşmayan, uçsuz bucaksız *kültürel yapıtlar* hazinesini de kaynaklar arasında saymak gerekir. Sanat, edebiyat, mitoloji, tarih ve tarihöncesi, dinlerin incelenmesi ve daha genel bir biçimde antropoloji, psikanalitik görüşlere zengin bir esin kaynağı sağlayabilir. Freud'un yapıtı bunun canlı kanıtıdır.

Kastrasyon sorunsalının güncelleştirilmesi Freud'un yapıtıyla ilgili olarak aşağıdaki sorulara meydan vermektedir.

1) Kastrasyon gözönüne alındığında Oidipus öncesi evrelerle Oidipus kompleksi evresi arasındaki ilişki nedir? Bu konuda, Melanie Klein ile Roiphe ve Galenson'un bakış açıları birbirini tamamlayan ve birbiriyle çelişen iki görüş olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Birincisi tamamıyla çocuk ve yetişkin psikanalizi deneyiminden kaynaklanır ve dürtülerin bilinçdışı fantezilerde dile geldiğini savunan bir yorum anlayışına dayanır. Bunları, çocuk materyelinde olduğu kadar yetişkin materyelinde de, dolaysız bir biçimde ortaya çıkarmak mümkündür. Böylece, materyel ruhsal yaşama ilişkin en eski izleri dile getiren fantezilere eşlik eder. İkinci görüş çocuk davranışının, Freudcu kurama göre titiz ve düzenli bir çalışmayla göz-

lemlenmesine dayanır. Melanie Klein'ın en derinlemesine ve en eskiyi yorumlama iddiasına (ki rakipleri bunu kabul etmez) karşılık, Roiphe ve Galenson önbilince daha yakın bir yorumla yetinmektedirler.

2) Tarihsel-genetik bakış açısı, önceki yaklaşımlar tarafından ihmal edilen örgütleyici bir şemayı varsaydığına göre, kastrasyon kompleksinin yapısal yorumu nasıl tasarlanabilir? Burada Lacan soruya cevap bulmaya girişir; ancak cevabı aşırı spekülatif olma ve kimilerine göre de ilahiyat kokan kavramlara dayanma eleştirilerine maruz kalır.

Benimsenen yaklaşım ne olursa olsun, ortak bir kaygı, erkek çocuğundaki ve kız çocuğundaki kastrasyon kompleksleri arasındaki farkları daha iyi ortaya koyma kaygısı *tüm* yaklaşımları birleştirmektedir. „

İKİNCİ BÖLÜM

MELANIE KLEIN'DA İMGESEL ARKEOLOJİ

Melanie Klein, 1932'de yayınlanan *Çocukların Psikanalizi*'nden itibaren, en erken anksiyetelerin kız ve erkek çocuklarının cinsel gelişimleri üzerindeki etkisini ayrı ayrı inceler. Daha ilk satırlarda, özgün düşüncesi, Freud'unkinden olduğu kadar yandaşlarınınkilerden, hatta ileride Freud'den ayrılacak olanlarınkinden de (K. Horney) kesin bir şekilde ayrılan yazarın yeni ve özgür tarzı insanı çarpar; gerçek bir dönüşüme tanık olunur. Materyeli bu yeni biçimde ele almanın nedeninin başlangıçtaki materyel kaynağının kendisi (çocuk psikanalizi) olması muhtemeldir. Oyundan hareket eden simgesel yorumun buradaki işlevi kuşkusuz esastır, ancak bu, Klein tarafından seçilen ve anahtarları çocukların sözleri ve oyunlarından sağlanan, dolayısıyla da işleyiş kurallarının uygulanmasından başka bir şeye gerek bırakmayan yorum şifresinden daha önemli değildir. Tabii Klein'a anladıklarını işitmeyi seçtiren de özel bir dinleyiş tarzıdır.

Günümüz Kleincılığı çok sayıda taraftara sahiptir ve yukarıdaki açıklamalardan bu yana kuşkusuz değişikliğe uğramıştır. Olayları anlayış tarzı konusunda ihtiyat kayıtları konulabilirse de, günümüzde İngiltere ve özellikle de Güney Amerika'da en çok izlenen psikanalitik eğilim olmasını sağlayan başarısını açıklamak gerekir.

Freud'un tersine, cinsel gelişimi her iki cinste ayrı ayrı incelemeyi hedefleyen Melanie Klein'ın işe kız çocuğundan başlaması ve daha sonra erkek çocuğuna dönmesi dikkati çekmektedir. Bu iki yazardan her birinin, kendi cinsiyetinin etkisinde kalarak önce en iyi bildiğinden başlayıp sonra bilmediğine doğru yöneldiği söylenebilir mi?

I. Kız Çocuğunun Cinsel Gelişimi

M. Klein'ın anlayışı şaşırtıcıdır, kolay kolay kavramlmaz ve sarih değildir. Bununla birlikte ardıllarının onun adına sergilediklerinden daha zengindir. Hareket noktası, oral açlıkla, babanın anne tarafından ele geçirilmiş, yani aslında onun tarafından içe atılmış olan penisine yönelik genitel dürtüler arasındaki bağlaşma noktasıdır. Alışıldık üzere söylenenin tam tersine M. Klein babanın penisine büyük bir önem verir, ancak penisle meme arasında bir eşdeğerlik kurar görünür. Aslında bu penis ona göre, erkek takısı olma değerinden çok, oral doyum sağlayabilecek bir nesne değerine sahiptir. Buna göre kadın Oidipus'u, kastrasyon kompleksiyle penis eksikliği aracılığıyla değil, doğrudan doğruya kadınca -bu durumda memeye anıştırma yoluyla oral- bir tarzda ilişkilidir. O halde babanın penisinin Melanie Klein'da hiçbir zaman kendinde bir varoluşu olamayacağını ve hep annenin (iç) bedeni bağlamında ele alınacağını da ekleyelim. Kleinci kuramın bütününün, iyi/kötü ayırımına dayanan birincil yargıya boyun eğdiğini söylersek çok ileri gitmiş olmayız. Bu, meme için olduğu gibi penis için de geçerlidir. Oral sadizm çok güçlüyse annenin içinde tuttuğu penis tiksinilen, imrenilen ve tahrip edilmek istenen bir nesne olacaktır. Kız çocuğunda içe atım eğilimleri ağır bastığından, babanın penisi perseküsyon tarzında yaşanabilir. Buna karşılık, penisten mahrum olma duygusu, iyi penisin yokluğu, dolayısıyla da anneyi onarma olanaksızlığı nedeniyle depresif affektlere yolaçabilir. Ambivalansın ön planda olmasının yanı sıra, sadist ve kadiri mutlak olarak algılanan anne babaya yansıtılan tahripkarlık belirgin bir biçimde ağır basar, bu da karşılık olarak misilleme fantezilerine yolaçar. Bu noktadan itibaren, bazen anneden, bazen çocuktan gelen sonsuz bir karşılıklı saldırı, misilleme ve yoketme döngüsü işlemeye başlar. Melanie Klein sık sık, Jones'un, her tür dürtüsel doyumu ortadan kaldıran ve etki alanı kastrasyonun çok ötesine uzanan, kız çocuğuna özgün yokoluş kaygılarına ilişkin afanisis tezine başvurur. Zaten genel bir anlamda cinsel eylem Klein ta-

rafından, nesnelerin veya Ego'nun tahrip edilmesinden duyulan korku ve anksiyeteye karşı gerçeklik içinde güvence arayışı olarak yorumlanır.

Kadın mazoşizminin de, kadının kendindeki tehlikeli nesnelerini tahrip edebilme yeteneği için istenen kötü ve sadist bir baba penisini beden içine alma zorunluluğundan doğduğu varsayılır. Görüldüğü gibi dış her zaman içsel bir duruma karşı koruma sağlamak üzere devreye girmektedir. Paradoksal olarak, içsel nesnelere verilen ağırlığın bu denli hakim olduğu bir durumda Melanie Klein oldukça özel bir rolde, tehdit altındaki içsel nesnelere yardım ya da savunma sunma rolünde tasarladığı dışsal nesnelere başvurmaktan geri kalmaz.

Böylece erkek çocuğuyla kız çocuğu arasındaki cinsel farklılıkları son derece gerçekçi bir şekilde, erkek çocuğunun penisinin bedeninin dışında yeralmasından doğan cinsiyetinden emin olma yeteneğini vurgulayarak açıklayacaktır. Buradaki sınırlı anlamıyla gerçeği sınamanın da Klein düşüncesinde önemli bir rolü vardır. Bununla birlikte sözkonusu olan hiçbir zaman hazzın koşulu olarak gerçeklik değil, ama daha çok içsel yıkımın yolaçtığı zararların sınırlanması konusunda içi rahat olma imkanı olarak gerçekliktir. Bu bakımdan idrar ve dışkı gibi çıkartı maddeleri yaygın yıkıcı güce sahiptirler. Melanie Klein'a göre çocuk, süt, idrar ve dışkı arasında ayırım yapmadığından değişik erojen bölgelerin ürünleri arasında karşılıklı iletişimden sözedilebilir. Bunlar arasında, kadiri mutlaklık katsayısıyla donanan en güçlü yıkıcı potansiyel çıkartılara düşer. Kız çocuğundaki hakim içsel ilişkiler (anne ve çocuğun bedenlerinin içleri kadının gizli dünyasının bekçileridir) önemli miktarda yıkıcılık içerir, çünkü penis gibi bir cinsel organın yokluğu bedensel bütünlükten emin olunmasına olanak vermez. Bu noktada Melanie Klein'ın Freud'e hayli yakın olduğu görülmektedir; her ne kadar kastrasyon kavramının Klein'ın düşüncesinde yeri yok ise de, penise imrenme kabul edilmektedir. Ancak kendisinin de açık bir şekilde gösterdiği gibi, erkek cinsel organı karşısındaki tutum, anne memesinin ilk aylarda oynadığı rolün izlerini taşır.

Kız çocuğunda içsel ağır basar; böylece vajinanın rolü Melanie Klein tarafından çok erken bir dönemde tanınmıştır. Klitorisin işleviyse ikincildir ve anne baba cinsel birleşmesinin sadist yorumunda tehlikeli içsel saldırılara en çok maruz kalan organ olan vajinanın geri plana itilmesinin sonucudur. Bunun nedeniyse vajinanın içsel olma özelliğidir, çünkü Melanie Klein için içsel her zaman, yıkıcı dürtülerin acımasız savaşının verildiği alan, en yokedici anksiyetelerin toplandığı yer anlamını taşır. O halde Melanie Klein egemen klitoris etkinliğini, dolayısıyla da klitorisin simgesel penis değerini reddetmez, sadece bu durumu ikincil olarak görür. Demek ki kadın kastrasyon kompleksinin varlığını tanımaya tamamen hazırdır. Nesne değişiminin rolünü kabul eder, ancak penise ikili bir rol verir; penis kah eksiksiz bir oral doyumu imleyen organ, kah annenin bedeni tarafından doyurulan organdır. Görüldüğü gibi Melanie Klein gerçekçi eleştirilere kulak asmayıp kısmi nesneden tam nesneye geçmektedir. Ayrıca buna, içe atımlardan doğan özdeşleşmelerin rolünü de eklemek gerekir. Bu özdeşleşmeler de tüm Kleinci düşüncenin düzenleyici çiftinin, her nesnenin veya her maddenin hem yıkıcı hem de onarıcı bir roloynayabileceğini gösteren iyi ve kötü (meme, süt, dışkı, idrar, penis, v.b.) çiftinin etkisi altındadırlar. Her tür kötülüğü yapan araçlar, duruma göre yaptıkları kötülüğün onarımına da yaramak zorundadırlar.

Kız çocuğunda fallik evre (ve onun bağlılaşığı penise imrenme) sorunu diğer kadın analistler (tümü değil) gibi Melanie Klein tarafından da babaya ve onun penisine özdeşleşmeyle ilgili olarak yorumlanır; ikincil ve savunucu niteliktedir. İlk başta, ağız, anüs ve vajinanın birbirine karıştığı bir evrede, anneyle özdeşleşme vardır. İşte bu gibi düşünceler nedeniyle, ister vajina ister penis olsun, Melanie Klein cinsel organlardan sözettiğinde, bu şekilde belirtilen organların mı sözkonusu olduğunu, yoksa bunların, kendilerine tekabül eden başka genital öncesi nesne veya bölgelerin eşdeğerleri mi olduklarını anlamak mümkün değildir. Aynı şekilde cinsel eylem de gerçek anlamda değil, sadist, yıkıcı ya da onarıcı yan anlamları

bağlamında ele alınır. Cinsel iktidar dilsiz ya da meçhuldur. Gerçek anlamda kastrasyonunsa çok daha toptan ve farklılaşmamış bir yıkım içinde boğulmuş olduğunu daha önce gördük.

Melanie Klein hep iç dünyaya ayrıcalıklı bir yer vermekle eleştirilmek istenmiştir. Oysa o dış etkenlerle de ilgilenir, betimlemelerinde nesnenin gerçek özellikleri de boy gösterebilir. Aynı şekilde, fantezilere daha az bulaşmış ve daha çok gerçeklik içinde yeralmış olmaları nedeniyle, imgesel yaşamın aşırı etkilerini düzeltebilecek, anne baba dışındaki yardımcı kişilerin önemini vurgular.

Sıklıkla önemi azımsanan bir başka nokta da, yine gerçekliği devreye sokan menstrüasyon kanamalarının anlamıdır. Burada kastrasyonun varlığı pek az tartışma götürür. Ancak Melanie Klein'a göre eski anksiyetelerinin canlandırılması tabloya hakim olan öğedir; böylece bir kez daha kan diğer bedensel maddelerden, özellikle de çıkartılardan ayırt edilmemiş olur. Buna karşılık anne ya da babadan gelen bir saldırı olarak yorumlanabilir; her iki durumda da çocuğun işlediği suçlara misilleme sözkonusudur. Bu suçlar annenin karnından babanın penisinin ve çocuklarının çalınmasını kapsar ve babanın olduğu kadar, annenin de çocuğu sakatlayan misillemelerine yolaçar. Böylece sadist bir döngü yerleşir: anne babanın sadist cinsel birleşmesi, kız çocuğunun bu sadist birleşmeyi tahrip etmesi, anne babanın kız çocuğunu hedef alan intikamcı sadizmi, v.b. Bununla birlikte Melanie Klein, klitorisin kastre edilmiş penisten geriye kalan sekel olarak tasarlanmasını benimser görünür. Bu, görüşlerinde kastrasyonun adını açıkça andığı nadir noktalardan biridir. Yine aynı şekilde, menstrüasyon nedeniyle ergenliğin kız çocuğunda çok daha fazla miktarda arkaik anksiyeteyi canlandırdığını kabul eder. Ama bunun yanında kız çocuğu potansiyel bir annedir. Çocuğun simgesel ikameleri, Freud'de olduğu gibi, Melanie Klein'da da penis ya da dışkıdır; ancak bunun tersi de doğrudur, yani penis de çocuğun yerini tutar. Babanın penisinin içe atılması aynı zamanda baba kaynaklı Süperegonun oluşumunun da çekirdeğidir. Çocuk arzusu Klein'a göre kadınlık arzuların-

dan doğan anksiyete ve suçluluğu yatıştırmaya yarar. Çocuk-dışkı eşdeğerliği, kötü dışkı fantezisiyle, karnında bir hilkat garibesi taşıma endişesini birbirine bağlar. Dışkı için geçerli olan, iyi ya da kötü olarak yaşanmasına göre, içe atılmış penis için de geçerlidir. Kadın sadizmini kötü penis karşısında duyulan endişe ve onu yoketme arzusu canlandırır. Tersi durumdaysa, bedeninin içinin bütünlüğü ve iyiliği konusunda kız çocuğunun içi rahattır. Burada tekrar, iyi olarak yaşanan şeyin onarıcı özelliğiyle karşılaşılmaktadır.

Genelde kadın cinsel organının anatomisi oral fiksasyonların rolünü (alıcılık konusundaki ağız-vajina benzerliği) ve içe atımların önemini pekiştirmektedir. Fallik durum babanın penisinin içe atılmasının sonucudur, ancak etkileri erkek çocuğundakinden daha yaygındır. Freud'un görüşünün tersine, Melanie Klein görünürde olmayan cinsel organın bütünlüğünü teyid etme imkansızlığı nedeniyle, kız çocuğunda daha acımasız bir Süperego bulunduğunu düşünür. İçe atıma, dışkıya atfedilen kadiri mutlakiyete bağlı olan ve saklı nesneler üzerinde gizli bir denetim gerektiren yansıtma eklenir. Ayrıca kız çocuğunun bedeninin içine saldıran imgesel annenin gözetiminden de kurtulmak gerekmektedir. İçsele verilen bu önem, bilinçdışının kadındaki egemen rolünü açıklamaktadır. Buna karşılık erkek daha çok dış gerçekliğe yöneliktir. Aynı şekilde, kadının Süperegosu erkeğinkinden daha güçlü, erkeğin Egosuysa kadınınkinden daha tutarlıdır.

Melanie Klein'ın görüşünü sergilediği makale, Freud'un kadın cinselliğine ilişkin 1931 tarihli makalesinden daha önce yayınlanmıştır. Sonradan eklediği bir notta Freud'un görüşüyle kendisininki arasındaki ayrılığı aydınlığa kavuşturur; onu, Süperegonun ve suçluluğun, kız çocuğunun anneyle olan Oidipus öncesi ilişkisindeki rolünü görmemezlikten gelmekle eleştirir. Gerçekten de Freud'e göre sadece Oidipus sonrası Süperego vardır (ancak Süperego öncesi, dolayısıyla da Oidipus öncesi bir suçluluk olabilir).

Melanie Klein'a göre kız çocuğu erkeksi eğilimlerinden çok, anneden ve onun saldırılarından korkusu nede-

niyle kendi kadınsı tutumuna karşı koyar. Kısacası, Oidipus öncesi bağlanmada Freud sevgiden başka bir şey görmezken, Melanie Klein için nefret daha bu dönemde bile mevcuttur. Başka bir deyişle, Freud için Oidipus öncesi olan, Melanie Klein için erken bir Oidipus'un ifadesidir. Bu iki yazar arasındaki farklılıkları vurgulamaya gerek yoktur. Psikanalitik kuram Melanie Klein ile yeni bir bölüm kazanarak zenginleşmemekte, arada bir devamlılık görmek isteyenlerin kanaatine rağmen, tamamen değişmesine neden olan bir dönüşüme uğramaktadır. Onu izleyen ve görüşlerini sahiplenen başka yazarlar da düşüncelerini zenginleştirmişlerdir. Bunlar arasında, ayrıcalıklı konumundan dolayı Freud ile Klein arasında aracı rolü oynayan ve kadın cinselliği konusundaki bilgilerimizin zenginleşmesine kişisel olarak katkıda bulunan Jones ve karikatüral kadınlığa ilişkin, ününü hâlâ koruyan çalışmada yalancı kadınlığın belirtilerini zekice betimlemeyi başaran Joan Rivière sayılabilir.

II. Erkek Çocuğunun Cinsel Gelişimi

M. Klein'ın en özgün yönlerinden biri, babanın penisinin emilmesine ilişkin oral fiksasyonla karakterize olan, her iki cinste bulunan kadınsı bir başlangıç evresini öne sürmesidir. Bu, babanın anne tarafından içe alınmış olan penisinin anne memesinin yerine geçirilmesinin sonucudur. Çocuk bu penisi ele geçirmek ister ve bu vesileyle anneyi yaralar. Demek ki daha başlangıçta bu penise sahip olma ve ondan yararlanma konusunda anneyle çocuk arasında rekabet vardır -ki bu da misillemeye uğrama kaygısına yolaçar. Annenin bedeninin içi tüm deliklerinden sadist saldırılara hedef olur. Arzulanan penisten de nefret edilir, çünkü ele geçirilememektedir. Babanın penisine yönelik bu saldırılar kız çocuğundakinden daha yoğundur- her ne kadar annenin bedeni erkek çocuğunun saldırılarının ilk hedefiyse de, çok kısa sürede, babanın içe alınmış penisi ayrıcalıklı hedef haline gelir.

Cinsel ilişki halinde birleşmiş ve kendisine karşı blok oluşturan anne baba fantezisi, erkek çocuğunun penisini

tehlikeye sokar ve kadının içine girdiğinde, babanın annenin vajinası içinde bulunan penisi tarafından kastre edilebileceği endişelerine yolaçar. Melanie Klein'ın da gayet iyi özetlediği gibi, tehlike ya annenin çekincelerle dolu bedeninin içinden ya da çocuğun benzer çekinceler saklayan kendi içinden gelir. Demek ki tehlike, Ego'da da olduğu gibi, her zaman nesnenin *içlerinden* gelir. Erkek çocuğunda tehlike daha seçici olarak, fallik kadiri mutlakiyetle yüklenen penise yöneliktir (oysa kız çocuğunda çıkartı maddelerinin kadiri mutlakiyeti hakimdir). Erkek çocuğunun cinsel organının bedeninin dışında yeralması, *kendi* içine yönelik tehlikeden daha az korkmasına neden olur, ya da başka bir deyişle, tehlikenin imgesel olduğu konusunda içini rahatlatmak için erkek çocuğunun daha çok nedeni vardır. Kız çocuğundan farklı olarak, erkek çocuğunun hedefi cinsel birleşme yoluyla anneye sahip olma olarak kalır. İçselleştirilmiş iyi anne yavaş yavaş dışarıya doğru yönelmeye yardım edecektir. Sadist kadiri mutlakiyetin fallusta yoğunlaşması erkek cinsiyetinin üstlenilmesi için zorunlu olduğu gibi, babayla karşı karşıya gelmeye de olanak verir. Girme organı olan penis algılanabilir olmakla kalmayıp, araştırıcı ve keşfedici özellikleri bağlamında göz ve kulakla bir tutulup algılayıcı hale gelir.

Melanie Klein "penisli kadın" fantezisini babanın, kadının içinde bulunan penisinin ifadesi olarak görür ve bunu, en ilkel anksiyetelere yüklenmesi gereken kadın penisiyle donanmış fallik anne fantezisinden ayrı tutar. Melanie Klein anne tarafından içe alınmış penis*lerin* tehlikelerinden ve anne ile baba arasındaki cinsel ilişkilerden pek anlaşılır olmayan bir biçimde sözeder. Acaba çocuklarla penis arasında bir kısa devre mi sözkonusudur?

Gelişimin sonraki evreleri anneyle babanın birbirinden daha iyi ayırdedilmesine olanak verir; anne en önemli libido nesnesi, baba da nefret nesnesi haline gelir. Anca eski anksiyete ve arzular kaybolmaz, çocuğun penisi, annenin vajinası içindeki baba penisini yoketmeyi hedeflemeye devam eder. Melanie Klein erkek cinsel ilişkisinin özünde bulunan saldırganlığı bu şekilde açıklamaktadır. Bu saldırganlık şiddetini yitirdiğinde onarım eğilimleri-

nin ortaya çıktığı görülür. Demek ki Melanie Klein'a göre cinsel haz tek başına genital ilişkiyi karakterize edemez. Genital öncesi yıkıcılığın yolaçtığı zararların, erkeğin penisinin "iyileştirici ve arındırıcı" erdemleriyle onarımının da bu ilişkiye eşlik etmesi gerekir.

Babayla olan çatışmanın özdeşleşme içinde çözülmesi, anksiyeteye dayanma gücüne ve babanın penisine ve kişiliğine yüklenen yıkıcı duyguların değişmesine bağlıdır. Bununla birlikte heteroseksüelliğe ancak ilkel kadınsı evre aşıldıktan sonra ulaşılacaktır. Bu aşma, kadın cinsine karşı duyulan düşmanlığın da üstesinden gelinmesini sağlayacaktır: sözkonusu düşmanlıksa aslında bir tür aşağılık, korku ve nefret duygusundan kaynaklanır. Ayrıca erkek çocuğunda, kadındaki penise imrenmeye tekabül eden bir oluşum mevcuttur: kadınlığa imrenme. Bu durumda erkeğin, kadınlara duyduğu arzu onlara reva gördüğü saldırganlığa misillemeden duyduğu korkuyla engellendiğinde, bir çıkmazla karşı karşıya kaldığı tahmin edilebilir. Buna karşılık erkeğin bu kadınsı ilkel evreyi özümlemesi, kadınların babanın penisini içe atma ihtiyaçlarını anlamasına yardımcı olacaktır. Bu açıdan erkek ilkel anneyle özdeşleşmesi sonucunda çocuğu durumuna gelen karısına annelik de yapabilir.

Kastrasyon anksiyetesine gelince: tahmin edildiği gibi bu Melanie Klein için, gerçek nesnesi beden, daha doğrusu bedenin içi olan bir anksiyetenin son derece kısmi bir görünümünden ibarettir. Buna karşılık, ilkel anksiyetelerin büyüsünü bozmak üzere gururlu bir yatırıma konu olan penis, anksiyeteyi dışa kaydırması nedeniyle çok daha özgül bir roloynar. Daha önce de söylediğimiz gibi penis kadiri mutlakiyet aracıdır, önce yıkıcı sonra onarıcıdır, gerçekle kurulan ilişkide aracı rolü oynar ve simgesel açıdan Ego'ya benzer. Penis, Ego ve bilinci, buna karşılık içsel olan her şey bilinçdışını ve tabii ki kadın cinsini temsil eder.

Melanie Klein bazı cinsel gelişim bozuklukları üzerinde dururken, oral sadizmin oral emme dürtüleriyle aynı şiddette olduğu durumlarda, anne memesine kindar fiksasyonlardan sözeder. Anneye duyulan bu düşmanlık,

hemen ardından memenin yerini alan nesneye, yani nefret edilen memenin terk edilmesinden sonra devreye giren, babanın anne tarafından içe atılmış penisine yayılır. Melanie Klein burada, sorunu pek fazla aydınlatmadan tekrar, son derece yıkıcı nesneler olarak kadiri mutlak *penisler* ve çıkartılar düşüncesine geri döner; bunlar fallik anneye ait takılardır ve onu penisli kadından farklı kılarlar.

Cinsel ilişki içinde birleşmiş anne baba fantezisi de aynı derecede güçlüdür; bunlar saldırılara hedef oldukları gibi iyi bir anne imgesinin gelişmesini de önlerler. Annenin içsel bedenin maruz kaldığı ve çocuğun içine de yayılan yoğun ve yaygın yıkıcılık nedeniyle anksiyete daha da şiddetlenir. Daha fazla açıklama yapılmadan, bu etkenlerin ruh sağlığının bozulmasına neden olduğu belirtilerse de, Melanie Klein büyük ihtimalle bundan homoseksüelliği kastetmektedir. Bu tür nesne seçiminde, eşin bedeninde bir penis bulunması kadın bedeninin içiyle karşı karşıya kalma endişesini ortadan kaldırmaktadır. Klein'ın iç, bilinçdışı ve kadınlık arasında kurduğu ilişkiler gözönüne alındığında bu, aynı zamanda bilinçdışını inkar etmenin de bir yolu olarak görünür.

Melanie Klein (anne babaya yönelik bir cinsel etkinlikte) kardeş kompleksinin önemine değinir ve burada, paranoyada görülen bir mekanizmaya başvurur. Buna göre, paranoid çizgilerin varlıklarını sürdürmelerine rağmen heteroseksüelliğe geçilmesi durumunda, babanın penisini yoketmek için anneyle işbirliği yapılır. Tüm olgularda, kadirimutlakiyet ve megalomani fantezilerinin oynadığı rolü vurgulamak gerekir. Melanie Klein'ın ilgisinin paranoyaya ve bunun homoseksüellikle olan bağlarına yöneldiği gayet açıktır. Burada homoseksüel nesnenin olanaklı kıldığı, anneden ya da kadından uzaklaşmanın rolünü de gözden kaçırmamak gerekir. Ayrıca bunlara, babayı kastre etme ya da penisine sahip çıkma arzusu da eklenmelidir.

Melanie Klein erkek ve kız çocuklarının cinsellikleri ne ilişkin görüşlerini erken bir dönemde, 1932'de sergilemişti ve ileride öğrencilerinin düşüncesinde çok önemli

bir roloynayacak olan şizoparanoid ve depresif durumları henüz keşfetmemişti. Bu durum, sözkonusu dönemde bu iki temel grubun tanımlanmasını sağlayacak yapıya sahip olmayan yoğun ve karmaşık düşüncesinin, hem zengin bir imgelemle dolu olması, hem de çoğunlukla çelişkili açıklamalar içermesi özelliklerini aydınlatır. Bunun yanında düşüncesindeki özgürlüğü ve yaratıcılığı da belirtmek gerekir. Ne var ki ruhsal yaşamın bu tarz yorumlanışı, çok sayıda taraftar toplamışsa da, önemli kuşkular uyandırmaya devam etmektedir. Bunun yanında Freud'un yorumlama tarzı daha berrak görünmektedir. Bu görüş açısına yöneltilen itirazların dökümünü yapmak, bu çalışmanın sınırlarını aşarsa da, bir paradoksa değinmek gerekir. Her iki cinste bulunan ilkel kadınsı evrenin ve genital öncesi fiksasyonların köklerinin önemini vurgulamaktan bir an bile geri kalmaksızın, fallik evrenin çizgilerinin açıklanmasında hep daha ileriye gitmesine karşılık, Melanie Klein'in, erkek çocuğunun cinselliğini betimleyişi kız çocuğununkini betimleyişinden kanımca daha inandırıcı, en azından daha anlaşılırdır. Görülmektedir ki ne erkekmerkeziyetçilik ne de kuramcının cinsiyeti, kız çocuğunun, kadının ve annenin cinselliği konusunda sürüp giden muammayı açıklamaya yeterli olmamaktadır.

Winnicott'a Değini: Saf Kadın Öğesi- Melanie Klein'ın düşüncelerinin sergilenmesi, dürtülerden özellikle de yıkıcı dürtülerden hareket eden bir görüş açısında, fallik evreden önceki evrelerin ne kadar önemli bir role sahip olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan Melanie Klein Freud ile belirli bir süreklilik çerçevesinde yeralır. Şimdi başka bir özgün görüşe, Winnicott'un görüşüne değineceğiz. Bu yazarın yapıtı, özellikle Melanie Klein'in düşünceleriyle kendisininkiler arasına çekmeyi amaçladığı sınır gözönüne alınmadan anlaşılamaz. Burada verdiğimiz örnekte Freud'e göre de bir sınır mevcuttur, ancak bu, ruhsal cinsel gelişimin ilk anlarının anne-çocuk ilişkilerinin analizinden hareket edilerek aydınlatılmasını da hedefler. Bu konuya kısaca değinmekle yetineceğiz.

Winnicott son derece özgün bir kadınlık anlayışının yaratıcısıdır; önce, klasik biseksüellik tezinden hareket

ederek her cinste bir erkek, bir de kadın öğenin varlığını saptar. Her cinsteki karşı cins öğesi bir ayrılmaya (ya da bölünmeye) maruz kalabilir. Psikanalitik kuramın mal varlığından olan bu düşüncelere Winnicott temel bir ayırım ekler: saf durumdaki erkek ve kadın öğeleri arasındaki ayırım.

Saf durumdaki erkek öğe özünde dürtüseldir (Freud'e göre de libido özünde hep erildir); etkin ve edilgen iki görünümü vardır ve bebeğin diğer erojen bölgelerle olduğu gibi, memeyle olan ilişkisini de ilgilendirir. Burada kadın durumunun, erkekliğin (etkin) tersine dönmesinin (edilgin) sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun yanında bir de saf durumda kadın öğe vardır, bu da memeye bağlıdır, ama bambaşka bir biçimde. Bu ilişki olmak (ya da özdeşleşme) tarzındadır; *bebek meme (ya da anne) olur, bu durumda nesne öznedir.* Winnicott'a göre bunun dürtüyle hiçbir ilişkisi yoktur. Sözkonusu nesne, öznel nesne, Ego-olmayan statüsünü kazanmasından önceki haliyle nesnedir. İşte bu, bir kimliğe sahip olma bilincinin kökeninde yatan self duygusunun temelidir. Aslında Winnicott bu edinimi -ne birleşme (biriyle bir olma) ne de ayrılma bilinci taşıyan- *olmak* duygusuna dayandırmaktadır; bebek ve nesne *birdirler*. Gerçekte betimlenen, içe atıcı ve yansıtıcı özdeşleşmelerin hareket noktasını oluşturacak olan bir bağdır. Buna göre saf kadın öğesi olmak ilişkisinin kaynağıdır. Daha basit bir ifadeyle bu demektir ki, hangi cinsten olursa olsun, çocuğun varlığıyla bir olan annedir. Kısacası, tüm yaratıcılığın kaynağı olan anneyle, cinsiyetsiz -çünkü sahip olma sorunsalına henüz ulaşılmamıştır ve sadece olmak sorunsalı sözkonusudur- çocuk vardır. Winnicott, saf kadın öğesinin, sanki kadının bu özelliğe erkekten daha fazla sahip oluşu doğalmışcasına, kadınlık olarak ifade edilmesi olgusunda birçok yanlış anlaşılmalar olduğunu düşünür, çünkü bu öğeler dişide olduğu gibi erilde de mevcuttur.

Erkek öğedense ancak ayrılık işin içine girdiğinde sözedilebilecektir. Kadın öğesi *olur (is)*, erkek öğesi *yapar* (does). Kadın öğesi anne bakımının kalitesine, yani çocuğa, memenin çocuk olduğunu hissettirebilecek yeterince

iyi anneye bağlıdır. Tekrar edelim, Winnicott'a göre bunun dürtülerle hiçbir ilgisi yoktur. Konuyu Winnicottcu bir aforizmayla bağlayalım: *After being-doing and being done. But first being*; "olmaktan sonra yapmak ve yapılmak. Ama önce olmak".

Gerçek anlamda kastrasyonun Melanie Klein'da olduğu kadar Winnicott'da da ikinci dereceden bir roloynadığı dikkati çekmektedir; Freud'unkilerden çok farklı bakış açılarından ele alınmaları nedeniyle artık kastrasyonun öncüleri olarak bile adlandırılamayacak olan fallik öncesi evrelerin hakimiyeti altına girmiştir. Melanie Klein'ın (Freud'unkinden farklı bir anlamdaki) "içgüdüsel" görüşüyle, nitelendirilmesi zor ve anne tarafından canlılık şırınga edilmesi olarak tanımlanabilecek bir dönemi dürtüsel yaşamın önüne geçiren Winnicott'un "saflaştırılmış" görüşü arasındaki karşıtlık özellikle dikkati çekmektedir. Bu döneme, yansıtılmış bir narsisizm niteliği yüklenebilir mi?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN GENİTAL EVRE VE FALLİK EVRE: ROİPHE VE GALENSON'UN GÖZLEMLERİ

Freud'un metapsikolojisi, topik, dinamik ve ekonomik olmak üzere üç bakış açısı içerir. Amerikan psikanalizi buna iki tane daha eklemiştir: uyumsal ve genetik bakış açıları. Zaten bunların biri diğerinden gelir; "normal" bir genetik gelişim doyurucu ve başarılı bir uyumdan ayrılmaz. Ama Atlantik ötesinden gelen bu yeniliklerin daha kendilerini kabul ettirmelerinden de önce, psikanaliz yaşamın ilk yıllarındaki travmatik etkenlerin araştırılmasında önemli bir ilerleme kaydetmişti.

Bununla, Rank'ın doğum travmasına ve kastrasyon anksiyetesinin en eski öncülü ve her tür anksiyetenin prototipi olarak, ona eşlik eden anksiyeteye ilişkin kitabının neden olduğu tartışmaları kastediyorum. Rank'ın düşünceleri ne kadar ilgi çekici olursa olsun, üzerinde fazla durmayıp okuru yapıtın kendisine[40] veya Laplanche'ın konuya ayırdığı ayrıntılı tartışmaya[41] göndermekle yetineceğiz. Bununla birlikte, 1924'den itibaren, önemli gelişmelere tanık olacak olan yeni bir yolaçılıyordu. Freud'un filogenetik, Darwinci veya Lamarckcı eğilimlerinin karşısına, umutlarını çocuk gelişiminin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine bağlayan ontogenez taraftarları çıkacaktı. Freud'un, temel öğesi ilkel kabile efsanesi olan romanlaştırılmış filogenezinin, psikanalizin babasının yalnızca "erkek merkezciliği"ne değil, "baba merkezciliği"ne dayandığı varsayıldığına göre, Rank'ın öncülüğünü yaptığı ontogenetik akım alternatif yorumlar önerecekti. Bu yönelimin başlangıçtaki varoluş nedeninin, analitik tekniğin

(40) *Le Traumatisme de la Naissance*, (Doğum Travması), Paris, Payot, 1968

(41) *Problématiques V: Castrations et Symbolisations*, (Sorunsallar V: Kastrasyon ve Simgeleştirmeler), PUF, 1980, s. 119

sorunlarını çizmek olduğunu belirtmekle işe başlayalım. Daha o dönemlerde, gelişimin ilk evrelerinin daha iyi tanınması yoluyla analizin bazı başarısızlıklarına çare aranıyordu. Bu yol daha sonralarda, psikanalitik kuramın, sistemli gözlemle geçerlilik testine tabi tutulması yöntemine dönüşmüştür.

I. Gelişimin İtici Gücü Olarak Çocuk Cinselliği

Psikanalistlerin, varlığı önce reddedilen sonra da toptan bir gelişim anlayışının diğer görünümleri arasında eriyip gitmiş bir şekilde kabul edilen çocuk cinselliğinin önemini abartıp abartmadıkları sorusu haklı olarak sorulabilir. Tabii ki bunlar arasında, Piaget'nin yapıtının kendini kabul ettirdiği zeka gelişimine ilişkin görünümlerle, daha geniş anlamda, günümüzde çok değer verilen kognitif görünümler yeralmaktadır. Bunların yanında, davranışçılığa dayanan ve biyolojik verilerle desteklenen başka görüş açılarına da başvurulmaktadır. Psikanalistler toptan bir gelişim anlayışına rağbet etmiyorlarsa bunun nedeni, özgünlüklerini koruma savunmasına sığınmaları değildir, çünkü değişik görüş açılarını yan yana koyarak böyle bir yaklaşımı benimsemek gelişimin itici gücünü gözönüne almayı ihmal etme hatasına düşmek olacaktır. Bu açıdan bakıldığında sözkonusu işlev en çok çocuk cinselliğine uygun düşmektedir, çünkü hem türe özgü olgunlaşmayla ilgilidir, hem de, kendi deviniminden olduğu kadar gelişimin ilişkisel yönünden ve bunun ileride içselleştirilecek dış nesnelerden aldığı uyarıdan da kaynaklanan bir ilerlemeyi izler.

İlişki gelişimin hem matrisi, hem de motrisi olarak ele alınıyorsa bunun nedeni kuşkusuz, çocuğun uzun süren bağımlılığıdır; ilkel nesnelerin sevgisine duyulan ihtiyacın ve bunların haz verme işlevinin bu bağımlılıkta oynadıkları rolü de hesaba katmak gerekir; bu nesneler haz vermekten başka, sevgi, güvenlik, korunma ve eğitimle aktarılan kültürel normlar çerçevesinde bağımsızlığa ulaşma ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu nesnelerin işlevinin, insanoğluna yolu üzerinde Yasa ile karşılaşan arzu varlı-

ğı olarak gelişme imkanı vermek olduğu söylenerek bu değişik görünümler yüceleştirilebilir.

II. Cinsel Kimliğin Doğuşu

M. Mahler'in ayrılma-bireyleşme'ye ilişkin çalışmalarının ardından, H. Roiphe ve E.Galenson libido gelişiminin değişik evreleri, self-nesne ayırımı ve Ego gelişiminin diğer görünümleri arasındaki bağıntıları ortaya koymayı denerler. Buna göre çocuk 15 ile 24'üncü aylar arasında, cinsiyetine ilişkin net bir bilgiye sahiptir -böylece daha önce A. Freud tarafından ortaya atılan ancak kurumda yaşayan çocukların gözlemlenmesinden çıkan düşünceleri doğrularlar. Ayrıca (kastrasyon anksiyetesi terimini Oidipus evresi ile sınırlı tuttuklarından) *Oidipus öncesi kastrasyon reaksiyonları* adını verdikleri olayların izlendiği *erken bir genital evre*'nin olduğu sonucuna varırlar. Bu "reaksiyonlar" -gözlemlerin incelenmesinin de düşündürdüğü üzere, kanımızca anksiyeteyle birliktedirler- fallik evrede görülenlerden hayli farklıdırlar; yazarlara göre, self ile nesne farklılaşması, içselleştirme ve nesne farklılaşması, içselleştirme ve nesne tasarımının pekişmesi sürecine bağlı görünmektedirler. Sfenkter kontrolü bunu kanıtlamaktadır; iki yaşına doğru ayrılık anksiyetesiyle, doğrudan anal bölgeyle ilgili özellikler yanında, onlara eşlik eden psikolojik çizgilerle de kendini gösteren anal evre örgütlenme belirtilerinin aynı anda ortaya çıktıkları izlenir. Buna paralel olarak işeme işlevi de, merak ve oyun temelinde artan bir yatırıma konu olur; böylece, son derece doğal bir biçimde erken genital merak alanına girilir. Bu alanda, kız çocuklarının tuvalete birlikte girmek isteyerek, annelerinin idrar yapışına doğrudan bir ilgi göstermelerine karşılık, kimilerinin bu merakı göstermekten kesin bir biçimde kaçınması nedeniyle erkek çocuğunun tutumu daha farklıdır. Hazzın keşfedilmesinin karşılığı kaybın (dışkı, idrar) bilincine varılmasını getirir ve bu da anksiyete doğurur. Görünen odur ki, sfenkter kontrolü genital organların uyanışını hızlandırır ve böylelikle genital evrenin gelişini haber verir. Böyle bir kont-

rolün, içerisiyle dışarısı arasındaki ilişkileri, dışa atıcı olmaları nedeniyle genital organlarının erojenliğinin artışı yönünde etkileyeceği gayet açıktır. Bu metabolizmanın self/nesne ayırımı ilgilendirmesi, bedensel nesnelerle (idrar, dışkı), anneye bağlı nesneler arasında yakın bir karşılıklılık olduğu anlamına gelir. Bu anlamda, anneye yönelik müşfik davranışlar ve bedensel temasların eşlik edebildiği, inceden inceye düşünülmüş yöntemlerle ulaşılmaya çalışılan hazzı doğurucu otoerotik davranışlar şaşırtıcı bir zenginlik ve isabetliliğe sahiptir. Anne kaynaklı uyarının yerini daha sonra, muhtemelen fantezi kurmayı da içeren gerçek bir otoerotizm alacaktır. Fantezi etkinliği simgesel etkinlikle atbaşı gider görünmektedir. Aynen hayal kurmanın dokunma eyleminin yerini tutması gibi, araçların da uyarıcı etkenlerin yerini almaları mümkündür. Kullanılan nesneler çoğunlukla anneyle ilişkilidir. Erkek çocukların davranışının fallik gurur belirtileri göstermesine karşılık, kızlarınki daha bu dönemde bile baştan çıkarıcı bir işvelilik taşır. Kız çocukları, kendilerinde olmayan fallusun yerini tutabilecek nesneleri kullanma eğilimindedirler ki, bu da cinsel organların anatomik farklılığının bilincinde olduklarını gösterir. Oidipus öncesi kastrasyon reaksiyonları doğrudan doğruya nesne kaybı anksiyetesiyle ilgilidirler, oysa Oidipus kastrasyonunun normalde artık bununla ilişkisi kalmamıştır. Erken genital evreyle birlikte genital organlar güçlü bir narsisik yatırıma konu olurlar. Yine aynı evrede, kız çocuklarının cinsel organını gören erkek çocuklarında, kastrasyonu inkar tutumlarının izlenmesinin yanısıra, kız çocuklarında da penise imrenme belirtileri gözlemlenir: erkek çocukları karşısında rahatsızlık, saldırganlık ve bunların penisinin görülmesinin yolaçtığı narsisik yaralanmanın işareti olan depresif özellikler. Tabii tüm bunlar Oidupus dışı bir kontekstte gerçekleşir. Yazarların ön plana çıkarmak istedikleri, self ve nesne tasarımları sorunsalının bölünmezliğidir, bu bölünmezlik de, nesne kaybı karşısında büyük bir duyarlılık yanında bedensel bütünlüğe ilişkin bir kaygı doğurur. Bu anlamda cinsel organla bedenin geri kalan bölümü arasındaki bağ sorununa, çocukla annesi

arasındaki bağ sorununun karşılık düştüğü söylenebilir, ya da başka bir deyişle, cinsel organ beden için neyse çocuk için anne odur, denilebilir. Buna göre, eğer çocuk bedensel bütünlük duygusunun oluşmasını güçleştirecek zorluklarla karşılaşmışsa ya da anne-çocuk ilişkisi self ve nesne tasarımlarının yeterince istikrar kazanmasına olanak vermemişse, Oidipus öncesi kastrasyon reaksiyonları son derece şiddetli olacak ve ruhsal cinsel gelişimin devamında kalıcı izler bırakacaklardır. Buna örnek olarak, çok yoğun reaksiyonların simgesel işleyişte, gerek oyun, gerekse dil düzeyinde bir gecikmeye yolaçması gösterilebilir.

Roiphe ve Galenson, Winnicott'un geçiş nesnesiyle fetişizm arasındaki ilişkiler konusunda ilginç bir tartışma başlatırlar. Winnicott'dan önce Wulff'un, daha sonra geçiş nesnesi olarak adlandırılacak olana çok benzer bir yapıyı tanımlamış olduğu hesaba katılırsa, bu tartışmada yazarların iki ayrı görüşle karşı karşıya geldikleri görülür: bir tarafta, Wulff'un sergilediği çocuk materyelinde tartışmasız bir fetişist tutum gören Freud ve diğer tarafta, fetiş terimini nesnenin anne fallusunun hallüsinasyonu bağlamında kullanılmasına sınırlayarak, fetişle geçiş nesnesini birbirinden ayırmayı tercih eden Winnicott. Aslında sözkonusu olan sorun, simgesel işlevin bir yandan erotizasyonla, diğer yandan da yerinde bulunmayan nesneyle olan ilişkileri içindeki gelişimi sorunudur. Yazarlar, geçiş nesnesiyle, bizzat self-nesne ayırımının ve anneyle nesne ilişkisinin işareti olan Oidipus öncesi kastrasyon reaksiyonları arasında bağlantı kurarak, bu tartışmada Winnicott'un tarafında yeralırlar. Onlara göre, çok önemli bir yatırıma konu olan fetiş nesnesinin ortaya çıkışı, anneyle nesne ilişkisindeki ciddi bozuklukların sonucudur. Bununla birlikte, geçiş nesnesinin bulunmayışının Winnicott'a göre ruh sağlığı belirtisi anlamı taşımaktan uzak olduğunu da belirtelim. Ruhsal olguların değerlendirilmesinde nitelik-nicelik ilişkilerinin ne denli önemli olduğu burada görülmektedir.

Erken genital evre, cinsel organların psikolojik olarak bilincine varıldığı normal bir evredir. Kısacası sözko-

nusu olan ruhsal cinselliktir ve bu, ruhsal işleyişin tüm diğer alanlarına yayılacak bir merak ve etkinlik doğurur. Roiphe ve Galeson'a göre, *erken genital evrenin başlangıcından itibaren, çocuğun yaşadığı tüm önemli deneyimlerin cinsel bir boyutu vardır.*

Roiphe ve Galenson'un çalışmaları doğrudan doğruya M. Mahler'inkilerden türemiştir, ancak özgünlükleri libido gelişiminin incelenmesine bağlanmalarından gelmektedir. Yazarların amacı libido gelişiminin dönüşümlerini, anneyle nesne ilişkisi, özne-nesne ayırımı, iç ve dış arasındaki ilişkiler v.b. gibi başka görünümlere bağlamaktır. Metodoloji, temelinde davranışın gözlenmesine -sözkonusu yaşta başka türlüsü mümkün değildir- rağmen, *her şeyden önce* bir yorum meselesidir, çünkü, verilerin nesnelleştirilmesi kendi kendine olmaz, gözlemcinin ne anladığına ve gözlediğini nasıl deşifre ettiğine bağlıdır. Bu bakımdan, Roiphe ve Galenson'un aslında, Freud'un görüş açısını paylaşmak şöyle dursun, onu tam tersine çevirdikleri, yani Ego gelişimi libido gelişimine tabi tutmak yerine, bunun tersini ima ettikleri duygusuna kapılınması şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde, babanın rolüne yeterince önem verilmemesi haklı olarak sorgulanabilir, çünkü sergilenen materyel bu önemi doğrular niteliktedir. Bunlara rağmen, çocuk cinselliği anlayışımız böyle çalışmalar sayesinde zenginleşmektedir. Doğrudan gözlemlerden edinilen deneyimle, genital otoerotik davranışların gelişiminin anne çocuk ilişkisinin kalitesine bağlı olduğu, yani otoerotizmin iyi bir gelişime işaret ettiği önceden de biliniyordu. Ancak bunun tam tersi de erken ya da aşırı erotizasyona yolaçabilir; bu durumda normaldekinden daha çok saldırganlık taşıyan savunucu bir cinselleşme beklenir.

Roiphe ve Galenson kız ve erkek çocuk cinsel liklerinin farklılıkları konusunda ilginç bilgiler sunarlar. Buna göre, başlangıçta hem erkek hem de kız çocukları, ilgilerini annenin memelerine kaydırarak, cinsiyet farklılığı konusunda genel bir inkara başvurmaktadırlar. İki grup arasındaki farklılıklarsa daha sonra ortaya çıkmaktadır; şöyle ki, kız çocuklarında, bir dönem yatışmış olan nesne kaybı anksiyeteleri tekrar alevlenir. Bununla birlikte bu

gerileme, fantezi oluşturmanın erkek çocuktakinden daha çok gelişmesiyle, gelişim düzeyinde bir ilerlemeye yolaçabilir. Yine de genelde, anne karşısında artan ambivalansa, babaya yönelik yeni bir erotik ilgi eşlik eder; yazarlar bu ilgiye oidipal bir anlam yüklemezler, çünkü ortada anneyi kıskanma, dolayısıyla da gerçek bir üçgen oluşumu yoktur. Bir başka farklılık da, kız çocuklarının, karşı cinsin cinsel organının görülmesinden erkek çocuklarına göre daha çok etkilenmeleridir. Bunun sonucu olarak, mastürbasyon bazen başka alanlara kaydırılır, değerini yitirir ve hatta terk edilir. Bazı olgularda, daha önce öğrenilmiş olan erkek çocuğu sözcüğünün dağarcıktaki yerini kaybetmesi dikkat çekicidir. Anal ve oral regresyon da erkek çocuğundakinden daha belirgindir. Babaya yönelmenin, gelişimin doyurucu olduğu olgularda izlendiğini de belirtelim. Tersi durumlardaysa anneye düşmanca bir bağımlılık artışı görülür.

Erkek çocuklarının, karşı cinsin cinsel organlarının görülmesi karşısındaki tepkileriyse son derece fakirdir. Neredeyse tepkisizlik olarak nitelendirilebilecek bu durum, kadın cinsel organıyla karşılaşmaktan kaçmaya ve erotik olmayan bir özdeşleşme içinde babaya yönelmeye yolaçacak olan inkarın sonucudur. Mastürbasyon belirli bir süre için kesintiye uğrayıp sonra yeniden başlayabilir. Ancak bu inkar sarsılmaz değildir, geri adım atabilir ve yerini anal-genital karmaşası eşliğindeki regresyonlara, oral fiksasyonlara geri dönüşe bırakabilir. Son olarak da, oyunla ilgili fantezi oluşturma etkinliğinin kız çocuğundakine göre çok daha az gelişmiş olduğunu belirtelim.

Sonuçta, bu sistemli çalışmanın Freud'cu kuramda nelerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirdiği sorusu sorulabilir. Bunların başında kuşkusuz erken genital evre düşüncesi gelir. Bunu fallik evreden ayıran özellikleri yukarıda inceledik. Bunu, yönelimi olmadığı için dürtü olarak nitelendirilemeyecek (başka bir kişiyle temasa cevaben) doğuştan gelen bir bedensel tepki gösterme yeteneği düşüncesi izleyebilir. Böyle olduğunda "öndürtüsel" bir yapıyla karşı karşıya kalınması sözkonusudur ki, bu da dürtünün artık birincil öğe olmadığı düşüncesine götü-

rür. Gerçek anlamda cinsel dürtünün yerini hazırlayan öndürtüsel bir cinsellik olarek tanımlanabilecek bu durum, kastrasyon *anksiyetesi*nden ayırdedilmesi gereken kastrasyon *reaksiyonları* düşüncesiyle ilişkili olabilir. Anksiyete tınısının mecut olduğu, ancak kastrasyon anksiyetesinden farklı bir şekilde ses verdiği gözönüne alındığında, bunu parçalanma -kastrasyon ya da farklılaşmamış kastrasyon- anksiyetesi olarak adlandırmak daha uygun olacaktır.

Aradaki görüş ayrılıkları en önemli boyutlara kuşkusuz kadın cinselliği anlayışı alanında ulaşır. Genel bir anlamda kız çocuğunun cinselliği giderek artan bir biçimde, kadın cinselliği bilincine karşı bir savunma olarak anlaşılmaktadır. Kastrasyon kompleksinin kadında yalnızca belirleyici değil, aynı zamanda, ancak fallik evrede penisin varlığının bilincine varıldığını düşünen Freud'un sandığından çok daha önce yerleşmiş bir etkiye sahip olduğu böylece açıklık kazanmaktadır.

Bu gözlemlerin, kastrasyonun oral ve anal öncüleriyle, kastrasyon arasında bariz bir ayırım yapan Freud'un tutumunu doğrulayıp doğrulamadıkları konusunda karar vermek kolay değildir. Her ne kadar aradaki farklar bir temele dayanır görünüyorlarsa da, bunların birbirinden tamamen ayrı kategoriler haline getirilmesinin gerekliliği kesin değildir. Buna karşılık cinsiyetin anne baba tarafından verilmesinin ve biyolojik özelliklere ters düşen bir cinsiyet doğrultusundaki eğitimin belirleyici etkisi, biyolojik cinsellikle ruhsal cinsellik alanları arasındaki farkı doğrulamaktadır.

Bu bağlamda cinsiyet farklılığının ve erken genital duyumların keşfedilmesi "tek ve örnek oluşturacak özellikte" olaylar olarak görünmektedirler. Bu saptama, ruhsal cinsel gelişimle, Ego ya da nesne ilişkileri gelişmesi arasındaki karşılıklı etkileşimler konusunda zengin bir düşünce kaynağı olabilir; birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olmaları birleşik ve dayanışık bir gelişim lehindedir, ancak çocuk cinselliğinin, gelişimin diğer kesimleri üzerindeki örgütleyici işlevini savunacak kanıtlar da vardır.

III. Fallik Evre

Fallik evrenin bazı özelliklerinin erken genital evrede belirebileceğini, erkek çocuğunun fallik *gurur* ve *övünc*üyle daha önce de gördük. Bu dönemdeyse sözkonusu özellikler erkek çocuklarının fantezilerinde, oyunlarında ve tutumlarında kendilerini gösterirler. Saldırganlık yanında girme ve üstün gelmeyle ilgili her şey bunların ayrılmaz parçalarıdır. Doğrudan doğruya üretral ve fallik erotizme bağlı bu özellikler bütünü içinde, kastrasyon anksiyetesine karşı savunmalarla (saldırganla özdeşleşme) ya da önceki anal evrenin sadizmiyle ilgili görünümleri ortaya koymak kolaydır.

Öte yandan bu pozitif fallik yapı yanında, "fallik edilgenlik" adı verilen ve örneğin penise özen gösterilmesi, okşanması, yüceltilmesi arzusuyla dile gelen bir tutumun da olduğu belirtilmiştir. Çocuğun penisiyle özdeşleşmesi olarak nitelendirilebilecek bu durum, tüm bedenin penisi temsil etmesine (ya da tersine penisin bedeni temsil etmesine) olanak veren fallik simgeselliği belirleyen özelliklerden sadece biridir. Bu özdeşleşme etkin veya edilgen tarzda olması bakımından da ele alınabilir. *Fallik narsisizm* birbirine tamamen karşıt olan bu iki görünümü tüm açıklığıyla sergilemektedir; fallik tutum (diğer fiksasyonları gölgeleyecek ölçüde) belirginleştikçe kastrasyon anksiyetesi gelişecektir. Israrlı bir biçimde tekrarlayan, idam, boyun vurma ve her tür sakatlama içerikli kabuslar bunun ifadesidir. Ancak kastrasyon anksiyetesi genital öncesi içerikler (baba tarafından yenilip yutulma ya da barsakların içeriğinin çalınması) ardına da gizlenebilir. Bölgesel regresyonlarla (bunlar sadece içeriğin tasarım biçimini ilgilendirir) gerçek dinamik regresyonları (libidonun önceki bir evreye geçici gerilemesi) birbirine karıştırmamak gerekir. Freud'un da belirttiğine göre her zaman bu ayırımı yapmak kolay değildir.

Kastrasyon kompleksini doğuran etkenler çeşitlidir. Bazıları yetişkinlerin (az çok ciddi bir şekilde ifade edilen) tehditlerinden kaynaklanır. Bazıları da, kastrasyonu simgeleyen deneyimlerin (apandisit, bademcik ameliyatı)

ya da etkileyici sahnelere tanık olunmasının (hayvanların, özellikle de kümes hayvanlarının boğazlanması) sonucudur. Bu değişik dış durumların yanında, erkek ya da kadın olsun, tehdit edici bulunan yetişkinlere yöneltilen yansıtmalar bu etkenler arasına katılabilir. Bazı durumlarda, fallik işlevin bozulması ya da penisin büyümemesi endişesi doğrudan doğruya mastürbasyona bağlı suçluluktan kaynaklanır; çok küçük bir penise sahip olma inancı hayli yaygındır. Penisin bedenin dışında yeralması her zaman bir üstünlük olarak yaşanmaz; ereksiyonun gözle görülür olmasından dolayı cinsel uyarılmanın gizlenememesi, bunun cezaya yolaçabilecek sürekli bir tehlike olarak yaşanmasına neden olur. Aldığı hazzı gayet iyi gizleyebilen kız çocuğunun böyle bir sorunu yoktur. Tekrar erkek çocuğunun durumuna dönecek olursak, cinsel uyarılmanın yarattığı sıkıntı, babaya boyun eğme yoluyla kastrasyon arzusuna ve onun tarafından sevilme arzusuna yolaçabilir; böylece Oidipal rekabet de önlenmiş olur.

IV. Çocuk Mastürbasyonu

Çocuk cinselliğinin ve özellikle de fallik evrenin en belirgin ifadesidir.

Freud'e göre başlangıçta basit otoerotik uyarılma (organ hazzı) şeklindedir, ancak bir süre sonra buna fantaziler eşlik eder; haz alma sadece mekanik bir etkinliğe bağlı kalmadığına ve orgazma ulaşmak için az çok senaryolaştırılmış tasarımlar gerekli olduğuna göre, mastürbasyonun önemi fantezilerden gelmektedir. Bu durumda, gerçek anlamda mastürbasyon *etkinliği*yle edilgen arzuları dile getiren *fanteziler* arasında bir ayrılma sözkonusu olabilir; bu da, uyarılmayla mastürbasyon arasındaki *karşılıklı* yer değiştirmelerden oluşan karmaşık bir deplasman şebekesi oluşturabilir. Bu deplasmanlar, özellikle genitalden genital öncesine regresyonlar, ya da tam tersine genital öncesi uyarılmaların genitalde boşalması şeklinde gerçekleşebilir. Libidinal eşuyarılma (coexcitation libidinale) nedeniyle, ne yapıda olursa olsun her tür uyarılma erotik bir nitelik kazanıp

cinsel uyarılma haline gelebilir, zihinsel bir uyarılma bile güçlü bir cinsel uyarılmaya dönüşebilir. Fantezilerin içeriği çoğunlukla Oidipus kompleksiyle, özellikle de bunun tamamlanmış haliyle (pozitif ve negatif Oidipus) ilişkilidir.

Hatırası çoğunlukla bilinç dışına atmaya ve çcukluk amnezisine yenik düşen çocuk mastürbasyonuyla, önemli bir suçluluk duygusu yaratan ergen mastürbasyonunu birbirinden ayırmak gerekir. Aslında suçluluk -az çok yasaklanmış olan- mastürbasyon etkinliğinin kendisinden çok, ona eşlik eden fantezilere bağlıdır. Mastürbasyon düzenli olmayan bir şekilde yetişkinlikte de devam edebilir. Patoloji niteliğini ancak orgazma ulaşmanın tek yolu olduğunda ya da daha az otoerotik bir yoldan doyum sağlama yetersizliğini düşündürecek sıklıkta tekrarlandığında kazanır. Mastürbasyon, kastrasyon anksiyetesinin belirgin bir inhibisyon, aşırı bir çekingenlik -yalnızca cinsellik değil, bunun yanında ve özellikle de cinselliğin saldırgan boyutu karşısında duyulan yaygın bir korku- yarattığı durumlarda tercihli cinsel doyum yolu haline gelir. Buna çoğunlukla cinsel nesnenin yüceleştirilmesi eşlik eder.

Saldırganlık çevresinde gelişen bu çatışmalar, saldırganlığın cinsel doyumu engellemesi nedeniyle imkansızlaşan hazza varmayı zorlamak üzere kompülsif bir mastürbasyona yolaçarlar. Genital mastürbasyon değişik biçimlerde gerçekleşir; bunlardan bazıları (penisin bacaklar arasına sıkıştırılıp sürtülmesi) erkek çocuktaki belirgin kadınsı eğilimlerin doyurulmasını amaçlayabilir. Kız çocuğundaysa hazza ulaşmayı sağlayan tek araç el değildir; değişik nesneler girici uyaran rolünü oynayabilir. Bunun yanında başka organlar da haz almaya yarayabilir (her iki cinste de ana mastürbasyon, üretraya çeşitli nesneler sokma, memelerin uyarılması). Bu arada, mastürbasyon yoluyla orgazma ulaşma imkansızlığına (aynı coitus *interruptus* gibi) güncel nevroz başlatabilecek bir rol yüklendiğini de belirtelim. M. Laufer'in çalışmalarında, ergenin ruhsal dünyasının anlaşılmasında mastürbasyonun ana fantezisine temel bir rol verilir. Yazara göre bu dünya, ergenlik dönüşümlerinin ve bu dönem öncesinin bedenini bulma arzusunun uyandırdığı anksiyetenin egemenliği altındadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
J. LACAN'IN FALLİK MANTIĞI

Freud'un kastrasyona verdiği önemi çağdaş psikanalizde ona iade etmek için çok çaba harcamış biri varsa o da, düşünceleri aykırı bulunan J. Lacan'dır. Psikanalistlerin tümü dikkatlerini fallik öncesi evrelerin incelenmesine ve anne çocuk arasındaki ilk ilişkilere yöneltip, babanın, Oidipus kompleksinin ve kastrasyon kompleksinin rollerini yavaş yavaş ikinci plana itme eğilimi gösterirken Lacan, daha geniş ve daha metaforik bir yorumla Freudcu kavramların eski saygınlıklarının iade edilmesine çalıştı. Ayrıca kastrasyona daha toptan bir eksiklik kuramı içinde yer verdi; tabii bu kuramın kapsamının genişliğinin, eksikliğin değişik (Oidipus'a ve Oidipus öncesine ilişkin) yapıları arasındaki farklılıkları bulanıklaştırıp bulanıklaştırmadığı ve Freud'çu bir kavramın bu felsefe yorumunun klinik etkiyi hafifletip hafifletmediği sorusu sorulabilir. Birinci derecede bir yorumun Freud'un yapıtını bazen şemalaştırmasına, hatta bönleştirmesine karşılık, felsefi bir yorum da onu bir tür mutlak düşünceler ya da soyut kavramlar bütününe indirgeme sakıncası taşır.

Kastrasyonun konumuna ilişkin farklılıklar konusundaysa Lacan, engellenme, yoksunluk ve kastrasyonun birbirlerinden ayırdedilmesini önermişti, hem de erken dönem engellenmelerinden, ağır patolojik durumların muhtemel nedeni olarak çok sık sözedildiği bir dönemde. Bu ayırım, daha çok yoksunlukla ilgili kadın kastrasyon kompleksinin farklılıklarını anlamaya da yardım edecektir. Engellenme vaadin gerçekleşmesi eksikliğidir, verdiği zarar (çoğunlukla imgesel) kayıp ya da çalınma düzeyindedir, oysa yoksunluk gerçektir. Engellenmeyle gerçekleşmesi beklenen bir şey gerçekleşmez, yoksunlukla bir şey eksik kalır, kastrasyonla bir şey eksik kalabilir.

Freud'den kaynaklanan ancak onun gerçekleştirdiğini ya da zorunlu olarak onun düşüncelerinden türediğini söyleyemeyeceğimiz bir ayırımı Lacan'a borçluyuz. Bu, penisle çoğu kez büyük harfle yazılan Fallus'u farklı yerlere koyan ayırımdır. Lacan'a göre, penisin gerçek bir anatomik organa göndermesine karşılık fallus, temel olarak simgesel işleyiş yanında imgesel işleyiş için de kullanılan bir terimdir. Bu durumda fallus haz almanın imleyeni olmaktadır; ancak aynı zamanda otoritenin de imleyeni olduğunu unutmayalım. Başka bir deyişle fallus Babanın haz alışının ve Yasasının imleyenidir. Jean Laplanche Freud'un da penisten bu şekilde sözettiğini ancak buna karşılık, kastrasyon kompleksine denk düşen evreyi *fallik* olarak nitelendirdiğine dikkat çeker. Freud'un düşüncesinde penis, testisler, memeler, anus, vb. ile birlikte çocuk cinselliğinin çok sayıdaki organlarından (ya da kısmi nesnelerinden) biridir; oysa (fallusa ilişkin) varlık veya yokluk temelinde bir ayırım yapıldığında fallusun karşısına kastre edilmiş olandan başka bir şey çıkarılamaz; fallusun İlkçağ'da (kısmi) bir tapınma nesnesi haline gelmesine neden olan simge veya amblem değeri de bundan dolayıdır. Lacan içinse fallus bir imleyendir, bu imleyen sayesinde imlenen etkileri bütünlükleri içinde belirtilebilir. İhtiyacı noktalayan ve arzuya açılımı sağlayan bu imleyen neye bağlanır?

Bunu, anlamın ve simgeselin en üst düzeyine gönderme olarak görmemek mümkün değildir. Bu anlamda fallus imleyeninin, sözkonusu düzeye erkekliği yerleştiren deneyüstü bir ilke olduğu sezilebilir; o halde kastrasyon kompleksini belirten yokluğu, negatif bir ifade tarzı olmanın çok ötesinde bir anlam taşır; mevcudiyeti ne rastlantısal ne de olumsal olan, ama tam tersine, bedenin anatomik tasarımının, affektif bir haz deneyiminin ve eksiksiz bir ruhsal işleyiş tarzından veya söze dökülmez bir lisandan doyum sağlamanın bütünlüğü (veya eksiksizliği) için kesinkes gerekli olan bu göndermenin kaybı anlamına gelir. Bununla birlikte, kastrasyon kompleksine asıl önemini verenin, dürtüsel bir temeli olan penis işleviyle, daha çok simgesel işlev tarafında görülmesi gereken fal-

lik işlevin birleşmesinin veya birbirine bağlanmasının olduğu haklı bir şekilde belirtilmiştir.

Psikanaliz sünnetle kastrasyon arasındaki ilişkileri konu alan çok sayıda tartışmaya konu olmuştur.[42] Freud'u destekleyenlerle, ikisinin arasında benzerlik bulunmasına karşı çıkanlar arasındaki tartışmanın ayrıntısını burada tekrar ele almamız mümkün değil. Simgesel kastrasyon kavramıyla kastrasyona temel boyutunu değilse de, temel boyutlarından birini verdiği için bu konuda kuşkusuz Lacan'a başvurmak gerekir. Laplanche, Lacan'ın Fallus terimini yaratarak, Freud'un fallik mantığı olarak adlandırdığı ve eksiklik ya da negatif kategorisini oluşturan alana girdiğini belirtir. Gerçek yoksunluğu ve imgesel engellenmeyi bir kenara bırakıp dikkatimizi simgesel kastrasyonda yoğunlaştıralım. Sünnet bu simgeselin, ya da daha doğrusu bu simgesel mantığın maddi dayanağıdır ve babalık, otorite ve yasa işlevlerinin (gerçek kimliğiyle baba olmayan ama, Tanrı Yahova'nın betimlenmesini yasaklayan bir din bağlamında tasarımından sözedilebilirse, babanın tasarımı olan) baba figüründe toplanmasının, babanın mutlak üstünlüğünü sağladığı anlayış içinde yeralır. Sünnetin bir tamamıyla dini mahiyette törensel anlamı (İttifak ve Hz. İbrahim'in oğlunu kurban edişi), bir de, yalnızca penis işlevinin kurban edilişinin cinsel izi olarak değil, aynı zamanda anneden ayrılış ve ensest yasağının hatırlatılması olarak da, dinsel bağlamdan bağımsız anlamı vardır. Ancak bu ilişkiler "her gerçek simgeleşmenin özelliği" (J. Laplanche) uyarınca belirsiz, karmaşık hatta birbirleriyle çelişkilidirler çünkü sünnet (aralarında *doğrudan* bir ilişki kurulamamasıyla birlikte) kastrasyonun imleyeni olduğu gibi, çocuğu anneden ayırarak ve erkek çocuğunu anne bedenine bağlayan göbek bağının kesilmesini tekrarlayarak, onu anne-kadın bağından özerkleştirmesi ölçüsünde de kastrasyonun karşıtının imleyenidir. Biraz cesurca bir yaklaşım olacak, ama, bunu, sadece erkek çocuğunun sahip olduğu testisin

(42) J. Laplanche 1975 seminerinde bu konuya önemli bir yerayırır. Bkz. *Problématiques II: Castrations et Symbolisations.*

biyolojik erkekleştirici etkisinin kültürel eşdeğeri olarak görebilirz. Erkekleşme, kadınlığın kendiliğinden gelişmesine göre hep bir fazlasını gerektirir, bu fazla, özneyi anne hamurundan çekip çıkaran bir eksiği biçimine bürünse dahi.

Ama bunun yanında kastrasyon kadınlaştırma anlamına da gelir. Kastrasyonun yalnızca simgesele bağlanmasına karşı çıkanlar olmuş, bunun imgeselin (masallar ve efsaneler) ve hatta gerçeğin (istemli ya da istemsiz bir şekilde, kaza ya da cerrahi müdahele sonucu) bir parçası da olabileceği belirtilmiştir.

Lacan'ın kastrasyona simgesel tarafında yer vermeyi seçmesinin, dinler tarihinin ve özellikle de Yahudi-Hıristiyan dininin Batı uygarlığındaki derin izlerinin yerini belirlemeye kalkışan kuramsal düşüncelere uygun düştüğü açıktır. Ancak sünnet bu kültürel bağlam dışında da varlığını sürdürmektedir.

Freud'cu kuramın maruz kaldığı bu köklü yeniden yorumu sessizce geçiştiremeyiz. Freud'e göre fallik evre, libidonun çocukta genital örgütlenmesi evresidir ve bu evrede kastrasyon fallik üstünlüğe bağlıdır. Genital üstünlük cinsiyet farklılığının *maddi* gerçeklik, yani penis-vajina farklılığı temelinde kabul edilmesini gerektirdiğinden erişkinde bu örgütlenme aşılacaktır. Böylece maddi gerçeklik, fallik -kastre karşıtlığınca belirlenen fallik üstünlük döneminde doğru olan tarihsel gerçekliğin yerini alacaktır.

O halde simgesel kastrasyonu seçmek, sonsuza dek sürecek bir fallik öncelikten ve aşılmaz bir kastrasyondan yana çıkmaktır, çünkü fallik öncelik simgesel Fallusun, Babanın Adına Yasanın ve Gerçeğin yeri olarak Ötekinin himayesine girmektedir. Sonuç olarak, İlkçağ Yunan, İbrani ve Hıristiyan mirasının, antropolojiden devralınan modern kavramlarla birleştirilmiş bir şekilde temsil edildiği dinsel bir kurguyla karşı karşıyayız. Buna göre, ensest yasağı, akrabalık kurallarının mübadelesini düzenleyen kurallar kuralı, dilbilimin imleyen kombinezonlarını hatırlatan bir tür "dil" olarak ele alınır. Öteki buraya -Saussure'ün deyişiyle- "imleyenler hazinesi", La-

can'a göre de "olmaması halinde tüm diğer imleyenlerin hiçbir şey göstermediği imleyen" olarak girer ve kurallar kuramından gayri muhtemel "mathème" (bilgi, bilim) çıkacaktır.

Ancak en çarpıcı düşünce, arzuyla yasayı birbirine bağlayandır, çünkü biri öbürünün tersidir. Simgesel kastrasyonun kabulü aslında en çok arzulanan bağımlılık haline gelir, çünkü o olmazsa mazoşizme kayış en kötü özyıkıcı yazgılara yolaçabilir. Sonuç olarak Lacan, Freud'un ölüm dürtüsü ve birincil mazoşizmin önemine ilişkin son dönem görüşlerinden üstü kapalı sonuçlar çıkarır. Fakat Freud'un birincil mazoşizmin (ahlaki mazoşizm) serüveninde bireyin gelişiminin olası yazgılarından *birini* görmesine karşılık Lacan bunda, öznenin güzergahının adeta "zorunlu" bitiş noktasını görmekten çok uzak değildir. Yine Freud'un, babayla olan ilişkinin cinselliğini yitirmesi ve ahlak kuralları benimsenerek babanın Süperegosuyla özdeşleşme sayesinde Oidipus kompleksinin çözümlenmesini Superego'da görmesine karşılık, Lacan böyle bir çözümlenmenin mazoşist fiksasyondan hiçbir zaman kurtulamayacağını düşünmenin ve buna bağlı olarak simgesel kastrasyonun kabulüne davetiye çıkarmanın uzağında değildir ki bu, zaten bundan başka bir şey istemeyen tüm diktatörleri çok sevindirecektir.

Lacan ile Freud'un düşünceleri arasındaki ilişkilerle ilgili olarak yaptığım yorumlar tartışılabilir. Ancak, simgesel kastrasyonun kabulünün analizin varacağı son nokta olduğu düşüncesinin taşıdığı tehlikeler inkar edilemez, çünkü görünürde tarafsız ve nesnel olan bu düşünce, tedavide Lacancı ilkeler izlendiğinde analisti sadistten başka bir sıfatla nitelendirilemeyecek tutumlara sürükleyebilir (çok kısa seanslar, ya da analistin *eyleme geçmesini* (acting) yapacağı yorumun önermesinden üstün tutan bir "takti"ği vurguladığı varsayılan keyfi kesintilerin sona erdirdiği seanslar, tarafsızlığa riayet edilmemesi, transferin istismar edilmesi, analizanın bağımlılığı, tedavi alanıyla tedavi dışı alan arasında sınır olmaması v.b.). Bu durumda analiz bir ustalık icrasına dönüşür: Büyük Öteki'nden farklı olduğu varsayılan analist, transferde anali-

zan için üstlendiği görüntüyle, Büyük Öteki'ni örnek alarak işleyen söz ve davranışlarının görüntüsünü giderek daha çok birbirine karıştırma eğilimi gösterir. Simgesel, imgesel ve gerçek artık bir olur. Lacan, bazı yazarlarca savunulan analistle özdeşleşme düşüncesini sırf Lacancı analistin hipnotik bir transfer aracılığıyla, kendi kişiliği ve temsil ettiği simgesel zatiyet, yani Büyük Öteki arasında sürdürdüğü karmaşadan sağladığı üstünlükleri gizlemek için eleştirmiştir. Kimi zaman bu yaklaşımı tarikatlarda yürürlükte olan uygulamalardan ayırdetmek mümkün değildir.

Kadın cinselliği Lacan'a, bazıları, önceden bilinen bakış açılarını yeni ve kimi zaman da kışkırtıcı ifade tarzlarıyla tekrar ele alan tezlerini öne sürme fırsatı vermiştir. "Cinsel ilişkinin olmadığını", yani cinslerin karşılaşmasında önceden belirlenmiş bir uyum olmadığını hatırlattıktan sonra, bir başka olumsuz yargı daha önerir: "kadın yoktur". Aslında bu, evrensel bir kavram olarak İnsan/Erkek(*) ifadesinin karşı cins için eşdeğerinin bulunmadığını söylemenin başka biçimidir. Demek ki *kadınlar* vardır, bu da her birinin diğerine benzemezliğini vurgular. Lacan olumsuzla tanımlama yolunda devam eder ve bunlara "kadın tam değildir"i ekler. Bundan, sadece penise sahip olmadığı değil, ayrıca, bizzat bu tam olmama halinin onu daha gizli bir haz alışa mahkum ettiği de anlaşılmalıdır.

Zaten erkek analistlerin kadın haz alışını kavrama konusunda başarısız bulunmalarına karşılık, kadın analistler, de gerek sustuklarında, gerekse bu konuda konuştuklarında vecdlerinin sırrını açığa vurmazlar. Ancak erkeğin haz alışı konusunda durum daha mı farklıdır? Her iki cinsten analistlerin yazıları sayesinde bu konuda daha ileride olunduğu söylenebilir mi? Lacan, Freud'un, kastrasyon anksiyetesinin kadını pek fazla ilgilendirmediği düşüncesine katılır. Bununla birlikte, ona göre ka-

(*) Fransızca'da "homme" sözcüğünün hem erkek ya da adam, hem de genel olarak insan anlamına gelmesi böyle bir ifadeyi olanaklı kılmaktadır.(ç.n)

dında fallus yokluğu daha çok bir üstünlüktür. Erkeğin, kadının bedenine sahip olmasını engelleyenin fallik haz alış olmasına karşılık, kadına fazladan bir haz alış boyutu, yani mistik vecdin sağladığı haz alışı veren de fallik organdan, bu imleyenden yoksun olmadır. Lacan kadın haz alışı-mistik vecd ilişkisini Bernin'in Azize Tereza heykeliyle örnekler ve Haçlı Aziz Jean'ı kadın haz alışı tarafında bulunan bir erkek olarak görür. Burada bir kez daha dine başvuruda bulunulduğu görülmektedir. Lacan'ın, kadının cinsel ilişkide anne sıfatıyla taraf olduğunu öne sürmesini sağlayan da budur; tabii burada, İsa'nın annesi Bakire'ye anıştırmada bulunulduğu aşikardır. Bununla birlikte, ister Tereza, ister Haçlı Aziz Jean, isterse Meryem sözkonusu olsun, mistik haz alış özünde mazoşisttir. Başka bir deyişle, kadın haz alışı Öteki'ne başvurmak için Freudcu görüşün anne mazoşizmi kurallarına uyar. Bunun yanında kadının, kastrasyon anksiyetesinden etkilenmemesine karşılık, erkeğin kastrasyonuna son derece duyarlı olduğu görülebilir. Cinsel ilişkide anneye gönderme yapılması belki biraz şemalaştırıcıdır, ancak erkek cinsel organının erkek-baba karşıtlığından etkilenişinin, kadın cinsel organının kadın-anne karşıtlığından etkilenişinden farklı olduğu gözönüne alındığında, bunun iki cinsiyet arasındaki farklılığı gayet güzel ortaya koyan bir olgu olduğu görülür. Lacan'ın özgünlüğü, kuramının psikanaliz deneyiminden çok (felsefi anlamda) dünyevi deneyimden elde edildiği izlenimini silmeye yetmemektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADIN CİNSELLİĞİ VE KASTRASYON KOMPLEKSİ

Kadın cinselliğine ilişkin sorunlar kendilerine ayrı bir bölüm açılmasını gerektirirler ve konunun bu bölümle bağlanması yerinde olacaktır. Kadın cinselliği konusundaki yayınlar son yıllarda o kadar arttı, bakış açıları o denli çeşitlilik kazandı ki, bu çalışmanın sınırları içinde sadece kısa bir özet vermekle yetinilecektir.

Freud'e yöneltilen erkekmerkezcilik eleştirisi bir bakıma haklı, bir bakıma da haksızdır. Haklıdır, çünkü Freud cinsellik, özellikle de çocuk cinselliği üzerine yazdığında kendiliğinden erkek çocuğunu düşünür; bazen sanki esas olan söylenmiş ve benzer fakat farklı biçimlerin önemi yokmuş gibi, erkek çocuğunda takılır kalır. Haksızdır, çünkü Freud özel olarak kız çocuğunun durumunu ele aldığı andan itibaren bu erkekmerkezcilik şüphelerini ortadan kaldırır. Kız çocuğunu etkilemeyeceğini ileri sürerek, kastrasyon kompleksinin evrenselliğine ilk karşı çıkan odur. Fallik evre öncesinde her iki cinsin aşağı yukarı aynı gelişimi izlediğini öne sürdüğü doğruysa da (günümüzde bu o kadar kolay kabul edilmemektedir), erkek ve kız çocuklarının fallik evreleri arasındaki farklılıkları vurgulamaktan geri de kalmamıştır.

Aradaki farkın önemini kavrayabilmek için bazı ayırdedici çizgiler üzerinde bir an düşünmek yeterlidir. Sözü daha fazla uzatmadan bunların belirtilmesine geçelim. Çoğunlukla olduğu gibi, önemsenmeyen, en basit ve en aşikar olandır. Kız ve erkek çocukları ilk nesnelerine, yani anneye bağlanmalarının izlerini (kuşkusuz farklı biçimlerde) taşırlar. Bununla birlikte, erkek çocuğunda, kesintisiz bir gelişim uyarınca önce Oidipus öncesi tarzda, sonra da Oidipus tarzında bağlanılan nesnenin (memeden tam kişiye) Oidipus evresinde *aynı nesne* olarak kal-

masına karşılık, kız çocuğunun Oidipus öncesi anneye bağlanması bir nesne değişiklikliğinden geçmek zorundadır; şöyle ki yalnızca baba Oidipus nesnesi mevkiine çıkmakla kalmayacak, Oidipus öncesinin *bağlanma* nesnesi de karşıtına dönüşerek, Oidipus evresinin rakip nesnesi haline gelecektir. Kısmi bir inkara dayanan bu yolun katedilmesinin daha zor olacağı kolayca anlaşılmaktadır. Zaten Freud'un kendi de, kız çocuğunun anneyle olan bu Oidipus öncesi ilişkisinin varlığını uzun süre sürdürmesini fark etmişti. Bu arada erkek çocuğundan sadece anneden vazgeçmesinin istendiği ve ilk nesnenin cinsiyetinin değişmemesi nedeniyle yetişkinlikteki anne ikamesinin anneyi çağrıştırabileceğini de eklemek gerekir. Kız çocuğundaysa yetişkinlikteki nesne, aynı erkek çocuktaki gibi güçlü bağlarla bağlı olduğu ilk nesnenin değil, "ikincil nesne"nin cinsiyetinden olacaktır. Bu farklılıktan birbirine karşıt savlar çıkarılmıştır; kimilerine göre, anneyle kız çocuk arasındaki bu birincil homoseksüellik bağı çocuğa, aynı olandan hareket ederek karşılıklı tanımaya dayanan ve tüm yaşam boyunca sürecek birincil bir sevgi temeli sağlayacaktır. Bu affektif temelse ilerideki nesne değişimini kolaylaştıracaktır. Kimilerine göreyse bu karşılıklılığa dayanan sevginin narsisik özelliği çok güçlü bağlar yaratacaktır; bu da nesne değişiminin gerçekleşmesini olduğu gibi, sevginin, anne memesinin amansız rekabetine maruz kalacak olan falluslu babaya aktarılmasının gerçekleşmesini de zorlaştıracaktır. Bu ilginç tartışmanın tüm ayrıntılarına girmek mümkün değildir. Buna karşılık şurası bir gerçek ki, çocuğun cinsiyetinin annenin arzusu üzerindeki etkisini ve annenin bilinçdışında kendi anne ve babasıyla olan ilişkilerinin rollerini görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Çocuğun annenin fallik arzu ve özlemlerini doyurduğu çok açıktır. Cinsiyeti ne olursa olsun, çocuk annenin penisinin simgesidir. Ama bu genel anlamı dışında, annenin penisle olan ilişkisini yaşama biçiminin çok erken bir dönemde kız çocuğunun cinselliği üzerinde yönlendirici bir etkisi olacaktır.

Her ne kadar bir dönüşümü izlerse de, fallik evre sadece kastrasyon öncülerinin izlerini taşımaz; bu haliyle

bile, yalnızca, kız çocuğunun erkek cinsiyetine ilişkin fantezileriyle değil, onun az çok açık bir biçimde annesinden miras aldığı fantezilerle yüklüdür. Bununla birlikte, annenin fantezi mahiyetindeki inanışlarını her zaman izlememesi ya da bunlara çok yüzeysel bir biçimde katılması nedeniyle kız çocuğunun özgürlük payının saklı kaldığını da belirtmek gerekir. Görüldüğü gibi, (anneyle olan) nesne ilişkisi ve (kız çocuğuna ait) dürtülerin sürekli olarak birbirine karışan rollerini ayrı ayrı değerlendirme gerekliliğiyle burada bir kez daha karşı karşıya kalınmaktadır.

Kız çocuğundaki Oidipus öncesi evreye ilişkin bu değerlendirme, kadın cinselliği üzerine yazmış olan tüm yazarlarda çok değişik yorumlara konu olmaktadır. Kadın cinselliğini erkek gözüyle ele alan anlayışlar -başta Freud'unki olmak üzere- her ne kadar eleştiriliyorsa da, bu konu üzerine yazmış olan kadın analistler (psikanalizin tarihsel döneminde K. Horney, H. Deutsch, M. Klein, J. Muller, J. Lampl de Groot, J. Rivière ve daha yakın zamanda Fransa'da W. Granoff ve F. Perier, J. Chasseguet-Smirgel, C. Parat, M. Torok, L. Irigaray, M. Montrelay, J. Cosnier, F. Bégoin, v.b.) cephesinde de pek anlaşma ya da tekanlamlı bir yorum olmadığı saptanabilir.

Fallik evreye gelince: her ne kadar bu, tüm cinsel uyarılmalar kortejiyle birlikte erkek ve kız çocuğunda ortak olarak bulunursa da, mastürbasyonun erkek çocuğunda yetişkin cinselliğinin cinsel organını ilgilendirmesine karşılık, kız çocuğunda dış mastürbasyon, yani klitoris mastürbasyonu (vajinal mastürbasyonun varlığı daha kuşkuludur, ancak buna rağmen böyle bir şey vardır) yetişkin erojen bölgesini, yani vajinayı[43] bu denli doğrudan ilgilendirmez. Buna ilişkin olarak Fénichel, klitoris mastürbasyonunun penisle ilgili veya erkeksi fantezilerle özdeşleştirilemeyeceğini belirtmiştir. Klitorisin son derece

(43) Yeni çalışmalar klitorisi vajinanın 1/3 ön kısmından, bu kısmı da, 2/3 arka kısmından ayırmaktadırlar. Kimileri, kız çocuğu mastürbasyonunun, dudaklar veya vajinanın ön bölümünden çok, özellikle klitorisi ilgilendirdiğini düşünmelerine karşılık, kimileri de, K. Horney, J. Müller, S. Payne ve M. Brierley ile birlikte, erken vajinal duyumların varlığına ilişkin kanıtları sunmaktadırlar.

yüksek olan cinsel uyarılabilirliği, mastürbasyon amaçlı dokunmaların son derece kadınsı fanteziler eşliğinde gerçekleşmesini hiçbir şekilde engellememektedir. Erkek çocuğunda da saptanabilen, *mastürbasyon etkinliği* ile *fantezi edilgenliği* arasındaki ayrılma burada tekrar karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan kız çocuğu kastrasyon anksiyetesine doğrudan hedef değildir. Yetişkinlerin tehditleri kesme tarzında bir cezadan sözetmez. Ancak böyle düşünmek kız çocuğunun kendi *kadın* cinselliğiyle ilgili kaygıları önemsememek anlamına gelecektir, çünkü kız çocuğunda kastrasyon sahip olmuş olabileceği bir penisin kesilmesiyle değil, ama daha çok kızın *içerisini* ilgilendiren kaygılarla bir tutulmaktadır. Kastrasyonu (erkek veya kadın) cinsiyete göre değil sadece penise göre düşünmek aslında aşırı bir sınırlamadır. Tüm bu farklılıklar Freud'un ünlü aforizmasını açıklamaktadırlar: erkek çocuğu kastrasyon sayesinde Oidipustan çıkar, oysa kız çocuğu kastrasyonla Oidipus'a girer. Başka bir deyişle erkek çocuğunun penisinin algılanması kız çocuğunda bir penise sahip olma arzusu uyandırır. Algılama + tehdit bütünü üzerinde duran Laplanche, kız çocuğunda daha çok algılama + imrenme şeklinde bir formül olacağını belirtir. Sonuç olarak, (kız çocuğunun cinsel organını) algılama ve tehdit erkek çocuğunda durumu fazladan bir şeyin mevcudiyetinden, eksilme yoluyla bir şeyin yokluğu ihtimaline doğru götürür. Oysa (erkek çocuğunun cinsel organını) algılama ve imrenme kız çocuğunda, yatırımı eksik bir şeyin bilincinden fazladan bir şeyin varolabileceği ihtimaline doğru yönlendirir.

Öte yandan kız çocuğunun kendini kastrasyonun kapsamında hissetmediği de o kadar kesin değildir, çünkü her ne kadar ortada tehdit yoksa da, penisinin olmayışının nedenine ilişkin geriye dönük bir fantezi bulunabilir: "benimkini kesmiş olacaklar" ya da daha açıkça "rakibim, kıskanç, kötü anne benimkini almış olacak". Ayrıca menstrüasyon bilinci daha geç ortaya çıkarsa da, bunun *kız çocuğunda* cinsel organ ile yarayı *özdeşleştiren* geç etkilerini gözardı etmek mümkün değildir. Freud'un kadın kastrasyonuna ilişkin savları zamana göre değişiklik gös-

terirler. Burada diğerleriyle birlikte, kız çocuğunun "cinsel kuramı"nda kastrasyon hipotezinin nedensel değerini vurguladık. Kadın cinsel orgamnın bir kastrasyon sonucunda varolan biçimini aldığı düşüncesi kendini kabul ettirdiği andan itibaren kastrasyon, kız çocuğunun hissettiği tüm yetersizliklerin ya da kendi kastrasyon anksiyetelerine karşı koymak için onu bunaltına fırsatlarını kaçırmayan erkek çocukları karşısında kendine yüklediği tüm zayıflıkların açıklaması haline gelmektedir.

Sonradan ortaya çıkan etkiler üzerinde durmak, çocuk cinsel kuramlarının etiolojik, hatta etiopatolojik açıklamalar olarak ileri yaşlara dek varlıklarını sürdürdüklerini öne sürmekle aynı anlama gelir. Örneğin J. Lampl de Groot kadının erkeğe göre *tüm* sınırlılıklarını çoğunlukla penisinin olmayışına bağladığı olgusu üzerinde ısrarla durur; "erkek değilim" aslında "erkeklerin *yapabildiklerini* yapamam, çünkü onların yapmalarını sağlayan bir penisleri var" demektir.

Zaten bu durumlarda öne sürülen kastrasyon anksiyetesi yokluğu bir üstünlük olmak şöyle dursun, sıkıntı kaynağıdır, çünkü bu koşullarda kız çocuğu daha belirsiz, daha yaygın tehditlerin kolayca etkisi altına girer. Bu tehditler de, anne sevgisi kaybetme tehlikesinin haddinden fazla sürmesi nedeniyle, anneye olan bağımlılığın devam etmesine yolaçarlar. Bu durumda tehdide boyun eğen yalmzca mastürbasyon değil, kimi zaman tüm cinselliktir. Freud kız çocuğunda vajinanın varlığını gözardı etmişse de, başkalarıyla birlikte Lou Andréas Salomé tarafından da savunulan kloakal görüşü onaylanmıştır. Vajinanın varlığını kabul eden bu görüşe, kanımca yeterince önem verilmeyen anksiyeteler karşılık düşmektedir: vajinanın karın boşluğu içinde sonsuz ve dipsiz bir kuyuda kaybolan iç uzantılarından doğan ankiseyete, buna bağlı olarak babamn penisinin girmesi ve gizil biçimde yaralı olan ve kanayan bu karına zarar vermesi anksiyetesi. Burada, (suçluluk duygusu nedeniyle) kuşkusuz beklenen hazzın tam tersi olan ve babanın cinsel organının yolaçtığı zararlardan korkmaya yolaçan etkin bir kadınsı anksiyete sözkonusudur. Bu anksiyeteyi, bebekleri ağırlamaya

tahsis edilmiş olan iç mekanın zarar görmesi endişesi olarak görmek çok abartılı olmayacaktır.

Gerçekten de, çoğunlukla bu anksiyeteler, örneğin kastrasyonla ilgili olanlar gibi, başka anksiyetelerin izlerini taşırlar. Böylece penisin vajinaya girmesinin yarattığı anksiyeteler, iç cinsel organa zarar verecek yıkıcı bir girme, dolayısıyla da kastrasyon karşısında duyulan korku olarak yorumlanabilir. Bu tür korkulara yalnızca babanın penisi neden olmaz. İç bedenin uğrayabileceği zararlar, yansıtmalı özdeşleşme yoluyla düşman, kıskanç, hatta gıpta eden kötü anneye yüklenebilir.

Kadın cinselliğinin varabileceği bir başka nokta da, Freud'un feminist kadınlar arasında bu denli çok düşman toplamasına neden olan penise imrenmedir. Burada kadın erkeksi bir tarzda davranarak, kastre edilmiş olma duygusunu ve bir penise sahip olma arzusunu inkar ederek, erkeklerle rekabet tutumu içine girer. Freud'u "erkek şovenizminden" dolayı suçlayan ve kadınlık anlayışını eleştiren kadınlar, penise imrenmenin onun gözünde önce kız çocuğunun, sonra da kadının ruhsal cinsel gelişiminin normal, sıradan, düzenli sonucu değil, ama bu gelişimin fallik evreye gerilemesinin, yani kadın cinselliğinin gerçek varış noktası olan genital evreden önceki bir fiksasyona geri dönüşün sonucu olduğunu çoğunlukla unuturlar.

Kastre edici kadın (Bekaret Tabusu yerini başkasına bıraktırarak kocayı kastre edici kadından korur) ya da *fallik kadın* fantezilerine göndermede bulunarak bu düşünceler daha da ileri götürülebilir. Bu arada bir kadın çıkıp, nasıl ki Freud *erkeklerin* mazoşist fantezilerinden hareket ederek kadın mazoşizmini betimlemişse, *kastre edici* ya da *fallik* kadınlar da erkeklerin imgeleminden doğmuştur diyebilir; dolayısıyla feminist hareketler de, yüzyıllardır erkekler tarafından köleleştirilmelerinin intikamını almak için bu tutum ve adlandırmaları üstlenmektedirler. Bu durum, feminizmin özellikle keskinlik kazandığı bazı ülkelerde erkek homoseksüel sayısının artışından sorumlu tutulmuştur. Erkek hakkındaki klinik deneyim, bu anne imagosunun ısrarlı bir şekilde hatırla-

tılması eğiliminin, ona yaklaşmayı yasaklayan savunmayı güçlendirdiğini ve böylelikle kadın imgesinin tam da penissiz ve girilmeye elverişli olarak tasarlanacağı sıradaki çekiciliğine karşı koyduğunu göstermektedir.

Ancak feministlerin Freud'e yönelttikleri tek eleştirinin bu olmadığı da doğrudur. Freud kadınların, aynı erkekler gibi bir Süperegoya sahip olma haklarını tartışma konusu haline getirmiş ve tanıdıkları erkeklere olan bağımlılıklarını vurgulamıştır; bu erkekler onlarda, özdeşleşmeler şeklinde varlığını sürdüren güçlü izler bırakmışlardır. Sonuçta Egoları erkeklerinkine göre daha çok olmak üzere, kendilerine malettikleri alıntılardan oluşur. Son olarak da, kızın "Oidipus'a girdiğini" varsayan şu normal gelişime değinelim. Bu ne anlama gelmektedir? Öncelikle bir nesne değiştirme: bir zamanlar tutkuyla -erkek çocuğunun sevdiğinden daha fazla değilse de en az onun kadar- sevilen anne, penise sahip olmadığı tespit edildiğinden bu yana gözden düşmüştür. Daha da kötüsü, kızına bu kıymetli organı vermemekle suçlanır. Freud, bu penis eksikliği sistemini, memeyle ilgili bir eksikliğin geri dönüşüne bağlamıştır. Yani kız çocukları, bir zamanlar anneleri tarafından iyi beslenmemiş olma yakınmalarını, şimdi kendilerine bir penis verilmediği biçiminde tekrar yaşamaktadırlar. Penise imrenme ile memeye imrenmeyi birbirine bağlayan -ve böylece Freud'u Melanie Klein'a yakınlaştıran- bu ayrıntının yalnızca kız çocuğunu ilgilendirmesi dikkat çekicidir; erkek çocuğunun kastrasyon kompleksi hiçbir zaman memeden kesilme kompleksine indirgenmeyecektir. Bu yakınlaşmanın üstü kapalı bir bebek-penis eşdeğerliğine dayandığı varsayılabilir. Böylece bebek-penisle doldurulmuş olma ile memeyle doldurulmuş olma arasında bir benzerlik kurulabilir. Zaten kız çocuğunun anneden yüz çevirmesinin ikinci nedeni de budur. Eğer bebek sahibi olmak istiyorsa, bunu anneden alabileceği inancı yerini babadan alabileceği inancına bırakmalıdır. Bebek-penis-dışkı arasındaki karşılık düşme durumu daha önce, anal erotizmde dürtülerin dönüşmelerine ilişkin makalede ortaya konmuştu.

Kastrasyon kompleksinin erkek çocuğunda, dışkının

kaybedilmesi ile kastrasyon ve doğum arasındaki benzerlik çerçevesinde, anal erotizme ne kadar sık eklemlendiğine sayısız kez tanık olduk. Ancak bu kloakal kuram kız çocuğunda çok daha güçlüdür. Anüs ve vajina deliklerinin birbirine yakın ve benzer oluşları, her ikisinin aynı bütüne dahil edilmelerine yolaçar; Lou Andréas Salomé'ye, bu durumda vajinanın anüse kiralandığını söyleten budur. Yine bağlı olarak, Oidipus arzularından kaynaklanan suçluluk, babanın büyük penisinin bu girişini parçalayıcı (yani kastre edici) ve ızdırap verici olarak tasarlamaya zorlar. Burada da yine, mazoşist fantezilere yolaçan sadist bir cinsel birleşme analayışına bağlı, savunucu bir regresyon sözkonusudur; kastre edilme, cinsel birleşmeye maruz kalma ve doğurma, acı çektiğini hayal etmenin üç değişik tarzı olmaktadır. Freud'un kadın mazoşizmine varınak için erkeğin kadınsı mazoşizminden geçmesinin tartışılır olmasına karşılık, anacıl bir fedakarlık anlayışından miras kalan kadın mazoşizminin varlığı kesin görünmektedir. Tüm bu söylenenlerin ardından, kadın cinselliğinin geleceği üzerinde etkili olabilecek tehlikeler az çok belirginlik kazanmaktadır: frijitlik, erkeklik kompleksi, erojen mazoşizmden kaynak alan kadın mazoşizmi. Son olarak, kadındaki erkeksi doyumların çocukların eğitimi alanında bir çıkış yolu bulabileceklerini ekleyelim.

Bu arada bir nokta üzerinde durmamız gerekeçektir. Freud, etkinlik-edilgenlik çiftinden birincisini erkeklere, ikincisini de kadınlara yakıştırarak yaptığı ayırımdan dolayı çok eleştirilmiştir. Bu konunun aydınlatılmaya ihtiyacı vardır. Eğer libido erkek ise (Freud'e göre böyledir), hangi cinste ortaya çıkarsa çıksın, her tür cinsel arzu ifadesi etkin olacaktır. Nitekim gündelik yaşam deneyimi de bunu doğrulamaktadır. Cinsel ilişki sırasında edilgen olan kadın -bu edilgenlik inhibisyon anlamına geldiği ölçüde- ne fazla haz alabilir, ne de fazla haz verebilir. Buna karşılık kadına uygun düşen *edilgen amaçlı bir etkinlik*tir, başka bir deyişle, kadın orgazmının tüm alıcı yeteneklerine ulaşması için hayli etkinlik gerekecektir. Bu durumda, erkeğin dışbükeyliğine karşıt olarak kadının içbükeyliğinden sözedilecektir.

Burada, yalnızca bu basit cinsel mekanizma değil, anatomiye gönderme de sözkonusudur. Freud'un, Napoleon'un "anatomi kaderdir" aforizmasına getirdiği açıklamaya günümüzde karşı çıkılmakta ve haklı olarak, haz almaya varmak için anatomik biçimleri aşabilme gücüne sahip olan fantezilerin rolü üzerinde durulmaktadır. Ancak bedenin biçimi ve çatısı kadar, cinsel organların biçiminin de fantezileri uyandırdığını unutmamak gerekir. Penis metaforunun kap ya da vazo çağrıştırdığı veya vajina metaforunun kılıç ya da bıçakta kendi-kendine yeterli bir anıştırma bulduğu pek seyrek görülmüştür.

Tabii ki fantezi bir erkeğe anal yoldan girilme suretiyle kadın gibi haz alma (hatta bir vajinaya sahip olduğuna inanma) imkanı verebilir; aynı şekilde bir kadın, klitorisinin bir penis gibi ritmik hareket ettiğini hissederek, hatta vajinanın sınırlarının yönünü, yerinde (negatif) bir penis olduğunu hayal edip, tersine çevirerek orgazma ulaşabilir. Bu durumları açıklamak için patolojiye başvurmaya da gerek yoktur. Ancak yine de bunlar, esnekliklerine ve diğer fantezilere eklemlenme özelliklerine göre az veya çok selim regresyonlardır ve her bir cinse özgü temel fantezilerden türeyen sapmalar olarak konumlanırlar.

Bizzat Freud'un ifade ettiğine göre, tüm bu durumlar biseksüelliğin gizemi alanına girer. Ancak yine de, Christian David'in gayet yerinde olarak belirttiği gibi, biyolojik biseksüellikle ruhsal biseksüelliği birbirinden ayırmak gerekir. Böylece Freud'un yapıtının ortaya koyduğu şeyi bir kez daha vurgulama fırsatı doğmaktadır: insanda cinsellikten değil, ancak ruhsal cinsellikten sözedilebilir. Bu da, ruhbilimsel olmaktan çok ruhsal olan bu boyuta, kavramları Lacan tarafından ortaya atılan en geniş kapsamını vermek anlamına gelir.

Geriye, cinselliğe ilişkin tüm modern görüşlerin değindiği bir noktayı belirtmek kalmaktadır. Şöyle ki, biyolojik veriler yalnızca, kişisel ve ailevi tarihe bağlı olan ruhsal cinsellik tarafından değil, toplumsal davranış kalıpları tarafından da yeniden biçimlendirilir. Duruma göre bunlar, kökeni biyolojik olan farklılıkları pekiştirebil-

dikleri gibi, ortadan kaldırma derecesine varıncaya dek bastırabilirler de.

Melanie Klein ile Lacan'ın yapıtlarını birbirinden ve her birini Freud'unkinden ayıran mesafe ölçüldüğünde, ruhsal olguların kuramlaştırılmasında yorumun ne kadar önemli bir payının olduğu görülecektir. Yine burada da, klinik alanın çok geniş olduğu ve bu alan şu ya da bu noktadan hareket edip katedildiğinde aynı sonuçlara varılmadığı vurgulanabilir. Bu yalnızca değişik nozografik yapı tipleri arasındaki farklılıklar için değil, yetişkini çocuktan ayıran farklılıklar için de geçerlidir. Yalnızca kadın cinselliği konusunda değil, bilinçdışına ilişkin temel görüş konusunda da bölünmüş oldukları gözönüne alınırsa, psikanalistlerin kastrasyon kompleksinin özelliklerini iyi tanıdıkları, ancak bunları farklı terimlerle anladıkları ve birbirinden çok uzak göndergelere başvurdukları söylenebilir.

Bu tesbit bizi Freud'un yapıtı karşısında biraz paradoksal bir konuma itmektedir. Neredeyse kaçınılmaz olan aşma gerekliliği, yani Freud'un yapıtını deneyim birikiminin ve düşüncenin gelişiminin, kısacası tüm diğer dallar gibi psikanalizde de mevcut olan ilerlemenin gerekli kıldığı değişikliklere tabi tutma zorunluluğunu kabul etmek kolaydır. Ancak Freud sonrası psikanaliz birbirinden o denli farklı doğrultulara yönelmektedir ki - çoğunlukla bunlar birbirleriyle çelişmektedir-, ilerlemenin değişik biçimlerinden hangisinin zamanın sınamasına dayanma konusunda daha çok *şansa sahip* olduğunu kestirmek güçleşmektedir. Sonuçta psikanaliz yalnız bizim değerlendirmemize değil, zamanın değerlendirmesine de tabidir.

Geriye kişisel bir görüş belirtmek kalmaktadır. Bu kitabı yazmak için her birini, hem de kaçıncı kez, tekrar tekrar okuduğumda, çoğu durumda hayli tartışmalı kuramsal postulatlara dayanmalarına rağmen, bende en çok doğruluk izlenimi uyandıran yine Freud'un yazıları oldu. Bu ne zamana kadar böyle sürecek?

ALTINCI BÖLÜM
KASTRASYON KOMPLEKSİNİN ANLAMI

Kastrasyon kompleksinin anlamı nedir? Bu anlamı nerede aramak gerekir, biyolojik yaşamda mı, yoksa toplumsal yaşamda mı? Birinci soruyla ilgili olarak, bu alanda yaptığımız kısa gezinti böyle bir anlamın olmadığını göstermektedir, tabii gerçek kastrasyonun sonuçlarının, tam anlamıyla cinsel bozuklukların, apati, atalet, içe kapanma, ve anksiyete ya da depresyon belirtilerinden daha az belirgin olduklarını gösterdiği hesaba katılmazsa... Başka bir deyişle cinsellik *yatırım*ın en temel kaynağıdır. İkinci noktayla ilgili olaraksa, antropolojik araştırmalar, olayları basitleştirici bir anlayışın düşündürebileceğinin tam tersine, cinsellikle ilgili yasakların yazıya geçmemiş toplumlarda da -yazıya geçmiş toplumlardakilerden de çok- önemli bir sayıya ulaştıklarını göstermektedir. Bu toplumlarda kastrasyon doğrudan doğruya uygulanmıyorsa da, toplumsal grup tarafından şart koşulan "simgesel yaralar"ın kastrasyonun eşdeğerlerinden başka bir şey olarak düşünülebilmeleri biraz zor görünmektedir. Ancak yine de bundan simgesel yaraların tek bir yorumu olduğu sonucu çıkmamaktadır, çünkü alt kesi gibi bazı sakatlayıcı işlemlerin kişiye bazı üstünlükler sağladığı da düşünülmektedir (Roheim). Simgesel olarak kastrasyona bağlanan ayin niteliğindeki uygulama, çoğunlukla çatışma konusu olan cinsler arası ilişkiler sorunsalı çerçevesinde yeralır ve döllenme, gebelik, doğum, anneden ayrılma, evlenme, akrabalık ve ölüm gibi yaşam olayları üzerinde (fantezi yanı ağır basan) düşünme olarak yorumlanabilir. Her toplum kollektif imgelemini kendi tarzınca oluşturur, ancak görünen odur ki, düşünme eyleminin mayasını diğerlerinden çok *bu* olaylar oluşturmaktadır; bu maya da Lévi-Strauss'a göre, en üst kademesinde en-

sest yasağının yeraldığı toplum kurallarının ortaya çıkmasını sağlayan etkendir. Sonuçta, bu düşünme etkinliği cinsellik kavramını çok seyrek olarak doğrudan ele alır; genellikle bazı görünümleri aracılığıyla dolaylı olarak cinselliğe değinir.

Ensest yasağının simgeleştirici rolü ortaya konduktan sonra, kastrasyon hâlâ düzenleyici konumunda kalmayı hak etmekte midir? Kanımızca ensestin yasaklanması "hazlar hazzı"nın denetim altına alınması gerekliliğinin simgesel olarak yasalaşmasıdır, çünkü hiçbir fren olmaması durumu insan toplumunu tehlikeye sürükleyebilir. Kastrasyon tehdidi de işte bu fren, bireyin ve toplumun yaşamının sürmesi ve gelişmesi için gerekli olan bu fedakarlıktır, dolayısıyla da kastrasyon, ensest, yasa ve toplum birbirlerine sıkı sıkıya bağlı öğelerdir. Antropologlarla psikanalistler arasındaki diyalog, tabii böyle bir diyalog varsa, en uygun koşullarda dahi genellikle bu noktada sona ermektedir. Antropologlar ensest yasağı üzerinde düşünmek zorundadırlar, çünkü bu gözardı edemeyecekleri bir olgudur. Buna karşılık baba katli konusunda böyle bir zorunluluk yoktur, çünkü deneyimlerindeki hiçbir şey bu tezi düşündürmemektedir. Bizce bu iki nedenden kaynaklanmaktadır. Çocuğun annenin bedeniyle, dolayısıyla da bu bedene temastan elde edilen haz ve sahip olma duygusuyla (bunlardan birincisi gerçek, ikincisi fantezidir) olan ilişkisi *her tür toplumda*, her bireyde yaşamın ilk yıllarında doğrudan gözlemlenebildiği gibi, herhangi bir dönemde de çıkarsama yoluyla gösterilebilir. Babayı öldürme arzusu ise yalnızca dolaylı belirtilerle kendini açığa vurur; kimi saldırgan hareketler kaydırma ve simgeleştirme yoluyla kılık değiştirmiş baba katli eylemleri olarak yorumlanabilir. Ancak babayı öldürme arzusunun ensest arzusu kadar genel olduğu öne sürülemiyorsa, bunun asıl nedeni gözlemin her zaman ensest yasağının *zaten yürürlükte olduğu* bir durumu başlangıç noktası almasıdır; oysa kendi içinde bir çözüm olan bu yasak *ensesti açıkça, baba katlini de üstükapalı olarak* önlemektedir. Aksi şekilde düşünmek, bu tabu çiğnendiğinde ensestin baba açısından hiçbir sorun yarat-

madan gerçekleşebileceğini kabul etmek anlamına gelecektir. Anneye sahip olmak için beklenen doyum karşısındaki en büyük engeli, yani babayı saf dışı etmek gerektiğinden, ensest zorunlu olarak babanın öldürülmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla da yazıya geçmemiş toplumlarda baba katli yasağına rastlanmaz, çünkü kuralların kuralına riayet zorunluluğu baba katli arzusunu dolaylı yoldan engellemektedir. Ancak sorunun bu şekilde çözümlenmesinin yanında, bu yasak baba katline ilişkin her tür anıştırmayı da gölgeler, çünkü bu, babanın ölümünün ve doyuma ulaşma koşusuna konmuş tüm sınırların kalkışının sonucu olarak ortaya çıkacak olan kargaşa ve toplumsal kaosu simgelemektedir. Bu durumda incelemek üzere geriye erkek kardeşler arasındaki toplumsal anlaşmadan başka bir şey kalmamaktadır. Kuşkusuz bu nedenle Lévi-Strauss, akrabalık kavramlarını karşılıklı kız alıp veren erkek kardeşlere dayandırır. Aslında yaptığı toplumsal bastırmayı tekrar etmekten başka bir şey değildir; anne-kadın üzerinde tasarruf hakkına sahip olanın, yani babanın öldürülmesini gerektiren zorla sahip olmanın şiddetini gizlemek amacıyla kız kardeş alıp verme konusunda *anlaşan* erkek kardeşlerden başka kimseyi tanımamaktadır.

İşte bu nedenle kastrasyon, oğulların kendilerini öldürme arzularına karşı babaların, baba düzenine saldırının kaynağındaki suç aletini hedefleyen örtmeceli misillemesidir. Ana tanrıçalara gelince: eş yerine geçen evlatla olan ilişki çocuğu yabancılaştırıcı bir fiksasyona mahkum eder.

Düşüncemizi biraz daha ileri götürelim, çünkü şimdiye kadar gördüklerimiz kastrasyonun anlamını vermemektedir. *Ölüm korkusu*nun insanlığın karşı karşıya olduğu en genel durumlardan biri olduğunu söylersek herhalde yanılmış olmayız. Ancak buna gerekçe olarak, ölülerin gömülmesinin, ölüye bir mezar verilmesini emreden dokunulmaz buyruğun, insanın dönüşümünü karakterize eden çizgilerden biri oluşunu öne sürmeyeceğiz. Çoğunlukla *ölüm korkusu ile ölümden sonraki bilinmezden korku*, yani ölümden sonra bir yaşam olup olmadığı ve bu ya-

şamın alabileceği görünümler sorusu birbirine karışmaktadır. Bu son nokta çoğu zaman dine bağlanabilecek görüşlerin konusu olmuştur. İnsanların adaletinin keyfiliğinin, hangi düzen ve çağda olursa olsun, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya çıkması ve müteveffanın sonuçta ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması gerekiyorsa, bu adaletin hakça karar verebileceğinden şüphe edilmesi için yeterince neden olması sebebiyle, nihai (ve ilahi) bir karar düşüncesine başvurulması yalnızca Yahudi-Hıristiyan uygarlıklarına özgü değildir.

Ölüm korkusu ile ölüm sonrası korkusunun birbirine karıştırılması ve ölümden sonra bir yaşamın varolduğunu öne süren dinlerin sayısının çokluğu, insanın, ölümün tüm yaşamın kesin olarak sona ermesi anlamına geldiğini kabul etmekte çektiği güçlüğün en bariz kanıtıdır. Bu konuda en azından, *ölüm sonrası* yaşamı yalnızca ve özellikle zor, acılı olarak tasarlayan hiçbir mitolojik ya da dinsel görüş olmadığı söylenebilir. O halde bu, ölüm sonrası yaşamda hazzın olabileceğini ya da sıkıntının olmayabileceğini düşünmenin mümkün olduğunu söylemek anlamına gelmektedir; ama tabii ki böyle bir yaşam hiçbir zaman garanti değildir ve çoğunlukla da hayattaki kişiyi, içinde yaşadığı grubun ahlak ve yasasına boyun eğmeye zorlamak üzere sindirmeyi amaçlayan can sıkıcı bir varoluş biçimiyle denge halindedir. Her halükarda öbür dünyada bir haz olanağı mevcuttur. İşte ölüm korkusunun, hoş ve nahoş sonuçlarıyla birlikte yaşamın durması karşısında duyulan korkunun can alıcı noktası da buradadır. Öbür dünyada da haz varsa korku niye? Buna verilebilecek tek inandırıcı cevap (yaşamaktan alınan) *hazzın* sona ermesi kaygısıdır. Bir Freud'un çıkıp da haz-elem ilkesini ortaya koymasına kadar geçen zamanın uzunluğunun, düşünce tarihinin en içinden çıkılmaz olaylarından biri olduğu işte burada açığa çıkmaktadır. Haz-elem ilkesinin keşfi, insanın ruhsal dünyasına ilişkin bilgilerin, ateizm anlamında en cesur olanıdır, çünkü kastrasyon tehdidini devreye sokarak ölüm korkusunu dindar olmayan kişilerde dahi açıklar. Kastrasyon tehdidi, dinin ruhsal işlevinin analizi sonuna kadar götürüldüğünde, daha

fazla indirgenemeyen bir kalıntı olarak varlığını sürdürür ve Süperegonun hedeflediğiyle aynı şeyi gösterir; ayrıca açıklanması için Süperego'ya gerek de yoktur. Zaten bu nedenle Freud, Superegonun Oidipus kompleksinin mirasçısı olduğunu varsayar. Başka bir deyişle kastrasyon tehdidi Süperego'dan eskidir; Süperego bir kez oluştuktan sonra tehdit hatırasının bekçisi ve tehdidin yeniden gündeme gelmesini sağlayan öğe olacaktır. Her halükarda "ilk" kastrasyon Süperego'dan önce işbaşındadır. Freud'e göre kastrasyon tehdidinin Oidipus kompleksinden eski olduğunu ve dolayısıyla da otoerotik hazza bağlı bulunduğunu unutmayalım. Bu konuda söylenebilecek tek şey, Oidipus'un kastrasyon tehdidini bir komplekse dahil ederek ona gerçek anlamını verdiğidir.

O halde ölümle olan ilişkisi, hazzın sona ermesiyle ilgili bu korkuyu gizlemeye yarayan ve gerçek bir fetiş olan dinsel söylem yoluyla ona bağlanan tüm öğelerden arındırıldığında, ölümden korkmanın, artık yaşamdan *haz alamamak*tan korkmayla aynı anlama geldiği saptamasıyla karşı karşıya kalınır. Haz alma fırsatlarının yoğunluğunu ve sayısını arttıran ayrıcalıkları kaybetme korkusu gitgide, esas olana, yani annenin bedenine sahip olma umudunu yitirme korkusu anlamını kazanabilir. Bir yerde bu, annenin bedenine sahip olmanın önkoşulu olan "yaşıyor olmak"tan mahrum kalmak anlamına gelecektir. Böylece, kastrasyon tehdidi anne bedenine sahip olmayı yüceleştiren ya da onun devamı olan yaşam zevklerinin çeşitliliğiyle sadece yaşıyor olmak olgusu arasında adeta sınırlanmış olur; tabii yaşıyor olmak, çoğunlukla bilinçdışı nitelikte, ama kaybı, yolaçtığı ızdırabı sergileyen depresif affekt ile kaçınılmaz bir şekilde fark edilen bir yaşam zevkini gerektirir.

Öte yandan ensesti, dolayısıyla da cinselliği kuralları belirleyen bir kuralın yaratılmasını gerektiren hazların hazzı yerine koyarsak, kastrasyon yalnızca toplumsal yaşam için değil, bireyin hayatta kalabilmesinin olabildiğince uzun sürmesi için de vazgeçilmez olan bir cinsellik düzenleyicisi olarak görünür. Yerini daha gelişmişleri (ilk günah veya benzerleri) aldığında da, bilinçdışı bu temel

ilk anlayışı korur ve zaman tanımadığı için de, *kastrasyon tehdidine ölüm tehdidiymişcesine boyun eğer; ölümden anladığıysa, yaşamaya devam eden ama yaşamın değerini yitirmiş bir bedenin korunması yanında hazzın kesin olarak sona ermesidir.*

O halde kastrasyonun anlamı, yalnızca, Oidipus'daki anneye yönelik ensest arzularına ilişkin erotik cephesiyle değil, bu ensestten alınacak hazza karşı koyacak olanı öldürme arzusuna taşıyıcılık eden kıyıcı cephesiyle de son derece simgeseldir. Bu durumda kastrasyon babayı öldürme arzusunun kısasa kısas yasası gereğince intikamla cezalandırılmasını engelleyen bir önlem olarak görünmektedir. Ancak bu engellemenin nedeni hoşgörü değil, öldürme nedenlerinin çeşitliliğidir. Birinin hayatına kastetmek için her zaman birden fazla neden vardır. Gündelik yaşamda -gazete haberlerinden kültürel eğlencelerimizin oyunlarına- kolaylıkla doğrulanan bu öldürme arzusu, babanın ölümüyle olan yakın ilişkisini kolay kolay ele vermez. Bu durumda, ölümü rakibin saf dışı edilmesi dışında başka bir sonucu olmayan basit bir ortadan kaldırma eylemi olarak gören bilinçdışı için ölümün varolmadığını hatırlamak gerekir. İşte bu nedenle Freud, ölüm anksiyetesinin kastrasyon anksiyetesinden başka bir şey olmadığını söyleyecektir. Buna karşılık olarak kastrasyon, suçu, yani ensest niteliğindeki haz alışı gösterir ve hazların hazzına denk düşen cezaya gönderen simgesel işlevini üstlenir. Kastrasyon, engel olan her şeyi saf dışı ederek hazza ulaşma arzusuna verilen ceza olarak ölümle aynı şeydir. Ayrıca bir taşla iki kuş vurma üstünlüğüne sahiptir; hem ensestin önüne geçer hem de babanın hayatta kalmasını sağlar; bu da olumlu bir şeydir, çünkü çocuğun korunması için babanın yaşıyor olması gerekir. Geriye kastrasyon kabul edilmeli midir, sorusu kalmaktadır. Kastrasyonu inkar etmek, doğurduğu anksiyeteye karşı koyma gerekliliğini kabul etme anlamına gelir ve görmemezlikten gelmenin çok ötesinde bir anlam taşırsa da, kastrasyona boyun eğmemek ancak gözüpek kişilerin (ya da annelerinin gözdelerinin) harcıdır ve yasağı ensestle sınırlı tutan bir deplasmana harfiyen uyulması

halinde başarı vaat edebilir. Aslında Freudcu sorunsal her ne kadar kastrasyon anksiyetesinin aşılmasının arayışı içindeyse de, kastrasyon kompleksinin çözümünü bunun kabulünde ya da reddinde değil, Oidipus arzularından vazgeçilmesinde görür; başka bir deyişle Oidipus kompleksinin çözümü vazgeçmedir. Pratik olmaktan çok ideal olan bu çözüm, "simgesel kastrasyonun kabulü"nden (Lacan) farklıdır, çünkü vazgeçme kısır ve çözümsüz bir çatışma içinde tükenip gidişin sona ermesinin ve Oidipus'un, yüceltme yoluyla yönünün değiştirilmesi olanağına ulaşmanın zorunlu koşuludur. Vazgeçmenin Oidipus alanında verilen mücadeleye etkisi, bireyin tüm güç ve cesaretini devreye sokarak çatışmayı başka alanlara taşımakla sınırlıdır. Bu oyalama kaynağını cinsellikten alır, geçen zamanı doldurur ve izleyen kuşaklara uğraş çıkarır.

O halde burada cinsellik çifte değeriyle, cinsiyet farkına ve üremeye, yani yaşamın sürmesine ilişkin değerleriyle kabul edilmektedir. Ensest ve ölüm, kastrasyona ilişkin negatif imgede birleşmişlerdir. Bu nedenle ruhsal yaşamın muammalarının çözümünü sözde bir "cinsellik berisi"nde ya da cinsellik ötesinde aramak boşunadır; aynı şekilde bunu, Freud'un yapıtının sonunda sevgi ve yaşam dürtüleri olarak adlandırdığı şeyin belirtisinin dışında, hatta etrafında aramak da sonuç vermez.

BİBLİYOGRAFYA

B. Bettelheim, *Les blessures symboliques* (*Symbolic wounds*, 1954, Simgesel yaralar). Fransızca çeviri C. Monod. Ek. Tartışma bölümü, A. Green ve J. Pouillon, Gallimard, 1971

J. Chassguet-Smirgel, C. J. Luquet-Parat, B. Grunberger, J. McDougall, M. Torok et C. David, *Recherches psychanalitiques nouvelles sur la sexualité féminine*, (Kadın cinselliği üzerine yeni psikanalitik araştırmalar), Payot, 1964

J. Cosnier, *Destins de la féminité* (Kadınlığın yazgıları), PUF, 1987

C. David, La bisexualité psychique, *Revue Française de Psychanaliyse* içinde (Ruhsal biseksüellik), 1975, cilt 39, s. 713-856

H. Deutsch, *La psychologie des femmes* (*The Psychology of women*, 1945, Kadın Psikolojisi), Fransızca çeviri Dr. H. Benoit, PUF, 1955

M. Fain et D. Braunschweig, *Eros et Anteros* (Eros ve Anteros), Payot, "Petite Bibliothèque", 1971

O. Fenichel, *La théorie psychanalitique des Névroses* (Psikanalitik nevrozlar kuramı) cilt 1, Fransızca çeviri M. Schlumberger, M. Cohen, C. Pidoux, M. Fain.

S. Freud, *L'interprétation des rêves* (1900) D. Berger tarafından yeniden gözden geçirilen I. Meyerson çevirisi, PUF, 1967

- *Trois essais sur la sexualité* (1905) (Cinsellik üzerine üç deneme) Fransızca çeviri Ph. Koppel, Gallimard, 1987

- Les théories sexuelles infantiles (1908) (Çocuk cinsel kuramları) Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle* (Cinsel yaşam), PUF, 1969

- Analyse d'une phobie chez un petit garçon de cinq ans (le Petit Hans), (Beş yaşındaki bir erkek çocuğunun fobisinin analizi, Küçük Hans) (1909), Fransızca çeviri M. Bonaparte ve R. Loewenstein, *Cinq psychanalyses* (Beş psikanaliz), PUF, 1954

- Remarques sur un cas de névrose obsessionnelle (L'homme aux rats) (1909) (Obsesif bir nevroz olgusu üzerine açıklamalar, Fareli adam) Fransızca çeviri M. Bonaparte ve R. Loewenstein, *Cinq Psychanalyses*, PUF, 1954

- *Un souvenir d'enfance de Léonard de Vinci* (1910) (Leonardo da Vinci'nin bir çocukluk anısı) Fransızca çeviri J. Altounian ve ark. Gallimard, 1987

- Remarques psychanalitiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa (le Président Schreber) (Bir paranoya olgusunun otobiyografisi üzerine psikanalitik açıklamalar, Başkan Schre-

ber), Fransızca çeviri M. Bonaparte ve R. Loewenstein, *Cinq Psychanalyses*

- Métapsychologie (1915) (Metapsikoloji), *O Euvres complétes* içinde, (Tüm eserler) cilt XIII, PUF, 1988

- Le tabou de la virginité (1918) (Bekaret tabusu), Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle* (Cinsel yaşam), PUF, 1969

- A partir de l'histoire d'une névrose infantile (1918) (Bir çocuk nevrozu hikayesi üzerine), *O Euvres complétes* (Tüm eserler), cilt. XIII, 1988.

- *L'inquiétante étrangeté* (1919) (Yabansı) Fransızca çeviri B. Féron, Gallimard, 1985

- Sur les transpositions des pulsions plus particulièrement dans l'érotisme anal (1919) (Özellikle anal erotizmde dürtülerin yer değiştirmesi üzerine), Fransızca çeviri, D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle* (Cinsel yaşam), PUF, 1969.

- Un enfant est battu (1919), contribution à la genèse des perversions sexuelles, (Bir çocuk dövüldü, cinsel sapıklıkların oluşumuna katkı), Fransızca çeviri D. Guérineau, *Névrose, psychose, perversion* (Nevroz, psikoz, sapıklık), PUF, 1973

- La tête de Méduse (1922) (Medüza başı), Fransızca çeviri J. Laplanche, in *Résultats, idées, problèmes II*, (Sonuçlar, düşünceler, sorunlar) PUF, 1985

- Le Moi et le Ça (1923), (Ego ve Süperego) Fransızca çeviri P. Colet, A. Bourgignon ve A. Cherki, *Essais de Psychanalyse* içinde (Psikanaliz Denemeleri), Payot, 1981

- L'organisation génitale infantile (1923) (Çocuk cinsel örgütlenmesi), Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle* içinde, (Cinsel yaşam), PUF, 1969

- La disparition du complexe d'Oedipe (1923), (Oidipus kompleksinin kayboluşu), *La vie sexuelle* içinde.

- *Le problème* économique du masochisme (1924), (Mazoşizmin ekonomik sorunu), Fransızca çeviri J. Laplanche, *Névrose, psychose, perversion*, içinde (Nevroz, psikoz, sapıklık), PUF, 1973

- Ouelques conséquences psychologiques de la différence anatomique entre les sexes (1925), (Cinsler arasındaki anatomik farklılığın bazı ruhsal sonuçları), Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle*, içinde PUF, 1969

- *Inhibition, symptôme, angoisse* (1926) (İnhibition, semptom, anksiyete) Fransızca çeviri M. Tort, PUF, 1965

- Le fétichisme (1927) (Fetişizm), Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle*, içinde PUF, 1969

- Sur la sexualité féminine (1931) (Kadın cinselliği üzerine) Fransızca çeviri D. Berger, J. Laplanche ve ark. *La vie sexuelle*,

içinde PUF, 1969.

- *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse* (1933) (Psikanalize giriş için yeni konferanslar), Fransızca çeviri Rose Marie Zeitlin, Gallimard, 1984.

- Analyse avec fin et analyse sans fin (1937) (Sonlu analiz ve sonsuz analiz), Fransızca çeviri J. Altounian, A. Bourgignon, P. Colet, A. Ranzy, *Résultats, idées, problèmes, II* içinde (Sonuçlar, düşünceler, sorunlar), PUF, 1985

- *L'homme, Moise et la religion monothéiste* (1938) (İnsan, Musa ve tek tanrıcı din), Fransızca çeviri Cornelius Heim, Gallimard, 1986

- *Abrégé de psychanalyse* (1938) (Psikanaliz özeti), J. Laplanche tarafından yeniden gözden geçirilen A. Berman çevirisi, PUF, 1978

- La clivage du Moi dans le processus de défense (1938), (Savunma sürecinde Ego'nun ayrılması), Fransızca çeviri R. Le Winter ve J. B. Pontalis, *Résultats, idées, problèmes II*, içinde (Sonuçlar, düşünceler, sorunlar), PUF, 1985

M. Godelier, *Production et compréhension des rapports sociaux dans l'évolution de la société humaine*, (İnsan toplumunun toplumsal ilişkilerin üretilmesi ve anlaşılması), Herbert Spencer Lecture, 1986

- Sexualité, paranté et pouvoir, (Cinsellik, akrabalık ve iktidar), *La Recherche*, içinde no. 213, septembre 1989, s.1140-1156

A. Green, *Le discours vivant*, (Yaşayan söylem), PUF, 1973

- La sexualisation et son économie, (Cinselleştirme ve ekonomisi), *Revue Française de Psychanalyse* içinde 1975, cilt 39, s. 905-918

- De la bisexualité au gynocentrisme, (Biseksüellikten kadın merkezciliğe, *Les blessures symboliques*, içinde B. Bettelheim (Symbolic wounds, 1954), Fransızca çeviri C.Monod, Gallimard, 1971

- Le genre neutre (Cinsiyetsiz cinsiyet), *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*, içinde (Yaşam narsisizmi, ölüm narsisizmi), Minuit, 1983

J. Lacan, Ecrits, (*Yazmalar*), Le Seuil, 1986

- *Encore* (Daha), (Séminaire 1972-1973), Le Seuil, 1975

M. Laufer, Comportements compulsifs et fantasme masturbatoire central: implications cliniques, (Kompülsif davranışlar ve mastürbasyonun temel fantezisi: klinik sonuçlar, M. ve E. Laufer, *Adolescence et ruptures du développement: une perspective psychanalytique*, içinde (Ergenlik ve gelişimde kopmalar: psikanalitik bir bakış açısı), Fransızca çeviri M. Gibeault, PUF, 1989

M. Klein, *La psychanalyse des enfants* (Die Psychoanalyse

des Kinder, 1932, Çocukların psikanalizi), Fransızca çeviri J. B.Boulanger, PUF, 1959

J. Lampl de Groot, *Souffrance et jouissance* (Izdırap ve haz alış), Fransızca çeviri C., Chambon ve ark. Aubier Montaigne, 1983

J. Laplanche, *Castration, symbolisations, problématiques*, II (Kastrasyon, simgeleştirmeler, sorunsallar), PUF, 1959

F. Peigne et P. Mazet, Troubles mentaux et glandes sexuelles, (Ruhsal bozukluklar ve cinsel salgı bezleri) i *Encyclopédie médico-chirurgicale, Psychiatrie*, içinde cilt. II, 37640 K 10

O. Rank, *le traumatisme de la naissance* (Doğum travması), Paris, Payot, 1960.

G. Roheim, *Psychanalyse et anthropologie (Psychoanalysis and Anthropology*, 1950), (Psikanaliz ve antropoloji) Fransızca çeviri M. Moscovici, Gallimard, 1967

- G. Rosolato, Etude des perversions sexuelles à partir du fétichisme, *Le désir et la perversion*, içinde (Fetişizmden hareket ederek cinsel sapıklıkların incelenmesi, Arzu ve sapıklık), Le Seuil, 1967.

- H. Roiphe et E. Galenson, *La naissance de l'identité sexuelle (Infantile origins of sexual identity*, 1981) (Cinsel kimliğin doğuşu), Fransızca çeviri M. Pollak-Cornillot, PUF, 1987

- La sexualité, *La recherche* içinde, özel sayı 213, 1989

R. Stoller, *Recherches sur l'identité sexuelle à partir du transsexualisme* (*Sex and Gender* 1968) (Cinsel kimliğin transseksüalizmden kalkılarak araştırılması), Fransızca çeviri, M. Novodovsqui, Gallimard, 1978

J. M. Vidal, Motivation et attachement. Continuité et discontinuité dans la structuration des conduites chez les vertébrés *infrahumains* et humains, (Güdülenme ve bağlanma. İnsan altı omurgalılarda ve insanda davranışlarının yapılanmasının sürekliliği ve süreksizliği), *Encyclopédie de La Pléaide, Psychologie*, 1986, s.161-228

J. D. Vincent, *biologie des passions*, (Tutkuların biyolojisi), Odile Jacob, 1986.

D. W. Winnicott, *Jeu et réalité* (*Playing and reality*, 1971) (Oyun ve gerçeklik) Fransızca çeviri C. Monod ve J. B. Pontalis, Gallimard, 1975.